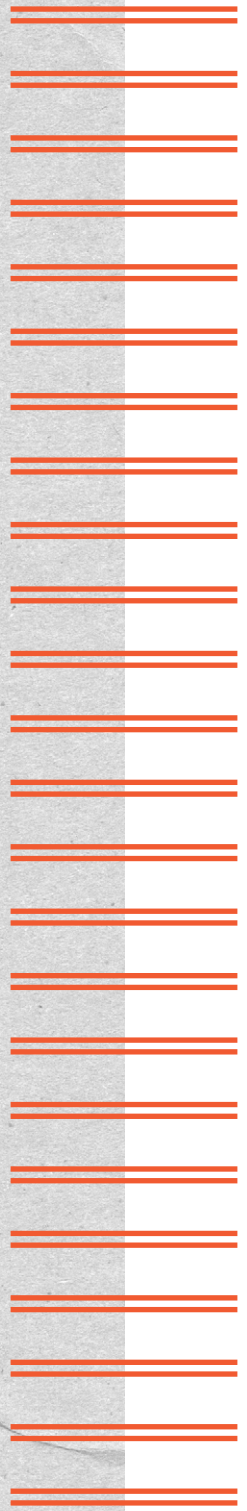

Občanská Společnost a levicové hodnoty

Srovnávací studie mapující
stav organizované občanské
společnosti z levicové perspektivy
v České republice, na Slovensku
a v Maďarsku

NADACE ROSY LUXEMBURGOVÉ

Obsah

Předmluva	007
Studie — Česká republika — Mgr. et Mgr. Jiří Navrátil, PhD.	011
Studie — Slovenská republika — Mgr. Matej Ivančík, PhD.	081
Studie — Maďarsko — Szabina Kerényi, MA.	145
Profily autorů	203
Shrnutí	205

Rosa-Luxemburg-Stiftung e.V., zastoupení v České republice
Francouzská 28/171, 120 00 Praha 2
info.prague@rosalux.org
www.rosalux.cz
ISBN 978-80-270-7638-3

Předmluva

Tři studie, které jsou prezentovány v této publikaci, se věnují levicovým organizacím v Česku, na Slovensku a v Maďarsku. Oba autoři z Česka a ze Slovenska a také autorka z Maďarska analyzují ty organizace, které mají ve svých zemích vysloveně levicově orientovaný profil. Primárně se přitom soustředí na to, jakými tématy se zabývají, jakými metodami pracují a o jaké cíle usilují.

Výsledek této studie ukazuje, že situace a úspěch těchto organizací velmi závisí na obecné přítomnosti levicově orientovaných struktur, jako jsou odbory nebo levicové či levicově orientované strany. Bez těchto zvýhodňujících doprovodných okolností se levicové spektrum vystavuje nebezpečí, že se ve společnosti jako takové ztratí a pravděpodobně se rozpadne, protože bude své vlastní působení stále obtížněji dokazovat.

Další důležitá skutečnost, která je v těchto třech studiích uváděna, se týká vztahu k současným dějinám a toho, jaká je podoba diskuse v mediálních debatách. Tato souvislost je ve třech zkoumaných zemích jednoznačně ovlivněna historickými zkušenostmi a příliš často vytváří významnou překážku rozvoje levicově orientovaných struktur, které jsou neustále odkazovány na historii, přestože by se jednoznačně chtěly rozhodnout pro budoucnost.

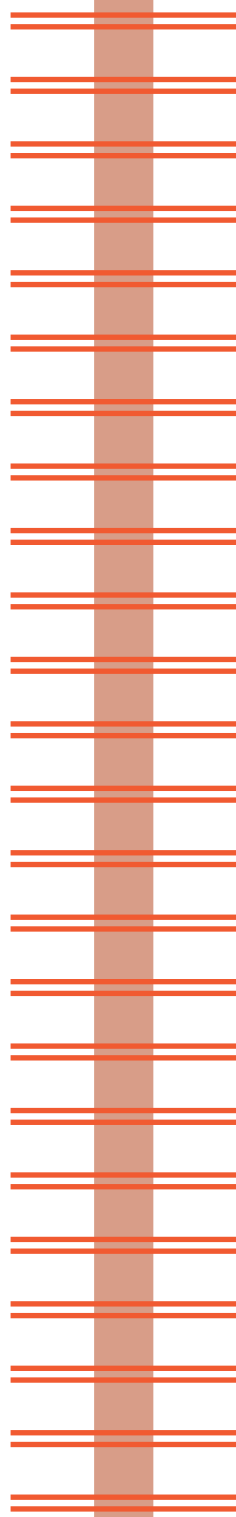
Všechny tři analýzy jsou doplněny autentickými vyjádřeními ze spektra levicově orientovaných organizací, která poskytují vhled do činnosti a hlavních problémů z pohledu jejich vlastních zkušeností. Opakující se kritická myšlenka se vztahuje k určitému roztržštění levicově směřujících struktur, kterým chybí společný rámec.

Touto publikací přispíváme k debatě o stavu levicových sil uvnitř Evropské unie a chceme zprostředkovat středoevropskou perspektivu tří zemí, které do společenství přistoupily v roce 2004.

Dr. Joanna Gwiazdecka

Ředitelka pražské pobočky Nadace Rosy Luxemburgové

Leden 2020

Česká republika

Mgr. et Mgr. Jiří Navrátil, PhD.

Tato zpráva ve své snaze o mapování existence české levice postupuje v několika krocích. Zaprvé se pokouší o její rozdělení na čtyři základní sektory, které jsou definovány podle převažujících ideologických či hodnotových vyjadřování. V tomto smyslu definuje sektor odborový, sektor komunistický, sektor nových advokačních organizací a konečně sektor radikální levice. Existuje samozřejmě mnoho způsobů, jak pole české levice rozčlenit, nicméně i samotná reflexe aktérů (viz Závěr) naznačuje, že dělení levicových subjektů na škále ekonomického a kulturního konzervatismu/ progresivismu stále dává v prostředí české levice velký smysl.

Dále je každý z těchto sektorů popsán ve smyslu organizačního pole. Tento krok není samozřejmý. Bylo by např. možné definovat českou levici výhradně ve smyslu idejí, témat a diskurzů, které produkuje a skrze které je produkována, případně se pokusit o komplexní analýzu její členské či voličské základny (*constituency*). Předpokladem, který stojí za volbou první perspektivy, je materiální podmíněnost a udržitelnost veškerých politických idejí, strategií a aktivit, resp. jejich závislost na v čase více či méně trvalých organizačních strukturách, zdrojích a institucionálním prostředí. Proto zpráva staví svůj popis dominantně na analýze organizačního

fungování české levice, samozřejmě s přihlédnutím k problematice různých ideových proudů — na nich je koneckonců postaveno výše popsané primární dělení celého sektoru.

S touto perspektivou souvisí i následující krok, ve kterém se zpráva zaměřuje na ryze organizačně-finanční aspekty fungování sektoru. Snahou zde bylo popsat infrastrukturu české levice z pohledu dvou klíčových zdrojů, kterými může politická organizace disponovat — tj. osob a financí.

Dalším krokem byl popis prostředí, ve kterém se česká levice pohybuje. Toto je dominantně tvořeno jak dalšími organizacemi (včetně jejich politických konkurentů), tak institucemi, ale i např. postoji obyvatel. Důležitou složkou prostředí pro levice jsou rovněž média — právě ta mohou usnadnit, nebo naopak znesnadnit vztah mezi politickými organizacemi a jejich voliči nebo příznivci. Dokáží také konzervovat, nebo naopak nabourávat např. historické mýty a stereotypy týkající se sociálního a kulturního prostředí, ve kterém se tyto organizace pohybují.

Konečně poslední — i když jednou z nejdůležitějších — částí zprávy byly rozhovory s představiteli čtyř hlavních sektorů české levice, skrze které měly tyto osoby reflektovat stávající klíčové aspekty jejího fungování. Tato část nese nejmenší stopy úprav či analytických revizí. Snahou zde bylo představit autentické názory stávajících představitelů různých levicových prostředí na aktuální témata i na prostředí, ve kterém se dlouhodobě pohybují.

Závěrečná sekce shrnuje pak nejdůležitější zjištění celé zprávy.

Stav a perspektivy organizované politické levice v ČR

Definice pojmů

Organizační pole je široce definovaný pojem, který zahrnuje ty organizace, skupiny a jejich sítě, které ve svém celku sdílejí systémy společných významů, interagují spolu častěji než s jinými subjekty, představují etablovanou oblast institucionálního fungování z hlediska sledovaných zájmů, a mají mezi sebou různý typ vztahů (symbolické, materiální atd.) (DiMaggio, Powell, 1983; Fligstein, McAdam 2012). Na straně jedné tedy pole levicových organizací zahrnuje méně formální organizace vč. např. neregistrovaných občanských iniciativ, a na straně druhé sahá až k politickým stranám, které více či méně napomáhají sdružování občanů a jejich politických preferencí, které pak dále zprostředkovávají vnitřním mechanismům politického systému.

Dalším pojmem, který je nutné pro účely této studie definovat, je politická levice. Pro účely této studie se pojmem levice rozumí jak umírněné, tak i radikální politické subjekty, které prostřednictvím různých strategií a v rámci různorodých ideologií prosazují pokrok ve smyslu sociální rovnosti, a usilují o univerzální rovnost v politických, ekonomických a občanských právech pro všechny jednotlivce.

Pro potřeby této studie bude pole levicových organizací ve společnosti definováno v širší perspektivě, byť s vyloučením jednotlivců, kteří nejsou formální či neformální součástí nějaké kolektivity. Důvody pro tento přístup jsou jak teoretické, tak praktické. Teoretickým důvodem je zejména skutečnost, že analýza sociální a politické reality v této perspektivě umožňuje pochopení komplexity interakcí a charakteru aktérů, a současně z analýzy nevylučuje různé typy aktérů z důvodů jejich formální odlišnosti. Současně s tím je možné o poli uvažovat

nejen jako o pluralitě různých typů vazeb (vzájemné uznání, konflikt, vnímání odlišnosti, a konstrukci různých hierarchií). Konkrétně pak výzkum organizované levice v Česku nevyloučí z analýzy politické strany, neziskové organizace nebo neformální skupiny či sítě, a naopak bude všechny tyto typy aktérů považovat za součást levicového organizačního pole.

Studie politických stran či politických teorií a sociálních hnutí v západoevropském kontextu většinou rozlišují mezi dvěma typy levicových aktérů, a to zejména ve vztahu k jejich strategiím a vnitřnímu uspořádání. Prvním typem je tzv. stará nebo reformistická levice, druhým typem tzv. nová nebo radikální levice. Toto dělení stojí na čtyřech základních rozdílech (cf. della Porta 1995; della Porta and Rucht 1995; Fitzgerald and Rodgers 2000).

Zprvu, oba tyto mody levicové politiky se liší ve své organizační struktuře: stará, umírněná levice je často organizována spíše hierarchicky a spoléhá na formální aspekty organizování (tj. jasné ustavené vedení, dělbu odpovědnosti a řízení atd.). Oproti tomu u radikální levice najdeme více prvků přímé demokracie a snahu o zapojení, pokud možno co nejširšího okruhu účastníků do procesu řízení a formování strategií organizace (Breines 1989).

Další důležitý rozdíl spočívá ve způsobu organizování: zatímco stará levice se již většinou adaptovala institucím tradiční politiky a svoje strategie jim přizpůsobila (přičemž se orientuje mj. na úzké a často neveřejné vazby na představitele státní moci jako např. lobbying atp.), radikální levice naproti tomu preferuje protestní politiku orientovanou na narušování a zpochybňování stávající politické moci a jejích institucí, na zapojení ostatních občanů a na vytváření širších kolektivních identit (Johnston et al. 1994; Buechler 1995; Pichardo 1997).

Třetím rozdílem mezi starou a novou levicí je způsob hodnocení dosahování politických úspěchů. Zatímco stará levice hledá

uznání u stávajících politických elit a institucí, aby uplatnila spíše krátkodobé praktické cíle (typicky odborové organizace) (Streeck 2005), radikální či nové organizace pohlíží na svoji aktivitu spíše jako na dlouhodobý boj s existujícím uspořádáním, a tedy i proti stávajícím institucím. Naplňují tím adjektivum „radikální“, když usilují o rozhodný rozchod se současným politicko-ekonomickým řádem.

Posledním důležitým rozdílem mezi starou a novou levicí je jejich ideologie. Výzkumy nových sociálních hnutí ukázaly, že nová levice se sice upíná k podobným hodnotám jako levice stará (politický reformismus, ekonomická progres), ovšem tyto ideje jsou současně smíchány se silnými anti-autoritářskými postoji společně s tématy ochrany životního prostředí, práv zvířat atp. Jinými slovy, důraz na reformu či radikální změnu se přesouvá z oblasti ekonomické (také) do oblasti kulturní (Kitschelt 1990; March and Mudde 2005; March 2009).

Podle uvedených výzkumů tvoří radikální a umírněný levicový aktivismus dva odlišné mody fungování této části občanské společnosti. Nicméně situace v postsocialistických zemích je pro levicovou část občanské společnosti poněkud odlišná. Hlavní odlišnost spočívá v tom, že část aktérů, kteří se v zemích západní Evropy a USA běžně k levici hlásí — neboť jsou to následníci nové levice 60. a 70. let —, se v kulturním kontextu post-socialismu naopak od levicového programu snaží deklaratorně distancovat, případně odmítají navazovat spolupráci s otevřeně levicovými organizacemi. Celkově je kulturní kontext pro levicové organizace spíše uzavřený, což je dáno především kulturně-politickým dědictvím předcházejícího režimu. Počáteční stigmatizaci levicových ideologií na počátku devadesátých let minulého století se podařilo v českém kulturním kontextu udržet v určité podobě až do současnosti, přičemž nejviditelnějším prostředkem této stigmatizace je politický antikomunismus (viz Perspektivy české levice).

V postsocialistickém kontextu tak dochází k oddělení nejen staré (umírněné) a nové (radikální) levice jako v případech západoevropských zemí, ale rovněž k oddělování dvou částí nové levice na tu část, která odmítá či alespoň veřejně neakcentuje klíčové levicové ekonomické principy, a tu, která se tyto principy snaží aplikovat společně s kulturní agendou nové levice.

V českém kontextu tedy můžeme rozlišovat levicové pozice v tom smyslu, že se důraz na rovnost uplatňuje výhradně v oblasti (široce definované) kultury (např. občanská práva, životní prostředí, migrace), dále že se důraz na rovnost aplikuje na obě sféry — kulturní i ekonomickou, a konečně že se důraz na rovnost uplatňuje pouze a důrazně v oblasti ekonomiky. Jinými slovy, základní třídění — ale i štěpení — levicových aktérů je založeno na tom, jakou míru progresivismu (tj. rovnosti) prosazují v ekonomice, a jakou v kultuře.

	Ekonomicky konzervativní	Ekonomicky progresivní
Kulturně konzervativní	<i>Odborové hnutí</i> Odborové konfederace, odborové svazy	<i>Stará levice</i> Komunistické organizace
Kulturně progresivní	<i>Nové advokační organizace</i> Environmentální hnutí, lidsko-právní aktivismus, sociální demokracie	<i>Radikální levice</i> Trockistické hnutí, anarchistické hnutí

V tomto smyslu je pak cílem této studie zmapovat všechny čtyři segmenty české levicové scény, tj. jednak popsat jejich základní charakteristiky, a dále analyzovat jejich vzájemné vztahy. Klíčové dělení, které mnohdy brání uchopení celého levicového pole občanské organizovanosti, probíhá po ekonomické linii. Jinými slovy, nové advokační skupiny nejenže samy sebe odmítají definovat jako levice, ale ani zvnějšku nebývají jako levicové identifikovány. Toto pak nejen v praktické aktivistické realitě, ale i v akademické produkci, často tyto dvě skupiny organizací odděluje a vytváří mezi nimi hlubokou dělicí linii. Její zakořeněnost trvá od počátku nového režimu a souvisí s širšími socio-politickými konflikty v české společnosti. Pro tu je typické, že zde od počátku devadesátých let

dominuje třídní štěpení, které určuje povahu politického konfliktu, a usnadňuje tak nepropojenost české levicové scény. Specifickým případem jsou české odbory: byť jsou cíle odborů často v úzkém souladu s cíli sociální demokracie nebo KSČM, odbory se odmítají definovat jako levicové a jejich ochota spolupracovat s ostatními sektory české levice je tradičně nízká. To je mj. dáno situací odborů v postsocialistických zemích, kde byly odborové organizace organickou součástí starého režimu / státu, a tím selhávaly jako mobilizační nástroj zaměstnanců. Byť se v českém případě odbory poměrně dramaticky rehabilitovaly na sklonku roku 1989, kdy organizačně zašitily klíčové momenty delegitimizace a následného pádu starého režimu¹, ekonomická transformace a souběžné budování nových legitimizačních narativů přechodu ke kapitalistické ekonomice vedly k dramatickému poklesu důležitosti odborů v očích veřejnosti a k následnému poklesu členství i politického vlivu. Současně s tím nicméně došlo také k nárůstu protestních aktivit, které byly vynuceny právě změnou ekonomického prostředí. Současně s tím odborové organizace diverzifikovaly svoje strategie, když na jedné straně stále víc využívaly protestní strategie, na straně druhé se dostaly do těsného vztahu se státem skrze fungování tripartity (viz dále).

Situace české organizované levice se nicméně vyvíjí. Od roku 2013 můžeme pozorovat postupnou proměnu hlavních politických konfliktů české společnosti. Volby do Poslanecké sněmovny v roce 2013 naznačily rozsah této proměny, když umožnily nástup zcela nových politických subjektů — někdy označovaných jako populistické — a dramaticky oslabily stávající tradiční levicové subjekty. Nástup nového typu konfliktu neproběhl pouze v ČR, ale i v ostatních zemích. Někdy bývá dáván do souvislosti s důsledky globalizace, přičemž proti sobě staví tzv. vítěze a poražené

¹ Deset dní po známých studentských protestech 17. listopadu 1989, které spustily tzv. Sametovou revoluci, zorganizoval ROH první generální stávku. Tu koordinovalo přes 40 tisíc stávkových komisí a účastnila se jí více než polovina všech zaměstnanců tehdejšího Československa. Tato stávka ovlivnila další postup demokratizačních procesů, když zpochybnila jednu z hlavních legitimizačních formulí socialistického režimu, kterou byla „obhajoba zájmů pracujících“.

globalizačních procesů. Hlavní hnací silou těchto procesů jsou ekonomická liberalizace, imigrace a evropská integrace, tj. jde o kombinaci ekonomických i kulturních faktorů. Právě ty druhé z nich začaly být v českém prostředí více přítomny v souvislosti s tzv. migrační krizí roku 2015 a přispěly k překreslení mapy české politiky. Mj. tak došlo i k rekonfiguraci organizačního pole české levice, kde došlo k oslabení ekonomické dimenze, a naopak k dramatickému posílení dimenze kulturní. Zatímco tedy nastalo oslabení spojení radikální levice s levicí starou, začalo v několika případech docházet k navazování spojení mezi radikální levicí a novými advokačními skupinami. K tomu začalo nejvýrazněji docházet právě během tzv. migrační krize. Např. 25. 4. 2016 byla organizována demonstrace „Praha se nebojí“, kterou ohlásil představitel Socialistické solidarity, podílela se na ní např. Antifa a připojila se k ní řada nových advokačních organizací (např. Iniciativa Hlavák, HateFree Culture, Strana zelených atd.). Samotný průběh této demonstrace naznačil jak rysy, tak i limity možné spolupráce mezi oběma typy levicového aktivismu.

Národní zákonné úpravy a typologie organizací

Jak už vyplývá z předchozí části, česká levicová scéna zahrnuje velmi různorodé typy aktérů a sahá od neformálních sítí jednotlivců a skupin bez jakýchkoliv formálně-právních znaků až po vysoce hierarchické organizace, které jsou registrovány příslušnou institucí veřejné moci. Z hlediska právní úpravy tedy můžeme hovořit o několika klíčových právních normách, které se týkají zákona o právu shromažďovacím a dále legislativy upravující sdružování ve spolcích a pak také v politických stranách.

Právo shromažďovací upravuje zákon č. 84/1990 Sb., nicméně je výslovně zakotveno rovněž v Listině základních práv a svobod (čl. 19). Obecně se dá říci, že právo shromažďovací je v České republice

poměrně liberální a principiálně směřuje k ochraně shromažďování a k vyjadřování politických názorů než k jejich regulaci či restrikci. Existuje zde povinnost ohlašovací, nikoliv však povolovací. Veřejná správa má tedy pouze omezené nástroje, jak shromáždění omezovat — to v zásadě může učinit pouze v případě, že by cílem shromáždění bylo omezování ústavních práv dalších lidí, podněcování nenávisti nebo ohrožování zdraví či majetku jiných lidí. Omezení shromáždění se vztahuje rovněž na blízkost klíčových politických institucí. Česká levice právo shromažďovací využívá dvojím způsobem: na jedné straně sama organizuje demonstrace a mítinky na podporu svých témat, na straně druhé se pokouší blokovat shromáždění a demonstrace extrémní pravice. K dlouhé historii snah anarchistických a dalších radikálně levicových skupin se v poslední době začínají připojovat i některé nové advokační organizace (např. iniciativa Brno blokuje, která několik let po sobě usilovala o narušování prvomájových pochodů radikálních nacionalistů v Brně).

Dalším důležitým legislativním opatřením je spolkové právo, které je obsaženo v novém občanském zákoníku (zák. č. 89/2012 Sb.), který nabyl účinnosti v roce 2014. Tato úprava podstatně zpřesnila fungování organizací občanské společnosti (oproti úpravě minulé, která se věnovala zejména procesním otázkám souvisejícím s registrací občanských sdružení). V tomto smyslu došlo ke změnám formálním a institucionálním. Agenda spolkových organizací přešla z pravomoci ministerstva vnitra a do pravomoci soudů. Došlo k redefinici občanských sdružení, která se nově přejmenovala na spolky a byla vymezena jako druh korporace sdružující alespoň tři osoby a vedené společným zájmem. Počáteční obavy o to, zda má být nová úprava spolkového života opravdu pouze směřovaná na zájmy členů, se nenaplnily a většina občanských sdružení se jednoduše transformovala ve spolky. Stejně tak došlo ke specifikaci tzv. vedlejších činností spolků a možností jejich výdělečných činností. Nová právní úprava dále stanovila většinu aspektů organizačního fungování spolků dispozitivně čili existuje velká volnost organizací v tom, jak si nastaví prvky vnitřní struktury. Z tohoto hlediska je

legislativa málo restriktivní a nepředstavuje pro původní občanská sdružení větší problém. Formu spolku proto využívá drtivá většina nových advokačních organizací: i těch radikálně levicových subjektů, které před reformou měly právní formu občanského sdružení.

Další klíčovou právní úpravou, která se týká levicových organizací v ČR, je zákon o sdružování v politických stranách a do jisté míry i volební legislativa. Část levicových organizací totiž z hlediska organizační formy upřednostňuje politickou stranu či hnutí, čímž se dostávají do režimu zákona č. 424/1991 Sb. Tento zákon byl výrazně novelizován v roce 2016 (s účinností od 2017) a přinesl celou řadu změn. Ty se v zásadě týkají hospodaření těchto subjektů a nově nutí strany a hnutí do bezhotovostního hospodaření a užívání transparentních příjmových účtů pro hospodaření strany. Novelizované volební zákony (Zákon o volbách do Parlamentu České republiky č. 247/1995 Sb., Zákon o volbách do zastupitelstev krajů č. 130/2000 Sb., a Zákon o volbách do Evropského parlamentu č. 62/2003 Sb.) dále upravují vynakládání výdajů během volební kampaně. Byť většina levicových subjektů v ČR nemá formu politické strany nebo politického hnutí, ty, které jsou jako strana či hnutí registrovány, nejsou novelami právních předpisů příliš dotčeny: žádný z levicových subjektů se během voleb do Poslanecké sněmovny v roce 2017 ani do Senátu v roce 2018 nepřibližoval ke stanovenému výdajovému limitu. Hlavním omezením tak zůstává administrativa spojená s vedením transparentních účtů a následným vykazováním nákladů volební kampaně.

Mapování levicově zaměřených organizací

Obecným předpokladem této studie je, že hlavní slabostí české levice je především její neschopnost navazovat spolupráci a výměnu zdrojů mimo svůj vlastní sektor. Proto se nyní zaměříme na přehled a podrobný popis těchto sektorů.

Levicové organizace v ČR dosud nebyly jako celek spolehlivě zmapovány ve smyslu úplného empirického výčtu. K pokusům o zevrubný popis pole levicových aktérů je tak nutné kombinovat existující studie, které jsou vždy více či méně zaměřené na konkrétní část levicového organizačního pole. Tato partikulárnost do značné míry vyplývá z výše uvedeného dělení levice na kulturně a ekonomicky progresivní a konzervativní.

Na jedné straně existuje přehled hlavních sektorů uvnitř organizované české levice (Bastl 2001; Kolářová 2009; Navrátil 2017); dále lze při mapování organizované levice vycházet z přehledu veřejných protestních událostí (Navrátil, Císař 2014; Císař, Navrátil 2016), registru politických stran a hnutí, nebo registru ekonomických subjektů (Český statistický úřad).

Stará levice

Starou levicí představují typicky komunistické politické strany a odborové organizace. Hlavními póly komunistického proudu jsou Komunistická strana Čech a Moravy (dále KSČM) a Komunistický svaz mládeže (dále KSM); patří sem ještě několik dalších přidružených organizací. KSČM vznikla v roce 1990 transformací z bývalé vládnoucí Komunistické strany Československa a od prvních voleb po pádu starého režimu v roce 1990 je zastoupena v českém parlamentu, kde je však izolována. KSČM oficiálně bývalý režim považuje za autoritářský systém, který se i přes některá svá pozitiva odchyloval od ideálů socialismu, a akceptuje politický pluralismus a demokracii. Strana se deklarativně hlásí k principům demokratického socialismu i k tradicím komunistického hnutí (srov. Hanley 2001; Kunštát 2004; March, Mudde 2005). Současně s tím se nicméně konzervativní část strany otevřeně hlásí k dědictví KSČ, a to i k její rané, z hlediska represivních aktivit minulého režimu nejproblematictější fázi. Z perspektivy ekonomického programu

KSČM v dlouhodobém horizontu prosazuje socialismus a společenské vlastnictví a kritizuje kapitalismus (KSČM 2019). Její působení v rámci českého levicového aktivismu a jeho mobilizací je často nepřímé. Přes materiální a organizační pomoc jiným organizacím nebo platformám (Bastl 2001) spočívá její vliv zejména v personálním propojení s některými projekty českého levicového aktivismu — např. s *Iniciativou za sociální fóra (ISF)*, českou pobočkou *UNITED for Intercultural Action — Duha United (UNITED) nebo Společností pro evropský dialog* (dále SPED). Dalšími subjekty napojenými na KSČM — ať už ideově nebo prakticky — jsou *Klub českého pohraničí*, *Levicový klub žen*, *Společnost česko-kubánského přátelství* nebo *Vlastenecké sdružení antifašistů*. Další (tentokrát mimoparlamentní) politickou stranou úzce spolupracující s KSČM je *Strana demokratického socialismu* (dále SDS), která se vyvíjela paralelně s KSČM z organizací od ní odtržených. SDS se profiluje jako antikapitalistická (marxistická) demokratická strana, která usiluje o zavedení demokratického socialismu s prvky přímé demokracie.

Jedním z klíčových partnerů KSČM v jejích aktivitách v oblasti občanské společnosti je její mládežnická organizace KSM. Ta vznikla rovněž v roce 1990. Po počátečních sporech o směřování převládá v KSM ortodoxní komunistický proud, jehož rétorika využívá ortodoxní komunistickou ideologii založenou především na filosofii Marxe, Engelse a Lenina, a interpretovanou v perspektivě stalinské doktríny. Organizace vyzývá k revolučnímu odstranění soukromého vlastnictví soukromých prostředků, za což byla opakovaně kritizována samotnou KSČM. KSM byla k říjnu 2006 rozpuštěna Ministerstvem vnitra pro svoji antisystémovost, Městský soud v Praze v březnu 2008 tento akt potvrdil, ale Nejvyšší správní soud v Brně v srpnu 2009 rozsudek zrušil. Přestože aktivity organizace (včetně informačních) pokračovaly v průběhu celého období, represe ze strany politického systému měla značný dopad na její fungování (mj. vedly k registraci několika nových organizací, které se označily za nástupnické organizace).

Mimo periferní organizace a skupiny KSČM je stará levice reprezentována také otevřeně nostalgickými, resp. neostalinskými organizacemi, které mají často formu politických stran. Jednou z nejvýznamnějších byla *Strana československých komunistů* (v roce 1999 přejmenovaná na Komunistickou stranu Československa), v čele s bývalým představitelem předlistopadové KSČ M. Štěpánem. Další takovou stranou byla nedávno zrušená KOMUNISTICKÁ STRANA ČECH, MORAVY A SLEZSKA.

Odbory

Přechodový prvek mezi komunistickým proudem a odborovými organizacemi tvoří *Odborové sdružení Čech, Moravy, Slezska*, které je úzce svázané s KSČM (předsedou sdružení je místopředseda KSČM a základní organizace tohoto sdružení působí přímo při oblastních výborech KSČM). Příběh současného odborového hnutí začal transformací odborového monopolu organizace, *Revolučního odborového hnutí (ROH)*, které v roce 1945 absorbovalo všechny tehdy existující odborové organizace s jistou výjimkou 60. let 20. století, kdy část odborového hnutí demonstrovala — nezávisle na centrálních odborových strukturách — nesouhlas s autoritářskými tendencemi tehdejšího režimu. Celkově se nicméně ROH zaměřovalo především na sociální události na pracovištích a poskytování různých typů služeb (hodnocení zaměstnanců, rekreace atd.) a zůstávalo pod přímým dohledem vládní strany. V březnu 1990 zaniklo ROH a vznikl jeho nástupnický subjekt Českomoravská konfederace odborových svazů (ČMKOS). Ten v současnosti sdružuje 30 odborových svazů, které jsou definovány sektorově (oborově). ČMKOS se primárně soustředí — ať už jako organizace nebo skrze svoje členské svazy — na ochranu zaměstnanců a současně na některé související veřejné politiky — sociální, důchodovou, zaměstnanosti atd. Programové cíle ČMKOS jsou podobné cílům sociální demokracie: konfederace usiluje o sociální dialog a vybudování sociálně stabilní

společnosti založené na sociální solidaritě, a odmítá restriktivní politiku pravicových vlád založenou na neoliberálním modelu (ČMKOS 2015). Mezi ČMKOS a sociální demokracií byly vztahy založeny rovněž na personálních vztazích — dva z předchozích předsedů konfederace úspěšně kandidovali ve volbách za ČSSD.

V roce 1995 byla založena druhá velká konfederace odborových svazů, *Asociace samostatných odborů České republiky* (ASO), která momentálně sdružuje 13 odborových svazů. ASO zpočátku tvořila politický protipól ČMKOS, když sdružovala odborové svazy, které měly negativní vztah k politické levici obecně a k sociální demokracii konkrétně. Šlo především o Jednotný svaz soukromých zaměstnanců nebo Odborový svaz pracovníků zemědělství a výživy — *Asociace svobodných odborů ČR*, které kritizovaly ČMKOS za malou odvahu k organizaci stávek a protestů a za její údajnou závislost na vztazích s levicovými politiky. K ASO se také přičlenily svazy, které původně byly součástí ČMKOS, který se jim ale následně zdál příliš pasivní v podpoře zájmů jejich členů (např. Odborové sdružení železničářů). Důležitým členem ASO je rovněž Lékařský odborový klub. V současnosti nicméně ASO koordinuje svoje strategie s ČMKOS, přičemž využívá rovněž svého členství v tripartitě.

Ostatní české konfederace hrají — i vzhledem ke své relativně malé členské základně — spíše menší roli; jde např. o Konfederaci umění a kultury (KUK), která sdružuje odborové subjekty z oblasti kultury, nebo o Křesťanskou odborovou koalici, Federaci strojuvůdců, Federaci vlakových čet atd.

ČMKOS a ASO se pravidelně účastní jednání tripartity, *Rady hospodářské a sociální dohody ČR* (RHSD), kde spolu se sedmi zástupci ministerstev vyjednávají o klíčových sociálních a ekonomických politikách. Právě tento mechanismus má odbory odradit od využívání protestních akcí a veřejné mobilizace nesouhlasu s vládou. Z hlediska obecných strategií měly na odborové

konfederace mimo členství v tripartitě dlouhodobý dopad především následující faktory.

Za prvé, odbory ihned po zahájení politické a ekonomické transformace v roce 1990 usilovaly — mj. v souvislosti se svojí předcházející situací podřízenosti státu a politickým elitám skrze svoje vedení — o rozsáhlou decentralizaci svého působení (Myant 2010: 11). Ve srovnání s evropským standardem tedy v Česku existuje mnohem větší volnost členských organizací ve vztahu ke konfедераčním odborovým strukturám. Tento fakt následně ztěžuje konfederacím jak vyjednávání na tripartitě, tak i případné organizování stávek či demonstrací většího rozsahu.

Za druhé, veřejný obraz odborových organizací zůstává i nadále relativně nepříznivý. Odborové organizace mají stále ve veřejném prostoru příchut čehosi „starého“ a spojeného se „socialistickou minulostí“, což mj. souvisí se zmíněnou dominancí narativů liberálního kapitalismu (Crowley 2004; Uhlerová 2015). I toto byl jeden z hlavních důvodů dramatického poklesu členství v odborových organizacích: odbory byly kromě své pověsti něčeho zastaralého postiženy i obecnou nechutí občanů se angažovat v jakýchkoliv advokačních organizacích (Navrátil, Pospíšil 2014). Pokles počtu členů byl opravdu dramatický — z 5,5 milionu v roce 1990 na méně než milion v roce 2009 a pod půl milionu v současné době (Kroupa et al. 2004; Myant 2010). Byť čísla nejsou oficiálně dostupná, zdá se, že pokles počtu členů se mezi lety 2016 a 2017 konečně zastavil (Aktuálně 2018).

Za třetí, strategie odborů byla do značné míry determinovaná proměnou struktury ekonomiky: tranzice k liberálnímu kapitalismu přinesla rovněž zásadní proměnu ekonomiky od velkých centrálně řízených výrobních podniků k menším firmám, rozmachu ekonomiky služeb a živnostníkům. Tato proměna dramaticky omezila potenciál odborů pro mobilizaci zaměstnanců a limitovala jejich politický vliv.

Další důležitou okolností je proměna očekávání zaměstnanců a občanů v současné české společnosti. Od zahájení transformace byla česká (ale i ostatní středo — a východoevropské) populace relativně trpělivá ve vztahu k sociálním nákladům (Greskovits 1998). Nárůst nerovnosti, zhoršení kupní síly, nebo vzestup nových typů rizik zpočátku nenacházely větší odezvu mezi odboráři ani mezi ostatními občany (výjimkou byly např. protesty železničářů v roce 1997). Nicméně v posledních několika letech se po změně na pozici předsedy ČMKOS odbory staly ve vztahu k veřejnosti více asertivními a zaměřily se na organizaci veřejných kampaní, které nastolují agendu a rámuji některé kontinuálně pociťované problémy (levná práce a minimální mzda, karenční doba). K těmto tématům jsou rovněž odbory schopny nacházet spojení napříč ostatními levicovými sektory.

Radikální levice²

Radikální levice reprezentuje několik ideologických proudů, přičemž těmi nejvlivnějšími jsou trockistický a anarchistický.

První z hlavních ideologicky konzistentních proudů českého levicového aktivismu tvoří trockisticky a revolučně-socialisticky orientované organizace, které lze na základě jejich ideologických a organizačních předpokladů považovat za subjekty s největším koaličním potenciálem v rámci radikálně levicového tábora českého levicového aktivismu i pro jejich snahu o navazování kontaktů s izolovaným komunistickým sektorem a poměrně aktivními zahraničními kontakty. Z hlediska českého levicového aktivismu a jeho veřejných strategií jsou podstatné zejména čtyři z nich. První a nejstarší z nich je *Socialistická alternativa Budoucnost* (SAB), jež byla členkou mezinárodního Výboru za dělnickou internacionálu a orientuje se především na mladší generaci.

² Tato část textu vychází z kapitoly 6 knihy *Od ekonomické globalizace k „válce proti terorismu“* (Navrátil 2017).

Ze všech ostatních trockistických organizací měla nejméně konfliktů s anarchistickým hnutím a určitou dobu byla úzce propojena s Komunistickým svazem mládeže (KSM) (viz výše) (Bastl 2001: 76—77). Druhou významnou trockistickou organizací je *Socialistická solidarita* (SocSol), která vznikla v roce 1990. Ta se od SAB liší zejména výraznější kritikou komunistického režimu a silnější orientací na teoretické otázky a kultivaci své ideologie, a konečně i větší pozorností, kterou věnuje mezinárodnímu dění. SocSol je součástí seskupení *International Socialist Tendency*. Třetí klíčovou organizací trockistického sektoru alterglobalizačního aktivismu je *Socialistická organizace pracujících* (SOP). Ta vznikla v roce 1998 odtržením radikální skupiny od SocSol, když na rozdíl od ní kladla menší důraz na organizaci hnutí zdola a definovala se jako revolučně marxistická s důrazem na roli elitních aktivistů (Bastl 2001: 96). Přestože se i SOP distancovala od stalinismu a ve svých ideologických východiscích zastává zřejmě nejortodoxnější trockistická stanoviska z celého sektoru, stala se členkou Ligy za revoluční komunistickou internacionálu (nyní Ligy za pátoú internacionálu) a je u ní současně asi nejvíce zřetelná ochota ke spolupráci s komunistickým proudem. To pramení z předchozích kampaní SOP proti otrokové práci ve třetím světě, proti represi drogové závislosti a iniciativě proti rasismu, které kromě např. SocSol podporoval právě KSM. SOP se rovněž angažovala v kampani a v iniciativě proti rasismu. Na obou z nich spolupracovala např. se SocSol a komunistickou mládeží. Poslední hlavní trockistickou organizací je Skupina revoluční mládeže (dále REVO), jež vznikla v roce 2000 jako mládežnická organizace SOP a soustředí se na organizování mladých antikapalistů. V roce 2006 došlo k úplnému vyčlenění části REVO mimo strukturu SOP a k jeho přejmenování na *Nezávislou organizaci mládeže REVO Česko* (v roce 2010 přejmenovaná na *Revoluční Internacionalistickou Organizaci* — RIO). Mimo stávající struktury trockismu, nicméně rovněž v tradicích neortodoxního teoretického marxismu, vznikl v roce 2003 *Socialistický kruh* (dále SOK), který se orientuje zejména na intelektuální a analytickou činnost.

Vznik druhého z hlavních proudů české radikální levice — anarchistického — lze datovat již do posledních let bývalého režimu. Anarchistický sektor českého levicového aktivismu byl stejně jako ostatní dva vždy tvořen různými ideovými proudy a subkulturami, nicméně jeho stupeň fragmentace byl oproti ostatním dvěma proudům hnutí zřejmě největší. Jedním z několika vnitřních pojetí tohoto sektoru byl zejména odpor k autoritářsky nebo paternalisticky orientovaným politickým proudům, což omezovalo možnosti jeho spolupráce s ostatními proudy české radikální levice (zvláště s komunisty). Proces slučování a síťování anarchistických skupin a buněk dosáhl svého vrcholu v polovině 90. let 20. století, kdy vznikla klíčová platforma tohoto sektoru — *Anarchistická federace* (AF, původně Československá anarchistická federace). I v jejím rámci však pokračovalo napětí mezi důležitými anarchistickými proudy — mezi (postmaterialistickým, kulturním, individualistickým) autonomismem napojeným na squaterství a hudební subkultury a (ekonomizujícím, kolektivizujícím) syndikalismem orientovaným více na třídu pracujících (Bastl 2001: 38–40; Kolářová 2008: 4). Po postupném oddělování více kolektivisticky a syndikalisticky orientovaných skupin (jeden z důsledků dominantního ekonomického štěpení v české společnosti) se AF začala primárně soustředit především na ekologický, pacifistický, feministický, ale i sociálně orientovaný autonomismus a antikapitalismus. Hlavní syndikalistický proud se organizačně osamostatnil v roce 1996, kdy se odštěpila *Organizace revolučních anarchistů — Solidarita* (dále ORAS). Jejím ideovým východiskem se stal radikální syndikalismus a orientace na odborovou problematiku, soustředila se na revoluční anarchismus a „platformismus“ a později na neleninský komunismus; transformovala se do skupiny *Kolektivně proti kapitálu*. Další syndikalistickou organizací (byť ne tolik vyhraněnou jako v případě ORAS), která se od AF odštěpila v roce 1997, byla *Federace sociálních anarchistů* (dále FSA). Ta se nicméně po několika letech samostatné existence a úspěšného fungování rozpadla a její členové odešli do nových i původních anarchistických subkultur.

Jedním z důležitých témat, jež FSA sdílela s AF a který byl od samého počátku existence anarchistické subkultury jedním z jejích hlavních pojetí, byl antifašismus (Císař, Slačálek 2007: 5). Právě ten pak byl ústředním mobilizačním prvkem další z klíčových radikálně anarchistických organizací blízké FSA, *Antifašistické akce* (dále AFA). Ta vznikla v roce 1996 a jejím hlavním cílem je ochrana anarchistického hnutí před útoky krajní pravice, monitorování autoritářských (zejména fašistických) ideologií a aktivit a boj s nimi. V současnosti je autonomisticko-individualistická verze anarchismu v ČR dominantní. Vedle AF existuje několik dalších projektů, které hrají důležitou roli v českém alterglobalismu. Důležitými z hlediska anarchistické větve českého alterglobalizačního hnutí jsou především aktivistické sítě okolo časopisů *Autonomie* (později *Konfrontace*) a *A-kontra*, který byl obnoven v roce 1998. Zatímco první uvedený se stal klíčovým periodikem hnutí na sklonku 90. let, druhý z nich v jejich první polovině (Císař, Slačálek 2007: 5–6). Důležitou roli hraje rovněž iniciativa *Food not Bombs*, jež je rovněž navázaná na autonomistický proud českého anarchismu, nebo *Feministická skupina 8. března* působící od roku 2001 (Bastl 2001: 71–73). Významnou regionální aktivistickou platformou je *Protestfest*, fungující ve druhém největším městě ČR, Brně, od roku 2004 (v současnosti už není aktivní). Dalšími platformami s přesahem do anarchistického sektoru jsou např. *Freedom not Fear* (FNF, vznik v roce 2008), která se inspirovala stejnojmennou německou iniciativou a oponuje nárůstu forem sledování a kontroly v současných společnostech. Dále šlo např. o iniciativu *Vzdělání není zboží* (vznik v roce 2010), která se aktivizovala v souvislosti s připravovanou reformou vysokého školství.

Nové advokační organizace

Tento sektor organizované levice je zřejmě neproblematičtější z hlediska své definice a možnosti jednoznačného zařazení. Obecně

do něj patří organizace, které z hlediska svého poslání sledují velmi různorodé cíle, ale většinou nedeklarují svoji levicovou politickou orientaci. Některé z těchto organizací se rovněž označují jako apolitické, často z obavy, aby nebyly nálepkovány jako levicové a nedošlo tak k poškození jejich pověsti. Část těchto organizací lze identifikovat pomocí protestních událostí a oblastí aktivismu, které se přímo nevztahují k tématu a symbolům politické levice (např. oslavy svátku práce), ale kde dochází k prolínání více témat. Takovými událostmi byly např. protesty namířené proti ekonomické globalizaci a jejím symbolům, kampaň proti umístění amerického radaru v Brdech, proti rozpočtovým škrtům v období Nečasovy vlády, nebo naposledy v mobilizacích proti projevům nenávisti v souvislosti s uprchlickou krizí (Navrátil 2016).

Prvním významným proudem v rámci tohoto sektoru jsou environmentálně orientované organizace. Jednou z nich *Earth First!* (EF), která odmítá tradiční umírněný environmentalismus a preferuje politiku přímých akcí, a ztotožňuje se s biocentrickým vnímáním životního prostředí. EF se podílela na řadě protestních akcí v rámci alterglobalizačních protestů a je propojená zejména s anarchistickým prostředím. Environmentálně orientované je rovněž *Hnutí Duha* (HD), které je na tradiční levicovou scénu napojeno především personálně (např. Jakub Patočka). Hnutí Duha je na rozdíl od EF více mainstreamovou nevládní organizací, která spíše než přímou akci preferuje mediální kampaň a dobrovolnictví.

Nezávislé sociálně ekologické hnutí (NESEHNUTÍ) vzniklo odštěpením od HD a bylo od počátku úzce napojené na brněnskou levicovou scénu. Pro NESEHNUTÍ je typické kombinování mnoha post-materialistických témat typických pro tento sektor českého levicového aktivismu: svoji činnost rozvíjí v oblasti environmentálního aktivismu, ale s větším důrazem na politiku lidských práv. Toto se konkretizuje v kampaních proti zbráním a jejich vývozu do nedemokratických zemí, v boji za ženská práva, či v problematice uprchlictví a migrace.

Důležitou organizací jsou Děti Země (DZ), která vznikla v roce 1989. Zpočátku se soustředila na kampaně související s problematickými stavebními projekty, znečištěním ovzduší nebo dopravou, postupně pak stále více zdůrazňovala důležitost zapojování občanů do politických procesů a na rozdíl od ostatních environmentálních organizací otevřeně kritizuje politické představitele a politické strany za jejich aktivity v daných oblastech.

Některé z uvedených organizací se po první polovině 90. let postupně transformovaly ve standardní environmentální neziskové organizace (NESEHNUTÍ, DZ, HD) nebo přestaly vykazovat veřejnou činnost (dále EF!). Zajímavý je případ organizace *Greenpeace*, která se nikdy neidentifikovala jako levicová nebo radikální, ale účastnila se některých klíčových kampaní české levice — zejména pak protestů proti umístění americké radarové základny v Brdech.

Dalším významným proudem organizací, které se v některých projektech či aktivitách profilují jako levicově orientované, jsou rozvojové neziskové organizace. Ty zastupuje *NaZemi — Společnost pro Fair Trade*, která se zaměřuje na sociální problémy třetího světa a kritiku ekonomické globalizace. Kombinuje přitom témata podpory lokálních producentů, rozvojového vzdělávání, důrazu na důstojné pracovní podmínky, a to i s přesahem na politickou rovinu celého problému. Organizace kombinuje praktické aspekty aktivismu (prodej fair trade produktů) se vzděláváním a veřejným aktivismem (např. petice proti nadnárodním korporacím atd.).

Podobnou, byť více akademicky zaměřenou organizací, je relativně nová *Alternativa Zdola*. Ta je inspirovaná bývalým alterglobalizačním hnutím i současnou kritikou politické ekonomie a jejím cílem je posilování samosprávně-demokratických prvků české společnosti, budování alternativních ekonomických a politických modelů s posilováním zapojování občanů, a konečně i environmentální otázky.

Další rozvojovou organizací, která v posledních letech nabyla podobu think-tanku, je *Trast pro ekonomiku a společnost*. Ten se věnuje kritice současného ekonomického uspořádání z perspektivy jak environmentálně, tak sociálně a demokraticky orientovaného ekonomického myšlení. Aktivita organizace jsou opět především akademické a vzdělávací, bez přesahu do veřejných protestních aktivit.

Dalším proudem nových advokačních organizací jsou nábožensky orientované organizace, jejichž účast na levicovém aktivismu rovněž není stálá a jejichž vztah k levicovému aktivismu se v čase výrazně měnil.

Křesťanský proud je zastoupen zejména *Ekumenickou akademií* (EA), soustředící se mj. na problematiku chudoby, solidární a demokratické ekonomiky, rozvojovou pomoc a oddlužení třetího světa. EA kombinuje jak důraz na ekonomickou problematiku, tak i poukazování např. na genderové a etnické nerovnosti, čímž prolíná napříč štěpením českého levicového aktivismu. Náboženská levice byla dále reprezentována *Hnutím za spravedlivou společnost a lásku k bližnímu* (dále HSSLB) a *Křesťanským dialogem* (dále KD), byť obě organizace už jsou pravděpodobně neaktivní. Spirituálně orientované je rovněž *Humanistické hnutí* (HH), jež bylo v ČR založeno v roce 1994 jako odnož mezinárodního Humanistického hnutí, které vzniklo v roce 1969 v Argentině. HH dnes v ČR tvoří síť několika environmentálně, rozvojově a mírově orientovaných organizací a jedné neparlamentní politické strany (*Humanistická strana* byla registrována v roce 2001 a ukončila svoji činnost v roce 2018). HH se od počátku soustředilo především na problematiku lidských práv a rozvoje zemí třetího světa a identifikovalo se částečně s cíli levicového a protiválečného aktivismu, nicméně udržovalo poměrně striktní odstup od jeho českých členů. Po roce 2003 začalo HH více akcentovat tradici nenásilí a postupně se orientovat na protiválečné aktivity, což se projevilo založením vlastní protiválečné organizace *Nenásilí, dnes Svět bez války a násilí*.

Dělení na různé proudy — rozvojové nebo např. náboženské — se nicméně může stírat tím, že existují iniciativy či sítě, ve kterých se organizace z různých proudů promíchávají. Toto je příklad široké mezinárodní sítě *Social Watch*, jejíž hlavním tématem je vymýcení chudoby, spravedlivá distribuce bohatství a naplňování lidských práv (včetně např. práv sociálních). V českém kontextu se zde od roku 2008 sdružují např. zmíněné *Ekumenická akademie*, *NESEHNUTÍ*, *Trast pro ekonomiku a společnost* nebo část *Humanistického hnutí*, a vedle nich zde působí organizace, které se za levicové nepovažují, resp. nepovažovaly³ — *Educon* nebo *Fórum 50 %*. Po roce 2015 pak byla ustavena více formální podoba této sítě.

³ Údaje z dotazníkového šetření z r. 2008.

Lidské a finanční zdroje

Financování českých levicových organizací je z velké části determinováno tím, do kterého z organizačních a ideologických modů levicového pole patří. Není dostupných příliš mnoho výzkumů, které by se zaměřily na toto téma. Předchozí studie upozornily na rozdílnost zdrojů využívaných různými typy nositelů politického aktivismu. Studie Císaře a dalších (2011) založená na dotazníkových datech ilustrovala odlišnosti mezi různými mody aktivismu ve vztahu k využívání tzv. tvrdých (materiálních) zdrojů — tj. personálních a finančních. Třemi mody aktivismu byly tzv. staré organizace občanské společnosti, které představují odborové a zemědělské zájmové skupiny, dále nový aktivismus zahrnující environmentální a lidskoprávní organizace, a konečně radikální aktivismus, představovaný organizacemi odmítajícími existující politické či ekonomické uspořádání společnosti.

Z hlediska personálních zdrojů je možné rozlišovat zapojování osob do činnosti organizací jako zaměstnanců, nebo jako dobrovolníků či členů. Rozdíl mezi třemi mody aktivismu spočívá především ve vysokém počtu členů u starého aktivismu, a jejich nízkým počtem u dalších dvou modů aktivismu. Z hlediska dobrovolníků jsou na tom lépe zejména staré a radikální organizace (oproti novému advokačnímu aktivismu), a konečně z perspektivy zaměstnanců jsou na stejné úrovni nový a starý aktivismus (spíše vyšší počet), a to v kontrastu k aktivismu radikálnímu (Císař et al. 2011: 151–152). Z pohledu finančních zdrojů přinesl výzkum následující výsledky: starý aktivismus je schopen generovat nejvyšší příjmy (typicky nad pět milionů Kč ročně), nový aktivismus je na tom poněkud hůře (typicky mezi jedním a pěti miliony Kč ročně) a radikální organizace hospodaří s minimálními částkami. Důležité rozdíly představují rovněž typy zdrojů: zatímco starý aktivismus stojí především na individuálních členských příspěvcích, u nového aktivismu dominují externí zdroje financování (typicky granty a dotace), a radikální aktivismus kombinuje prodej publikací, pravidelné členské příspěvky a spíše občasné dary.

Z dat tohoto detailního dotazníkového šetření z roku 2008 je možné vybrat deklaratorně levicové organizace (N=55), doplnit je dalšími daty (KSČM)⁴ a takto demonstrovat rozdíly v jejich zdrojích, a následně je srovnat s výše uvedenými mody aktivismu. Z hlediska personálních zdrojů jsou rozdíly mezi jednotlivými mody levicových organizací jasně patrné. Z hlediska počtu každodenních účastníků chodu organizací jsou na tom nejlépe odborové organizace a KSČM, která ve výzkumu jako jediná reprezentuje komunistickou levič. Tyto jsou schopny angažovat několikanásobně větší počet lidí, kteří se každodenně podílí na aktivitách a fungování organizací, než je tomu u nové advokační a radikální levice. Stejně tak je tomu u počtu každodenních zaměstnanců — i zde jasně dominují jak odbory, tak KSČM. Z hlediska dobrovolníků je situace podobná — data o KSČM sice nejsou k dispozici, ale odborové organizace dramaticky převyšují novou advokační i radikální levič. Konečně i z perspektivy počtu členů se ukazuje jasný rozdíl mezi masovými organizacemi staré levice a člensky omezeným působením nových advokačních a radikálních uskupení.

Tabulka 1: Lidské zdroje české levice⁵

	odborní	nové advokační organizace	radikální levice	KSČM
N	17	23	12	1
Průměrný počet každodenních účastníků	294	38	33	263
Průměrný počet každodenních zaměstnanců	22	11	1	177*
Průměrný počet zaměstnanců	21	13	6	263
Průměrný počet úvazků	21	9	4	NA
Průměrný počet dobrovolníků	602	65	69	NA
Průměrný počet individuálních členů	24 801	823	176	37 402

⁴ Do datasetu by bylo možné např. ještě přidat data o ČSSD, která by ovlivnila výsledné charakteristiky nových advokačních organizací. Tomuto kroku se studie nicméně vyhýbá, protože vzorek těchto organizací v ní je dostatečně velký.

⁵ Data pocházejí z dotazníkového šetření 2008 (Císař et al. 2011). Data o KSČM pocházejí z výroční zprávy strany z r. 2017 (KSČM 2018), a to z důvodu kontinuálně klesajících lidských zdrojů. Průměrný počet účastníků strany byl uveden jako počet zaměstnanců, průměrný počet každodenních zaměstnanců byl vypočítán jako součet všech zaměstnanců bez odborných činností.

Nyní je možné srovnat finanční zdroje čtyř organizačních modů existence české levice. Ukazuje se zde podobný vzorec jako v případě tří modů českého aktivismu. Odborové hnutí je dramaticky závislé na členských příspěvcích a pouze malou část tvoří projekty financované českými veřejnými úřady (jedná se typicky o projekty na podporu činnosti odborů a tripartity financované Evropskou unií prostřednictvím českých veřejných úřadů; např. ČMKOS začal poměrně intenzivně využívat možnosti financování z prostředků EU rozdělovaných národními institucemi především po roce 2008). Stejně tak jsou ale členské příspěvky důležité pro radikální levice, která typicky hospodáří s řádově menšími rozpočty. Ta je potom rovněž závislá na spíše nahodilých příjmech pocházejících z prodeje drobného zboží a občasných fundraisingových událostí. Typickým příjemcem projektových peněz jsou pak nové advokační organizace, které jsou jasně orientovány na grantovou podporu a pravidelné individuální příspěvky. Komunistická strana je jakožto parlamentní subjekt závislá na státních příspěvcích na činnost, případně pak na úhradu volebních výdajů, a členské příspěvky v tomto kontextu hrají mnohem nižší roli, než je tomu u levice radikální nebo odborů. Nicméně z pohledu absolutní hodnoty se jedná o výrazný objem prostředků. Z hlediska celkových objemů prostředků se pak jasně oddělují obě skupiny tradiční levice — odbory a komunistická strana, a nové advokační organizace (bez ČSSD) s radikální levicí.

Tabulka 2: Finanční zdroje české levice⁶

	odborní	nové advokační organizace	radikální levice	KSČM
N	17	23	12	1
(%) členské příspěvky	75	6	58	16
(%) prodej publikací a drobného zboží	0	3	29	0
(%) granty / kontrakty z EU	3	50	18	0
(%) granty / kontrakty od českých veřejných úřadů	11	37	20	52
(%) granty / kontrakty od zahraničních veřejných úřadů	0	15	5	0
(%) poplatky za servis soukromým firmám	0	16	0	0
(%) dary od korporací a firem	3	20	0	0
(%) jednorázové fundraisingové události	0	18	26	0
(%) příležitostné individuální příspěvky	0	19	10	10
(%) pravidelné individuální příspěvky	0	31	10	0
(%) granty přerozdělované tuzemskými nadacemi	0	10	90	0
(%) zdroje od ostatních organizací	0	5	10	0
roční příjem	31 641 667	3 008 000	389 273	89 576 401

⁶ Data pocházejí z dotazníkového šetření 2008 (Císař et al. 2011). Data o KSČM pocházejí z výroční zprávy strany z roku 2017. Respondenti byli požádáni o odhad podílu jednotlivých typů finančních zdrojů, proto průměrná hodnota podílů jednotlivých zdrojů může být vyšší než 100.

Vnímání levicově zaměřených organizací ve veřejnosti a v politice

Politická levice se v České republice nachází ve specifickém společensko-politickém kontextu, který je z velké části určen jak existencí tzv. reálného socialismu před rokem 1989, tak následnou politicko-ekonomickou transformací. V tomto ohledu je nutné zaměřit se na vztah populace k minulému režimu, který je stále identifikován jako typický politický projekt levice, i na pokračující aktuální politické snahy propojovat reálně socialistický projekt se současnou levicí a tím jej delegitimizovat v očích veřejnosti. Jinými slovy, výrazný vliv historie na vnímání a následně i na situaci české levice není dán pouze jakousi „přirozenou“ reakcí společnosti na nedostatky minulého reálně socialistického režimu, ale rovněž soustavnou „politikou paměti“, které hraje v postsocialistickém kontextu důležitou roli (Gjuričová et al. 2011; Šubrt et al. 2012). Pro pochopení situace současné české levice je dále nutné znát míru sebe-identifikace české populace na škále levice-pravice a její podporu pro klíčové mody politické levice. V neposlední řadě je kontext levicové politiky určován mediálním prostorem, proto i jemu bude věnována pozornost.

Průzkumy veřejného mínění

Jedním z klíčových determinantů je vztah české veřejnosti k politické historii (Šubrt et al. 2012). Zde je nejvíce negativně hodnoceno období německého protektorátu a okupace, druhým nejhůře hodnoceným obdobím pak jsou „padesátá léta“, která jsou aktuálně synonymem násilné kolektivizace, politických procesů a politické represe. Období šedesátých let je naopak hodnoceno mnohem více pozitivně, a byť je stále polarizováno mírně záporně, je např. obdobím hodnocení vývoje v letech 2001–2009. Třetím nejhůře hodnoceným obdobím české historie je pak období normalizace, které je kulturně asociováno s násilným potlačením Pražského jara, obnovením cenzury a vynucenou depolitizací společnosti. Jinými slovy, dva ze tří nejhůře hodnocených okamžiků

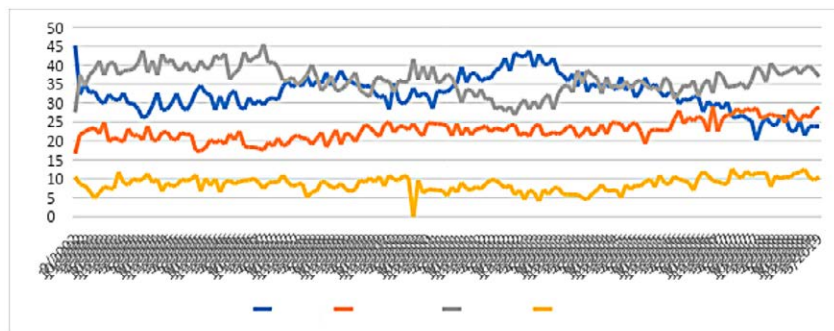
české historie jsou spojeny se socialistickým režimem. Podobně je tomu s hodnocením historických momentů, za které se Češi stydí: nejhůře byly hodnoceny „politické procesy z padesátých let“, nicméně na druhém a třetím místě již jsou uváděny kapitulace před nacistickým Německem a vývoj po roce 1989.

Častým dělicím momentem, který definuje rovněž konflikty uvnitř české levice, je spor o Sametovou revoluci roku 1989 a následný vývoj. Sametová revoluce je většinou hodnocena jako jeden z nejdůležitějších okamžiků české historie, a většina společnosti (69 %) ji hodnotí jako změnu, která „stála za to“ (Šubrt et al. 2012: 51). Následný vývoj už je ze strany občanů hodnocen více kriticky — byť je stále vnímán jako lepší než před rokem 1989, samotná spokojenost s vývojem země mezi lety 1989 a 2009 (časový rámec výzkumu) silně kolísá a je přibližně stejně vysoká jako nespokojenost (Šubrt et al. 2012: 57). Jsou to právě voliči levicových parlamentních stran, kdo hodnotí polistopadový vývoj zdrženlivě až skepticky. Obecně je deklarovaná politická orientace občanů (levice vs. pravice) silným prediktorem hodnocení minulého režimu. Jinými slovy, existuje silné propojení mezi politickou orientací jedince a jeho interpretací historie.

Toto rozdělení se v České republice poměrně výrazně proměňuje v čase (Obrázek 1). Data naznačují, že podíl respondentů identifikujících se s politickou levicí byl relativně vysoký na přelomu let 2012 a 2013 (40–44 %), a ke konci sledovaného období se propadl o 20 procentních bodů. Naproti tomu podíl pravicově orientovaných respondentů se po roce 2013 vrátil k úrovni okolo 40 procent, poté, co jejich podíl zeslábl po roce 2006. Zajímavé je zjištění, že z hlediska vztahu mezi jednotlivými podíly je nejsilnější korelace mezi podílem levicových a pravicových postojů, přičemž druhý nejsilnější vztah je mezi levicovými postoji a kategorií „nevím“. To může naznačovat, že posilování pravicové orientace na úkor orientace levicové se děje hlavně skrze oslabování či znejistění levicové politické identity, která se nepřesouvá do

kategorie „střed“ ale právě do nejistoty ohledně politické sebe-identifikace.

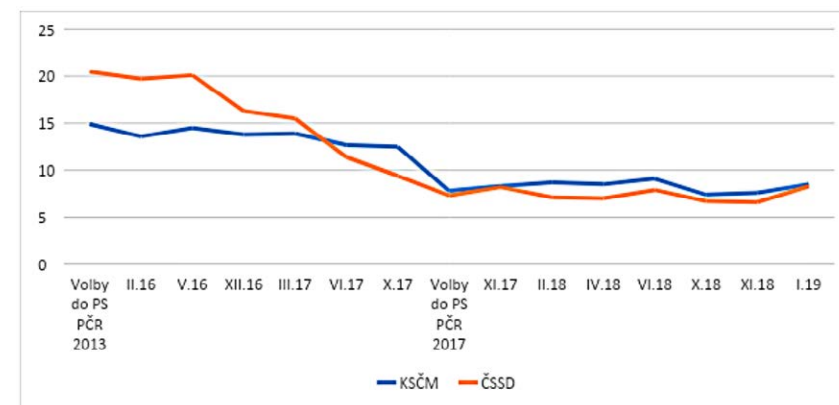
Obr. 1: Vývoj politické sebe-identifikace v Česku (2002—2018) (%)

Zdroj: CVVM

Tento vývoj úzce souvisí s propadem volební podpory pro levicové strany, ke kterému došlo po volbách v roce 2013 (Obrázek 2). Zde je jasně patrné, že během roku 2016 zamířila volební podpora levicových stran dlouhodobě dolů, a po volbách do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR se drží pod úrovní 10 %, což je pro KSČM poprvé od roku 1999 a pro sociální demokracii se opakuje situace z roku 1993. Pro obě strany tak jde o dramatickou proměnu volební podpory, která je opakovaně přisuzována nástupu nových stran do české volební arény (Šaradín, Vašátková 2017). Na jedné straně jde o příchod (resp. částečné obnovení) Strany přímé demokracie, na straně druhé pak první vládní angažmá hnutí ANO 2011, které bylo založeno podnikatelem Andrejem Babišem jako výraz nesouhlasu s politickou korupcí v České republice a registrováno v roce 2012. ANO 2011 se profiluje jako „pravicová strana se sociálním cítěním“ nebo jako „strana pro všechny“. Pomocí strategie politického a sociálního oportunismu oba noví aktéři systematicky „ukusují“ voliče na jedné straně KSČM (anti-systémová a kulturně konzervativní rétorika SPD), na straně druhé ČSSD (akcentování sociálních témat, kritika předcházejících pravicových vlád).

Obr. 2: Vývoj podpory levicových parlamentních stran v Česku (2013—2019) (%)

Zdroj: STEM

Postoje politických stran

Samostatným problémem české levice jsou postoje politických stran. V této souvislosti se zaměříme na dva klíčové problémy — na vzájemný vztah dvou hlavních českých levicových stran a dále na strategie ostatních politických stran vůči levici. Společným jmenovatelem obou těchto vztahů je pak antikomunismus.

Vztah ČSSD ke KSČM je již od devadesátých let 20. století determinován antikomunistickým sentimentem a snahou identifikovat nejen KSČM ale i veškeré spolupracující subjekty jako motor snah o „návrat před rok 1989“. Toto bylo např. předmětem kampaní s důrazem na údajně diktátorské či totalitární sklony vůdců KSČM i např. ČSSD, snahou o rámování jejich aktivit v kontextu tzv. normalizační politiky (např. kampaně před volbami v roce 2006 proti Jiřímu Paroubkovi) (Koubek et al. 2012: 57—58). Antikomunismus byl zejména dříve využíván i samotnou ČSSD. Tento vztah byl institucionalizován nejpozději v roce 1995 přijetím tzv. bohumínského usnesení (formulovaného již o dva roky dříve), kterým si sociální demokracie zakázala

spolupráci s „extremistickými politickými stranami“ včetně KSČM. Snahy zakázat si spolupráci s komunistickou stranou a odmítnout komunistickou identitu byly reakcí na několik okolností. Šlo o reakci na vnější snahy o delegitimizaci celé parlamentní levice jako anti-demokratické a potenciálně násilné hrozbě návratu komunismu, jednak o pokus o etablování silné levicové alternativy ke KSČM (tj. nekomunistické), ale také o snahu o konsolidaci názorových proudů ve straně, které se skládaly, jak z antikomunistické levice snažící se navazovat na tradice prvorepublikové sociální demokracie, tak z představitelů radikální levice a post-komunistů. Tzv. bohumínské usnesení bylo nicméně od doby svého vzniku stále častěji reinterpretováno a v poslední době (právě v souvislosti s proměnou českého stranického systému po roce 2013 a následným utlumováním antikomunistické rétoriky) bylo veřejně prohlášeno za přežitek a z velké části porušováno (ignorováno). Např. v roce 2003 během prezidentské volby veřejně usilovali i nelevicoví kandidáti o hlasy komunistických zákonodárců, v průběhu let 2005 a 2006 spolu sociálně demokratičtí a komunističtí poslanci vytvářeli pravidelné hlasovací koalice ve Sněmovně, v roce 2008 došlo k vytvoření koalic mezi sociální demokracií a KSČM v krajských radách (např. v Moravskoslezském, Středočeském nebo Karlovarském kraji), a v roce 2013 přišla moravskoslezská organizace ČSSD s požadavkem na ukončení platnosti bohumínského usnesení (Charvát 2013). Nová situace nastala společně s nástupem hnutí ANO, které zvítězilo ve volbách do poslanecké sněmovny v roce 2017 navzdory silné antikomunistické kampani (v níž byl druhým klíčovým momentem podezření Babiše z dotačního podvodu) proti svému předsedovi, kterou vedly zejména občanské iniciativy a pravicové politické strany. Vítězství ANO i neefektivnost následných občanských protestů proti osobě A. Babiše bylo následně interpretováno mj. jako oslabení antikomunistického diskurzu a přispělo zčásti k tomu, že po dlouhém vyjednávání byla ustavena vláda hnutí ANO a sociální demokracie s tolerancí KSČM.

Druhým momentem českého antikomunismu jsou opakující se kampaně organizované občanskou společností a politickými stranami z pravicové části spektra, které od roku 1990 probíhají s jistou pravidelností. Antikomunismus českých pravicových stran byl opakovaně označen za politiku paměti, která se v českém prostředí stala běžně využívaným politickým instrumentem (Gjuričová et al. 2011; Kunštát 2011; Koubek et al. 2012). Tento fakt lze dokumentovat na datech pocházejících z analýzy veřejných protestních událostí, které se zaměřily na protesty využívající téma (anti)komunismu (Hrubeš, Navrátil 2017; Navrátil, Hrubeš 2018). Analýza mj. demonstrovala, že očekávání rapidního poklesu antikomunistických mobilizací po ukončení politické a následně i ekonomické tranzice českého režimu bylo chybné, a že český veřejný antikomunismus byl více než vytrvalý. Studie indikovala, že také v období let 1993–2011 — tj. po bezprostřední změně režimu — se antikomunismus stabilně objevoval jako téma politického protestu. Antikomunistické mobilizace v Česku nabývají v zásadě dvou podob — buď se jedná o otevřené kladení antikomunistických požadavků (typicky na politické aktéry), nebo jde o antikomunistické rámování (*framing*) často nesouvisejících požadavků, přičemž odkaz na komunismus jim má dodávat politickou či společenskou relevanci.

První typ mobilizací byl typicky organizován právě pravicovými politickými stranami a spíše předcházel druhému typu mobilizací, pro které definoval a udržoval základní významy — identifikaci komunismu s politickou levicí, násilím a represivními institucemi minulého režimu, a vymezil základní morální rámec pro vyznačení etických a morálních hranic. Nezřídka se objevovaly paralely s fašismem: „*Mám dojem, že my se na svoji komunistickou totalitní minulost nedíváme s takovým opovržením, s jakým se německá většinová společnost dívá na svoji totalitní fašistickou minulost, a to mne mrzí,*“ (Němcová, 2018). Tento typ kladení požadavků následně poskytoval kontext pro aktivity méně politicky institucionalizovaným aktérům, kteří pak antikomunismus využívali spíše jako nástroj při

prosazování politických požadavků nesouvisejících s komunismem nebo např. KSČM (např. protest lékařů v roce 2006 proti tehdejšímu ministru zdravotnictví Rathovi, protesty občanských iniciativ proti A. Babišovi v roce 2018, atd.).

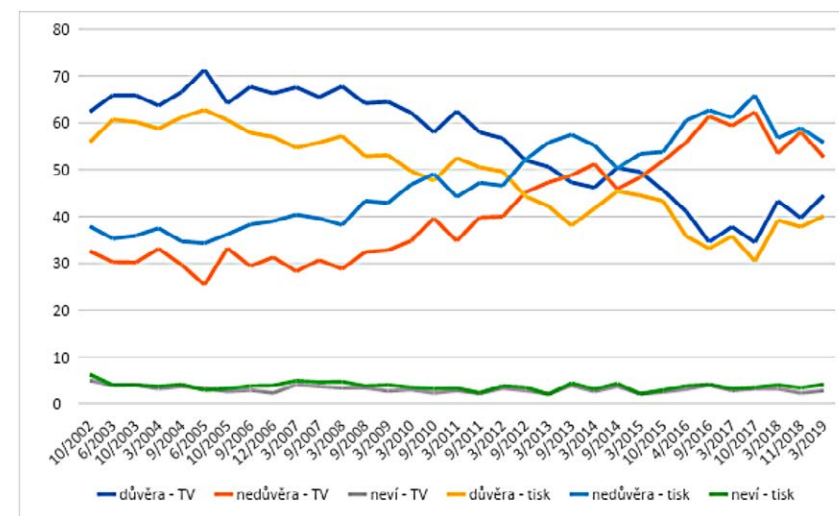
Oba typy mobilizací se v čase vyskytovaly poměrně pravidelně a nedocházelo u nich k dramatickým výpadkům. Jejich dynamika se dle analýzy zdá být ovlivňována primárně politickým kontextem, resp. hrozbami, které pro určitou část politických elit představuje hrozba nástupu levice k moci — politické či symbolické. Konkrétně pak absence otevřeně antikomunistických aktérů ve vládě představovala nutnou podmínku pro to, aby v daném roce probíhaly pouliční antikomunistické demonstrace. Další hrozbou zvyšující frekvenci antikomunistických mobilizací byly volební preference KSČM (případně sociální demokracie). Toto přisvědčuje využívání antikomunismu jakožto „politiky přítomnosti“. To je navíc posíleno tím, že nárůst mobilizací využívající pouze antikomunistické rámování (tj. bez přímých požadavků týkajících se KSČM nebo minulého režimu) se odehrává právě v době, kdy dochází k nárůstu volební podpory pro sociální demokracii (při zachování podmínky nepřítomnosti explicitních antikomunistů ve vládě).

Média — mainstreamová a alternativní

Uvedený popis politického kontextu nespočívá pouze v aktivitách politicky institucionalizovaných aktérů a občanských iniciativ, ale je zakotven rovněž na úrovni médií. Obecně je z hlediska levicové politiky potřebné zmínit dva důležité faktory týkající se české mediální krajiny. Zaprvé, důvěra v média je v Česku dramaticky nízká, což souvisí mj. s převažující politickou orientací novinářů (Moravec et al. 2016). Zadruhé, v zemi existuje relativně velmi omezený okruh médií, která by bylo možno identifikovat jako levicová, což obecně komplikuje vztah politické levice a většinové společnosti.

První problém demonstrovala studie Moravce a dalších (2016), která poukázala na příčiny nedůvěry občanů v média. Dlouhodobé trendy již

delší dobu poukazovaly na pokles důvěry v různé typy médií (Obr. 3).
Obrázek 3: Vývoj důvěry v televizi a tisk mezi lety 2002 a 2019 (%)

Zdroj: CVVM

Je patrné, že již od let 2006—2008 docházelo k erozi důvěry v televizi a tištěná média, která se dramaticky prohloubila v následujících letech. Pokles důvěry byl nejvíc markantní u nejmladší sledované skupiny (18—29 let). Současně je vyšší míra nedůvěry mezi nejnižšími příjmovými skupinami a zároveň mezi voliči levice (Volek, Urbániková 2017). Příčin je zřejmě několik a je těžké je přesně identifikovat. Jednou z nich se nicméně zdá být diskrepance mezi politickou a hodnotovou orientací českých novinářů a jejich publika: novináři jsou „vnímáni jako ti, kdo stojí na straně těch, kteří jsou úspěšnější“ a výzkum potvrzuje jejich výrazný příklon k politické pravici (přičemž podíl novinářů hlásících se k levici mezi lety 2003 a 2016 dále klesl) (Moravec et al. 2016).

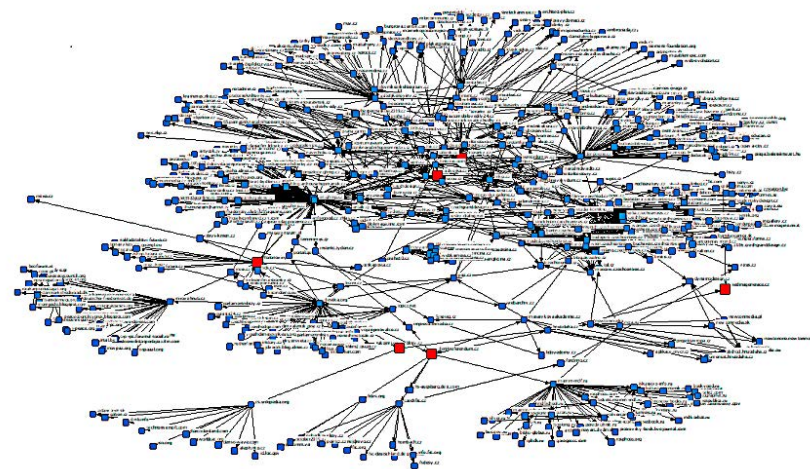
Tento stav je jednou z příčin prudkého nárůstu popularity tzv. alternativních médií, která se obrací především na zklamané konzumenty tzv. mainstreamových médií. Postupně získávají na

dosahu jak v oblasti internetu, tak i v oblasti tištěných, a dokonce i televizních médií, a získávají stále větší vliv mezi levicovými voliči z hlediska agendy i rámování současných politických a ekonomických procesů. Reakce na tento trend je v českém prostředí momentálně dvojí: jednak jde o nárůst tématu tzv. fake news a boj s nimi, jednak o rozšíření se agendy tzv. hybridní války, která je vlastně militarizací prvního z trendů. V zásadě jde o využívání vojenských metafor v rámci debaty o problému falešných zpráv a dezinformací ve veřejném prostoru, kde je za hlavního protivníka (producenta a sponzora těchto aktivit) typicky označována Ruská federace (Daniel, Eberle 2018; Rychnovská, Kohút 2018). Iniciativy se v této oblasti po roce 2013 úspěšně zmocnily částečně existující (pravicové) think-tanky (Evropské hodnoty), někteří novináři a postupně se v této síti objevují i veřejné instituce (např. Ministerstvo vnitra a další bezpečnostní složky). Vzniká tak nová expertní síť, která se pokouší etablovat v oblasti legitimacy (bezpečnosti, důvěryhodnosti, politického spojení) současné mediální sféry a produkuje specifický narativ týkající se vztahu západních politických režimů a Ruska, potažmo pak Číny (Rychnovská, Kohút 2018: 23–24). Fungování a veřejná politická a mediální podpora této sítě pak nadále zvětšuje mezeru mezi konzumenty mainstreamových a právě těchto alternativních médií.

Současná levicová média v zemi jsou poměrně izolovaná bez většího vlivu. Z velkých deníků se dá za levicové považovat částečně Právo, z celostátních týdeníků se nedá do levicového spektra zařadit zřejmě žádný, u televizních stanic se o levicové pozici médií ve smyslu vysílacích stanic jako celku nedá hovořit. Většina levicových médií se soustředí na působení na internetu a na časopisy se spíše nižší frekvencí vydávání. Celkově se dají levicová média označit za spíše roztržštěná, což je podporováno rovněž štěpením české levice mezi materialistickou a post-materialistickou, které od tzv. migrační krize v roce 2015 nabralo na intenzitě. Toto také naznačuje struktura vzájemné propojenosti webových stránek levicových médií (Obr. 4).

Obrázek 4: Internetové sítě českých levicových médií

Zdroj: autor

Většina těchto serverů na sebe přímo neodkazuje, a fungují spíše jako mediální bubliny pro různé skupiny čtenářů, případně aktivistů. Takto vznikají čtyři strukturálně oddělené a vnitřně homogenní oblasti internetového prostoru — na jedné straně jde o literární a kulturně orientované servery (Literarky.cz, Advojka.cz), pro které je typická interakce s kulturně orientovanými institucemi (galerie, nakladatelství, hudební akce). Na straně druhé jde o prostředí médií přiléhajících ke komunistické straně (Halonoviny.cz), které vytváří síť odkazů na weby spřátelených organizací a dále na tzv. alternativní zpravodajské weby (Zvedavec.org, Dfens-cz.com). Další skupinu představují deníky s výraznější orientací na dění v zahraničí, které se snaží představovat zpravodajskou alternativu českým mainstreamovým médiím a proto na ně nejsou příliš napojeny (Denikreferendum.cz, Blisty.cz). Konečně nejvíce izolované (nejen) od ostatních levicových médií jsou environmentálně orientované platformy (Sedmagenerace.cz), které z hlediska interakcí celého pole levicových médií představují jeho periferii.

Perspektivy české levice

Již popsané aspekty struktury a prostředí české levice je nutné doplnit analýzou toho, jak její členové vnímají současný stav: jaké je vlastně jejich pojetí levice a jaké hodnoty si s ním asociují, jak vnímají současnou situaci české levice, jak vnímají problémy a vztahy uvnitř české levice, jaká témata řeší a jaký je jejich názor na vnitro-organizační procesy a zdroje jejich organizací. Tato analýza stojí na čtyřech polo-strukturovaných rozhovorech s představiteli klíčových segmentů pole organizované levice — tj. odborů (Respondent 1), komunistického prostředí (Respondent 2), sociální demokracie (Respondent 3) a radikální levice (Respondent 4). Respondenti byli vybráni tak, aby pokud možno dobře znali a reprezentovali dané prostředí, tj. aby z hlediska jeho struktury znali problémy řadových organizací či členů, ale současně měli přehled o elitách daného organizačního pole. Odbory proto reprezentuje respondent s dobrou znalostí fungování odborových konfederací a jejich vrcholového vedení, ale v současnosti vedoucí nezávislý odborový svaz; v případě komunistického prostředí jde o představitele KSČM z velkého města, se zkušenostmi a kontakty z komunální i celostátní politiky; u sociální demokracie šlo opět o představitele ČSSD z velkého města, se zkušenostmi a kontakty s komunální politikou a současně s dobrou znalostí celostátního vedení strany; a v případě radikální levice o elitního aktivistu s dobrou dlouhodobou znalostí fungování občanské společnosti i velkých levicových stran.

Definice

V prvním kroku byli respondenti požádáni o popis toho, jak chápou politickou levič a jaké hodnoty s ní asociují.

Respondent 1 jednoznačně levič definuje jako historicky ukotvenou politickou sílu, která má historické zkušenosti — vznikla jako dělnické hnutí s cílem pomáhat těmto a podobným skupinám

obyvatel. Dříve se levice definovala primárně jako odpověď na chudobu, a proto by se dnes levice měla podle něj k tomuto tématu více vracet a přestat se profilovat jako „bezpohlavní“ — což respondent přirovnal k současným politickým strategiím např. české sociální demokracie. Vytráčení se materiálního momentu současné levice je tak pro tohoto respondenta silně problematické.

Respondent 2 spojuje levicovost s osobní identitou jedince, nejde podle něj pouze o názory, ale o samotnou podstatu člověka. Jeho příkladem, který pro výklad levice během rozhovoru opakovaně používal, je prvobytně pospolná společnost. Právě v tomto typu lidské společnosti je nutná mezilidská solidarita, zachování rodu a jeho přežití. Protože existuje přirozená rovnost mezi lidmi, měli bychom si podle respondenta všichni pomáhat, abychom přežili. Respondent zde zastává optimistické stanovisko ve vztahu k tzv. podstatě člověka — dobro je podle něj nutné hledat v každém člověku, z čehož následně odvozuje, že lidi je možné o levicovém programu usilovnou činností přesvědčit. Skutečnou levič, která je jasně asociována s mezilidskou solidaritou, je v tomto smyslu podle něj pouze komunistická strana.

Respondent 3 definuje levič jako souběh tří principů — rovný přístup ke vzdělávání, rovný přístup ke zdravotní péči a rovný přístup pro všechny z hlediska chování institucí. Důležitá je podle něj role státu při hospodaření s majetkem, protože veřejné statky lze — navzdory opakované kritice zprava — skrze veřejné instituce spravovat dobře a rozumně. Levič tedy nemá jít — jako např. komunistům — o společné vlastnictví, ale o koordinaci správy majetku, který přináší blaho všem; tato správa musí mít řád, aby zdroje nebyly zdevastovány, ale naopak spravedlivě rozděleny. Do levice v Česku podle respondenta patří komunisté, sociální demokracie, z velké části Strana zelených, v mnoha ohledech Pirátská strana, nebo politické subjekty jako Žít Brno. Občanská hnutí respondent jako levicová nevnímá — protože ony samy se za levicové nepovažují.

Respondent 4 levice definuje primárně jako antikapitalistickou vizi společnosti založené na něčem jiném než na zisku, kde nedochází k vykořisťování lidí ani přírody; není podle něj vylučující. Jde podle něj o politickou sílu usilující o systémový přechod ke kvalitativně jiné společnosti. Důležitým konceptem je solidarita napříč národy a podpora boje za práva a svobodu lidí. Respondent odmítl napětí mezi materialistickou a post-materialistickou levicí, na které se v posledních letech zaměřovala část politického diskurzu. Jako příklad uvádí problém rasismu, který je běžně přiřazován do kategorie politických lidských práv, a tedy spíše do oblasti post-materialistických bojů. Podle něj ale levice bojuje proti rasismu a z důvodů ne pouze humanistických a kulturních, ale i proto, že rasismus je namířený proti těm nejchudším členům společnosti, rozděluje pracující třídu a oslabuje její jednotu. Není přitom podle respondenta možné říct, které formy útaku předcházejí jiným, protože většinou všechny působí současně a není možné například říct, že nejprve odstraníme chudobu a teprve potom rasismus. Z hlediska strategického je podle něj nicméně vykořisťování tím klíčovým, více nadřazeným antagonismem. Mezi levicové aktéry v Česku řadí respondent např. některé neziskové organizace aktivní v environmentálním prostředí — některé z nich jsou explicitní ohledně toho, že překonání kapitalismu je nutná podmínka pro úspěšnou snahu o záchranu klimatu; je pro něj v tomto smyslu důležité, že chtějí kapitalismu komplikovat život. Někdy je tak podle něj možné environmentální organizace mezi levice zařadit, byť ony samotné by se takto nikdy nedefinovaly.

Současná situace

Respondent 1 zpochybnil fakt, že by v Česku v současnosti působila nějaká „levicová politická strana“: ani sociální demokracie ani komunistická strana podle něj nejsou většinou levicové — byť o levicovosti mluví, tíhnou spíše ke středu (např. tím, že spolupracují se středopravými nebo pravicovými aktéry, a přebírají jejich cíle). Komunistická strana podle něj uvízla v minulosti a není si jistá, co

je vlastně jejím cílem, a mj. i kvůli tomu ji opouští mladí členové a příznivci, kteří pak hledají levicové alternativy. Problémem je vedení těchto stran, které brání příklonu k levicovým tématům. Odbory by měly být levicové, protože to je jejich primární role, ale ne vždy to je pravda. Mimoto je u českých odborů problém v jejich vedení, které někdy funguje autokraticky a bez vazeb dovnitř členské základny i k ostatním organizacím. Česká levice — ta „čistá“ — dnes tak funguje spíše na úrovni občanského aktivismu a mimo stranickou levice. Levice obecně už podle respondenta v Česku nefunguje v nepřátelském prostředí, éra anti-levicovosti už podle něj „vyšuměla“. To je důsledek proměny politického prostředí v několika posledních letech skrze proměnu stranického systému — tj. příchodu ANO, Pirátů a dalších nových stran, které část levicových témat vstřebaly a tím levice oslabily.

Respondent 2 o stavu české levice tvrdí, že je podobný stavu české pravice — oba politické proudy byly odstrčeny do pozadí nástupem oligarchů a levicové síly by měly projevoval větší sounáležitost. Nenaplněným potenciálem české politické levice je kontakt s občany — to je prostor, kde ji právě překonaly nové populistické strany. Lidem je nutné vysvětlovat souvislosti stávající politické a ekonomické situace; na příkladu změny klimatu nebo problémů se suchem je nutné vysvětlovat problematiku společných zdrojů. V Česku existuje podle respondenta kromě skutečné levice i levice umírněná — sociální demokracie.

Respondent 3 nejprve popisuje Česko před deseti lety jako místo, kde panoval proti-levicový étos — volba levice byla méně legitimní než volba pravice; levice byla popisována jako „volba pro hloupější“. Dnes je podle něj situace už jiná — byť jsme na tom stále hůř než jiné země, např. Španělsko. Podle respondenta levice od roku 1998 do roku 2008 rostla, dnes ale podle něj hledá téma, které by ji definovalo. Levice by měla být strážcem vybudovaného sociálního státu, aby nedocházelo k jeho rozebírání. Levice teď naráží na svoje limity, protože celá společnost je posunutá více doleva z hlediska

témat, proto se levicová politická identita rozmazává. Navíc se podle něj postupně některých témat vzdala a není schopná se k nim vrátit — např. témata sociálního bydlení převzaly jiné politické subjekty. Současní představitelé levice se totiž bojí přetrvávajícího ideologického zjednodušování, kdy je synonymem levice marnotratnost a ekonomická neefektivnost. Odbory vnímá respondent jako jasně levicovou sílu, bohužel ta si s sebou stále nese stigma z minulosti. On ale vyjadřuje naději, že jejich role neskončila a jejich moment ještě přijde. Podle něj totiž levice hájí zájmy, které aktuálně nejsou úplně patrné, ale blíží se další průmyslová revoluce a tam budou mít odbory — ale i další levicové síly — důležitou roli. Odbory mají nyní oproti politickým stranám výhodu, protože požadavky, které hájí, jsou pro občany srozumitelnější. Teď jsou ve společnosti relativně ukotveny a lidé začínají stále více chápat, jaké zájmy odbory nyní hájí. Mimo problematiku odborů respondent komentoval celkovou proměnu vztahu Čechů k politice v posledních letech, a za obrovský přínos pokládá příchod nových stran. Ty podle něj „upustily páru“ nespokojeným občanům a zlepšily vizáž politiky, když se do ní zapojily po boku starých stran. Dokázaly do politiky vtáhnout nové osobnosti a myšlenky a dát jí nádech něčeho nového. Mimo anti-politiku respondent zmiňuje jako důležitou okolnost levicové politiky antikomunismus: ten už je ale podle něj vyčpělý a nikoho nezajímá, pro nikoho nemá smysl jej využívat.

Respondent 4 glosuje situaci současné české levice jako určitý rozkol: na jedné straně tu existuje vyčerpaná stranická levice, která není schopna reagovat na velké výzvy současnosti, jako jsou např. migrační krize nebo klimatická změna. Proto podle něj nastupují nové typy stran, které — do značné míry oprávněně — kritizují podíl současné levice na stávajícím stavu. Druhý pohyb se pak odehrává v nestranické levici, která se rozšiřuje (tematicky i geograficky) a umí absorbovat a nabízet nová témata; stává se pestřejší. Lépe dovede reagovat na nové trendy, např. v Česku iniciuje boj proti klimatické změně. Respondent se domnívá,

že strany nedovedou nové impulzy vstřebat a nedovedou ani přitáhnout nové členy nebo sympatizanty. Strany podle něj nechápou, proč by vlastně měly na tyto impulzy reagovat, a neví to proto, že „nemají lidi, kteří by jim to vysvětlili“. Důvodem může být podle respondenta obecně post-socialistická situace, kdy je účast na fungování politických stran společensky neatraktivní a neláká nové kádry. Situaci české levice podle něj determinuje i spolupráce stranické a nestranické levice: ta je špatná a slabá, přičemž hlavní vinu na tom nese stranická levice. Na straně levice nestranické integrace probíhá — a to např. v rámci klimatického hnutí, kde spolupracují environmentálně orientované organizace s radikální levicí a již nedochází k ostrakizaci radikální levice. Problémy při této spolupráci byly předznamenány již dříve, naposledy pak během migrační krize. Tehdy podle respondenta došlo ke sdružování levice s liberálními neziskovými organizacemi, což bylo kritizováno ze strany liberálního tisku a většinového „nepolitického“ neziskového sektoru.

Problémy a vztahy

Podle **Respondenta 1** je hlavním problémem levice její roztržitost — ke každému tématu existují desítky organizací, které se neustále dále fragmentují a rozpadají. Je tomu tak např. u zelených, mládežnických organizací levicových stran, nebo i u odborů. Problémem levice je podle něj dále to, že neumí pracovat s občany jako se sympatizanty, a ne pouze jako se členy: takový platformismus by umožnil propojování větších počtů podporovatelů. Např. velké odborové konfederace ani nechtějí navazovat vazby s dalšími aktéry. Respondent se domnívá, že hlavním problémem jsou přitom administrativní elity stávajících velkých levicových organizací, které nemají zájem na spolupráci. Epizodická spolupráce mezi ČMKOS a ProAltu během Nečasovy vlády proběhla navzdory silnému odporu ze strany odborů, a nic dalšího už na tuto formu spolupráce nenavázalo. Odbory

se podle něj bojí aktivismu a něčemu, co neodpovídá jejich „životním standardům“, se raději vyhýbají. Nejde podle něj o jakoukoliv úmyslnou strategii, přisuzuje to mentální lenosti a byrokratické zapouzdřenosti, a také spoléhání se na členskou základnu. Odbory by se podle respondenta měly víc aktivizovat, ale neděje se to. Nestranická levice podle něj má zájem o spolupráci a provázanost, zatímco stranická levice, včetně odborů, tento zájem nemá — případnou spolupráci navazují s vybranými organizacemi, které odpovídají jejím zájmům a zvyklostem. Spolupráce nestranické a stranické levice je proto spíše na nízké úrovni, a ne na úrovni např. společných akcí. Problém spolupráce přitom dnes není problémem geografickým (tj. problém propojování geograficky vzdálených organizací a skupin).

Podle **Respondenta 2** je hlavním současným problémem levice skutečnost, že neumí svůj program vysvětlit srozumitelně lidem a připravit se na výzvy budoucnosti jako jsou např. nedostatek vody, problém přístupu ke vzdělání, dostupnost bydlení. Dalším důležitým problémem je podle něj spolupráce: nějaká spolupráce mezi levicovými subjekty probíhá, ale pouze s obtížemi, protože spousta levicových subjektů odmítá s KSČM spolupracovat a ostrakizuje ji, a levice tak i nadále zůstává roztržštěná. Společné aktivity měla podle respondenta KSČM např. s menšími aktéry při přípravě kandidátní listiny pro volby do Evropského parlamentu, ale tato spolupráce — jako všechny ostatní — je podmíněna plněním programu KSČM, což je nepřekročitelná podmínka. Komunistická strana podle něj spolupracovala např. i se Stranou práv občanů v komunálních volbách, ale opět pod podmínkou respektování programu. Strana by se podle jeho slov nebránila ani spolupráci s občanskými sdruženími a spolky, např. zaměřenými na ochranu životního prostředí. Občanští aktivisté jsou ale z jeho pohledu spíše „nevyzrálé osoby“, které neví, jak uplatnit vliv v reálné politice, a proto je nutné je socializovat, začlenit do reálné politiky, např. v rámci stranické činnosti. Levici v Česku respondent dělí na „ekologickou levici“ a „náš proud“. Vztah k odborům vnímá

respondent jako specifický, protože odbory jsou podle jeho názoru organizace, které „nesmí dělat politiku“, a nevnímá je tedy jako další součást levice. Spolupráce s nimi je legitimní, ale nesmí sloužit jako základ pro politiku — podle respondenta „strany dělají politiku, a odbory mají hájit práva pracujících“.

Respondent 3 považuje za hlavní problém levice také její fragmentaci a roztržštěnost, dále neochotu občanů měnit politické strany zevnitř, a konečně krátkozrakost části neformálních levicových subjektů, které přejímají levicová témata, ale nejsou schopny je prosadit a dlouhodobě udržet. Pro situaci levice v Česku je rovněž symptomatický systém vztahů mezi představiteli hlavních levicových sil: sociální demokracie do jisté doby spolupracovala s komunisty, např. na komunální úrovni, a fungovalo to bezproblémově. Nyní to však podle respondenta na celostátní úrovni vypadá zcela opačně — převládá podle něj pragmatismus a vzájemné se vyhraňování, bez ochoty ke kompromisům a porozumění. Bohumínské usnesení, které sociální demokracii zakazovalo spolupráci s komunistickou stranou, podle něj není funkční, a bylo navíc prolomeno spoluprací v současné vládě. Respondent se domnívá, že okolo tohoto zákazu se vždy vedly vášnivé debaty, on ale současně nikde nevidí životaschopnou komunistickou stranu. Ta současná podle něj není něco, co by se dokázalo trvale reprodukovat, jde o pomalu zanikající politický subjekt. Existuje naopak velký potenciál spolupráce s občanskými sdruženími, ale ta se často chovají nevypočitatelně: po snaze sociální demokracie o zakládání občanských sdružení a poskytování prostoru se občanská sdružení obrací ke straně zády — neidentifikují se s levicí a neuvědomují si, že k jejich vzniku levice přispěla. Odbory jsou potenciálně silným partnerem sociální demokracie — nyní podle respondenta komunikují se všemi stranami, ale uvědomují si, že sociální demokracie je jejich nejbližším partnerem.

Problém aktuálního napětí a fragmentace mezi kulturně progresivní a kulturně konzervativní levicí pak podle

respondenta není napětím mezi dvěma existujícími křídly sociální demokracie. Strana podle něj teď spíše zažívá jistou bezradnost, a čeká na výraznou osobnost, která by jí vtiskla jednotící motiv. Není totiž momentálně příliš myšlenkově propojena: jsou tu mladí a progresivní členové a sympatizanti, a současně i starší materiální křídlo. I přesto ale podle něj toto rozdělení není fatální, strana se dokáže i nadále propojovat a uvěřit v projekt sociální demokracie jako celku. Štěpení na téma migrace (ale i další) podle respondenta prochází celou společností i jednotlivými rodinami, a není to pouze problém sociální demokracie. Neochotu občanů vstupovat do politických stran a měnit je zevnitř popisuje respondent neochotou „procházet institucemi“, což implikuje jejich snahu o zakládání nestabilních malých subjektů a následnou nemožnost udržet v politice jasný levicový kurz. Politické strany podle něj přetavují některá témata tak, že jsou snad přístupnější veřejnosti (a tedy i méně ideologická či principiální), a jsou schopny je také následně dlouhodobě prosazovat a realizovat.

Respondent 4 tvrdí, že hlavním problémem levice je její institucionální slabost. Všechny nestranické levicové organizace jsou podle něj křehké. Levicové strany tuto slabinu nemají, ale jsou podle něj zase myšlenkově slabé, protože nemají aparát na komunikaci s občanským sektorem a vstřebávání nových myšlenek, ani vlastní myšlenkové zázemí a dobrou vnitřní organizaci. U nestranické levice jde o slabost struktury obecně — jednotlivci se podílí na chodu organizací a jejich aktivitách, ale většinou to provádí jako dobrovolníci nebo jako neadekvátně odměňovaní zaměstnanci, kteří nekvalitní zázemí a nedostatek financí kompenzují velkým nasazením. Nestranické levicové organizace podle respondenta typicky nemají vlastní kanceláře, velké lidské zdroje ani zdroje finanční. Strany využívají státní příspěvky, ale bohužel nepříliš efektivně — kvůli byrokratizaci a vnitřním zájmovým skupinám dochází často k mrhání zdrojů a jejich odtékání mimo stranické struktury.

Dalším důležitým problémem levice je historické břímě: v Česku jde typicky o antikomunismus, kdy jakýkoliv politický program nebo aktér nalevo je podprahově považován za totalitářský, zatímco pravicové názory jsou považovány za něco přirozeného. Je to právě levice, kdo musí neustále podpírat své požadavky argumenty a empirickými příklady. Jako příklad respondent uvádí diskusi nad uzavíráním smlouvy o Transatlantickém obchodním a investičním partnerství (TTIP), kdy to byla levice, která musela obhajovat svůj negativní postoj, zatímco opačný tábor měl na své straně „selský rozum“. Radikální levice je podle respondenta nominálně asociovaná s KSČM a automaticky považovaná za antisystémovou, byť to není oprávněné a blokuje to následně spolupráci v levé části politického spektra. Nicméně antikomunismus podle něj ustupuje, což je důsledkem generační změny. Část neziskového sektoru je podle něj levicově orientovaná, ale nechce se jako levicová deklarovat a tváří se jako nepolitická. Důvodem je již zmíněná česká preference nepolitické politiky: vytváří se dojem, že jakýkoliv aktivismus je neobjektivní, zatímco část think-tanků — byť s jasným politickým profilem — se tváří jako objektivní a je takto zčásti také přijímána. Odbory jsou podle respondenta levicové, byť to také nechtějí otevřeně přiznávat — ale ve svých propagačních materiálech to mimoděk přiznávají.

Konečně dalším současným problémem celé levice, uzavírá respondent, je, že vznikl příkop, a to během nedávných krizí v Sýrii a na Ukrajině, které pokračovaly i během uprchlické krize. Radikální levice se ve sporech, které oba procesy vyvolaly, nechtěla přiklonit ani na jednu stranu (tj. ani na stranu původního establishmentu v daných zemích, ani na stranu liberálního mainstreamu), a tím se ještě více odcizila zbytku levice — té konzervativní i té liberální. Část podporovatelů tradiční levice se pak poměrně nepřekvapivě přiklonila k populismu SPD.

Témata

Respondent 1 vnímá současná témata levice poměrně konkrétně — je to pro něj spolupráce s polskými odbory nad otázkou přeshraniční práce — práce Poláků v ČR a Čechů v Polsku. Např. v podniku Škoda Auto v Kvasínách pracuje velké množství polských zaměstnanců, kteří neznají svoje pracovní práva v Česku, a často nejsou odborově organizováni. Obecnějším tématem je zde tedy nábor i cizinců do českých odborů a dále např. omezení propustnosti státních hranic při převozu zboží a v dopravě mezi Českem a Polskem.

Dalším tématem levice — nejen té odborové — je podle respondenta prohloubení spolupráce mezi všemi odborovými seskupeními. Jenom tak bude podle něj možné prosazovat společné požadavky a cíle, např. růst minimální mzdy. Právě v tomto tématu se angažovala ČMKOS samostatně bez konzultace s ostatními odborovými svazy a nakonec nedokázal prosadit původní představu. Následně se k tématu společně vyjádřily další odborové organizace, ale rovněž neúspěšně.

Respondent 2 považuje za jedno z klíčových současných témat levice klimatické změny, a dále robotizaci práce a její danění. Velkým tématem podle něj samozřejmě zůstávají všechny nerovnosti v sociální oblasti. Komunistická strana se ale podle jeho slov věnuje i dalším tématům, jimiž jsou např. doprava a zdravotnictví. Nejdůležitějším je sociální oblast, zejména sociální bydlení a téma exekucí. Dalším důležitým tématem je péče o seniory, což je narůstající problém.

Respondent 3 se domnívá, že velká část obyvatel ČR žije těsně nad hladinou chudoby, ale levice toto mnohdy nevnímá a problém dostatečně nezviditelňuje. Proto by se česká levice měla inspirovat v zahraničí. S technologickou revolucí dále vznikají zcela nová témata, která do české politiky přináší spíše

mladší generace politiků — jde např. o transformaci průmyslu na průmysl 4.0 atp. Ale tato témata v Česku ne vždy rezonují: strany ani občané na ně nejsou připraveni, protože chybí veřejná diskuse a konkrétní následky těchto procesů ještě nejsou příliš patrné. Tato nová politická témata přinášejí vzdělání lidí se zahraničními zkušenostmi, ale zatím je podle respondenta nejsou schopni přiblížit ani spolustraníků, natož pak občanům.

Podle **Respondenta 4** je klíčovým tématem (radikální) levice volební projekt, tj. založení nové levicové politické strany. Ta by měla sjednotit existující nezávislé levicové síly a posunout jejich aktivity na vyšší úroveň. Důležitým tématem je pro něj také klimatická změna, ale současně problematika bydlení, dluhů, a exekucí. Mimo to existují pro radikální levici více „rutinní témata“ jako jsou oslavy prvního května apod. Na levici obecně se podle něj také diskutuje o robotizaci, digitalizaci — průmyslu 4.0 či o nepodmíněném základním příjmu. Posledním tématem — spíše průběžně reflektovaným a s organizací spjatým — tématem je pro respondenta fungování stávajícího nakladatelství, které by mělo produkovat knihy a další publikace.

Zdroje a organizace

Když **Respondent 1** hodnotí problém organizace a zdrojů v případě odborů, tvrdí, že odbory mají v zásadě dvě možnosti — buď fungovat na principu členských příspěvků, a tedy i být závislé na těchto příspěvcích, nebo hospodařit s majetkem členských organizací, z jehož výnosu pak odborová organizace funguje. Mezi odbory podle něj (mj. i kvůli manažerským pochybením na počátku devadesátých let) převládl model založený na členských příspěvcích. Odbory ale bohužel ztrácí členy a neumožňují členství zaměstnancům mimo svoje členy, čímž se uzavírají a podkopávají i svoje finanční možnosti. Nezávislé odbory se proto snaží jít tou cestou, že umožňují členství de facto komukoliv (tj. neomezují členství pouze na zaměstnance konkrétních podniků). Další

možností pro odbory, jak získat zdroje, je využívání grantové podpory veřejných institucí. Na tyto prostředky ale nemohou dosáhnout menší odborové organizace, pouze velké konfederace, které si přístup k těmto prostředkům monopolizovaly.

Podle **Respondenta 2** funguje komunistická strana na základě jasné víceúrovňové struktury — od místních základních organizací a městských výborů jde hierarchie výše na okresy, kraje a výkonný výbor strany. Pro stranu je ale současně důležitá vnitřní demokracie strany — členové diskutují o všech dokumentech politické povahy, u provozních věcí pak mají hlavní slovo konkrétní výkonní pracovníci. Z hlediska zdrojů jsou podle respondenta klíčové členské příspěvky, a byť je financování strany vícezdrojové, stát by se měl na tomto financování podílet více. Jednou z možností, jak navýšit finanční zdroje, by podle něj např. mohlo být umožnění podnikání i pro politické strany, a to konkrétně v sociálních službách.

Když **Respondent 3** popisuje vnitřní organizaci sociální demokracie a způsoby rozhodování, zdůrazňuje, že jsou tyto procesy kriticky důležité pro způsob, jakým se vytváří politická rozhodnutí a jakým se „dělá“ politika. Ve straně je podle něj nutné pracovat na tématech a dlouhodobě je řešit, a současně usilovat o jejich podporu ze strany občanské společnosti. Zajímavý je jeho postřeh ohledně zvyšování vnitřní reflexivity organizace — je podle něj totiž nutné neustále se ptát seniorních a politicky exponovaných členů strany na důvody jejich politických rozhodnutí. Strana pak podle respondenta díky takovéto vnitrostranické kontrole dělá odpovědnější politiku.

Ve straně v březnu 2019 proběhla změna stanov, což respondent považuje za nezbytné kvůli zrychlení toku informací, a tedy i lepšímu konkurování menším politickým subjektům. Reforma podle něj současně přináší i horší věci — např. se tím zmenšuje prostor pro vnitrostranickou debatu. Ale doba se podle jeho slov zrychlila a je nutné se tomu přizpůsobit. Toto „zrychlení“ by mělo udržet důvěru veřejnosti a zlepšit v jejích očích akceschopnost strany.

Respondent dodává, že z hlediska zdrojů je pro stranu symptomatické, že příliš nespolupracuje s podnikateli a snaží se spíše o zapojení sympatizantů, kterým tato podpora dává smysl. Na lokální úrovni podle respondenta chybí finanční zdroje, a proto se generují spíše zdroje od individuálních členů, kteří pracují i jako dobrovolníci. Nestraničtí dobrovolníci jsou podle jeho slov spíše méně častí.

Podle **Respondenta 4** tvoří členské příspěvky jeden ze zdrojů příspěvků české levice, pro strany je ale spíše marginální. Strany podle něj nevyužívají potenciál, který mají nebo měly — např. vlastní značný majetek, se kterým ale z jeho pohledu neumí příliš dobře nakládat. Nestraničtí levice na členské příspěvky spoléhá, stejně jako na benefiční akce, a pouze výjimečně na granty, protože ty jsou administrativně náročné. Nestraničtím organizacím podle něj chybí struktura, která by pomáhala s fundraisingem. Mohla by mít např. podobu sdílené struktury, která by upozorňovala na grantové příležitosti a výzvy a pomáhala s jejich administrací. Udržitelný způsob financování nestraničtí levice by podle něj mohl zahrnovat např. sociální podniky nebo družstva, což by jí umožnilo fungovat lépe než teď. Z hlediska řízení organizace respondent uvádí, že zahrnutí všech do rozhodování je důležité, ale jeho organizace se vydala spíše cestou specializace a dělení témat do pracovních skupin, kdy spíše dochází k podržování organizační struktury cílům organizace než naopak.

Závěry

Zpráva přinesla popis a analýzu stavu české levice v různých oblastech. Jejím prvním cílem bylo analytické rozčlenění širokého pole české levice na několik sektorů, okolo kterých se následně pokusila organizovat analytickou strukturu.

Nejprve přinesla přehled organizačního vyústění všech sektorů a následně se pokusila popsat jejich organizační zdroje. Dále popsala a analyzovala kontext, ve kterém se nyní české levice nachází — tzn. obecnější preference obyvatel, interakce s dalšími politickými organizacemi a konečně přehled současných médií. Konečně studie přinesla výsledky polostrukturovaných rozhovorů s představiteli zmíněných čtyř sektorů, a to s ohledem na samotnou definici levice, její situaci v Česku, aktuální problémy levice, její témata a konečně její zdroje a organizace.

Toto závěrečné shrnutí přináší syntézu všech uvedených částí.

Úroveň síťování a spolupráce organizací

Spolupráce mezi levicovými organizacemi je faktor, na který naráží české levice od samotného počátku. Levicové pole je silně polarizované ze dvou důvodů. Jednak očividně dochází — stejně jako v jiných tematických sektorech např. českého neziskového sektoru — k ideologickému a jinému soupeření mezi jednotlivými organizacemi, a to o volební podporu nebo příznivce, potažmo pak o zdroje nebo rovněž o přístup do politického systému (byť tento poslední typ soupeření je v případě české levice spíše minoritní). Toto je běžný model interakce mezi různými organizacemi podobného zaměření, který se objevuje např. při ucházení se o granty, ve snaze monopolizovat si určité téma, v organizování protestů na stejné téma nebo při fundraisingových aktivitách. Současně s tím se ale v případě české levice uplatňují další, tentokrát externí faktory. Rozhovory s respondenty poukázaly na dva klíčové — anti-politiku

a antikomunismus. Oba tyto faktory mají tendenci udržovat politickou levicí izolovanou a odrazují její případné spojení.

Anti-politika je fenoménem, který přesahuje pole politické levice, ale uplatňuje se na něm. V zásadě jde o odpor ke všemu, co odkazuje k politice jako povolání, politice jako organizovanosti nebo politice jako strategii ke vznášení veřejných požadavků. Jak už bylo řečeno, absence otevřeného politického názoru je v českém prostředí stále upřednostňována a vnímána jako více legitimní, než formulace názoru s odkazem na politické hodnoty nebo cíle. Typicky jde především o způsob „rámování“ určitých druhů požadavků nebo aktivit: když politická levice při dosahování konkrétního cíle využívá politickou rétoriku, odrazuje tím typicky představitele neziskových organizací, které usilují o totéž. Např. rámování návrhu na novou politiku bydlení jako pomoci rodinám s dětmi nebo starým lidem je všeobecně považováno za přijatelné; rámování stejného návrhu snahou regulovat zisky developerů a rozšířit kontrolu obce nad soukromým vlastnictvím je pro velké množství aktérů nepřijatelnou „zideologizovanou“ konstrukcí.

Podobným faktorem, který už ale směřuje čistě proti levici, je antikomunismus. Tento fenomén je zajímavý tím, že na rozdíl od anti-politiky je využíván také levicí proti ní samotné. Antikomunismus sociální demokracie namířený proti spolupráci s komunistickou stranou byl zčásti vynucený tehdejšími převládajícím politickým diskurzem, nicméně současně jej pomáhal udržet a reprodukovat. V konečném důsledku se pak antikomunismus po celou dobu svého působení trvale obracel proti sociální demokracii samotné (ať již formou nepřímého rámování, nebo např. identifikací některých členů sociální demokracie jako bývalých komunistů, a tedy i snahou o jejich vyřazení z politické soutěže).

Problém spolupráce na levici byl reflektován všemi respondenty: odbory a sociální demokraté poukazují na celkovou roztržitost

organizačního pole levice a na izolovanost odborových konfederací, a spíše paušalizují roli antikomunismu. Představitel komunistické strany zřejmě nejvíc pociťuje její izolovanost a zdůvodňuje to antikomunismem, podle představitele radikální levice je antikomunismus opravdu stále přítomen (byť ustupuje), ale hlavní dělící linií je otázka politických preferencí v každodenních otázkách (například v zahraničněpolitických událostech). Přestože je tedy spolupráce všemi respondenty hodnocena jako důležitá, liší se příčiny i způsoby, jak k blokování této spolupráce dochází. Zajímavé je nejen to, co od respondentů v této souvislosti zaznívá, ovšem i to, o čem respondenti mlčí.

Důležitým východiskem je identifikace pojetí levicové identity u různých sektorů levice: odborářské pojetí klade velký důraz na tradici bojů proti chudobě a návrat k materialistické tradici. Komunistické pojetí jednoznačně preferuje základní a všeobjímající solidaritu, která je vnímána jako podmínka přežití lidského druhu. Sociální demokracie naproti tomu klade důraz na moderní liberálnější pojetí rovnosti, a to rovnost v přístupu ke službám moderního (sociálního) státu. Pro radikální levici jde o odpor proti kapitalismu, který vykořisťuje jak lidi, tak přírodu. Zajímavá je dále navazující striktní definice levice, se kterou se lze setkat jak v odborářském, tak i komunistickém pojetí: právě jejich chápání levice má být tím, na kterém by se měl vystavět případný společný program, aniž by byly zrazeny levicové principy. Současně s tím nicméně zaznívá odborová kritika do vlastních řad, která hovoří o zaslepenosti a neschopnosti navazovat vztahy s odlišnými politickými proudy a organizačními formami. Z tohoto hlediska se tedy největším problémem jeví asi komunistický izolacionismus a lpění na výlučné levicové autenticitě, v kombinaci s přejímáním diskurzu anti-politické politiky. Zástupce komunistů pokládá odbory za nepolitického aktéra a neuvažuje o nich jako o součásti politické levice, politické aktivisty pak považuje za ne zcela politicky socializované aktéry, se kterými je nutné dále pracovat. Toto je tedy mnohem silnější vnitřní blok kooperace, než neshoda daná

politickými názory nebo organizační zapouzdřeností, kterou demonstrují zbývající respondenti. Ostatně, jak ukazuje historie politických kampaní, oba tyto faktory už byly v minulosti několikrát překonány. Zajímavé je dále to, jak se respondenti vyhýbají tématu mezinárodní spolupráce.

Návrhy pro zlepšení situace — zdroje a kontext

Mimo již uvedené problémy kooperace napříč různými levicovými sektory existují dvě další příčiny slabosti současné české levice. Těmi jsou problém zdrojů a problém kontextu.

Z hlediska zdrojů je patrné, že pole levicových organizací je vysoce heterogenní a pozoruhodně přesně odpovídá typologizaci různých modů politického aktivismu, která byla rozvinuta na mnohem širším vzorku organizací občanské společnosti, než je jenom politická levice. Ukazuje se, že zde vedle sebe existují tři velmi odlišně fungující organizace: na jedné straně „starý“ způsob generování zdrojů skrze členy, který je patrný zejména u odborů, a který představuje dominantní typ zdrojů. Tento typ levicových organizací je bohatý i na počet profesionálních zaměstnanců podílejících se na chodu organizace. Odborům zajišťuje organizační i politickou stabilitu, byť se na ní podepisuje klesající členství v odborech, jak uvádí Respondent 1.

Vedle toho existují organizace, které operují s malým počtem členů i personálu a své příjmy generují z vnějšího prostředí organizace. Sem patří jak nové advokační organizace, tak i radikální levice — obě jsou si podobné z hlediska lidských zdrojů, přičemž odlišnosti můžeme nalézt ve způsobu, jakým mobilizují finanční zdroje. Radikální levice je více než nové advokační organizace závislá na členských příspěvcích a nadačních grantech, zatímco nové advokační organizace využívají spíše individuální finanční příspěvky a granty z EU. Strukturálně jsou si ale oba typy získávání zdrojů spíše podobné.

Konečně třetí typ organizačního modelu představují politické strany. Ty jsou zde zastoupeny komunistickou stranou a už na první pohled je zřejmé, že jde o svébytný typ fungování politické organizace. Relativně obrovská členská základna přesahuje průměrné odborové svazy, k tomu se přidává velký profesionální aparát, který se podílí na chodu organizace ve smyslu administrativním i odborném/politickém. Strany obecně navíc disponují relativně rovnoměrným pokrytím národního prostoru, čímž překonávají typické omezení všech ostatních organizačních typů. Ten hlavní rozdíl ve smyslu finančních zdrojů pak spočívá v dominanci státních zdrojů (příspěvky na činnost politických stran a úhrada nákladů na volby).

Z hlediska reflexe se zdroje stávají tématem zejména pro radikální levice. Respondent 4 uvádí těžkosti, které má tento typ organizací s mobilizací lidských i finančních zdrojů, a poukazuje na možnosti sdílení těchto zdrojů — samozřejmě za předpokladu fungující spolupráce. Jedním z jeho návrhů je založení sdílené fundraisingové kanceláře, která by se orientovala zejména na získávání zdrojů pro radikální levice a nové advokační organizace. Potenciálními příjemci by zřejmě mohly být i současné nezávislé odborové organizace, které nemají oporu silné členské základny, a proto by se rády do budoucna orientovaly na získávání veřejných grantů. Takové opatření by zřejmě bylo funkční spíše pro menší organizace, nicméně právě ty jsou v současnosti z hlediska zdrojů ohroženy nejvíce. Dalším doporučením by mohla být snaha o intenzivnější spolupráci napříč levicovými sektory: např. od radikálně levicových aktivistů zaznívá kritika neefektivní správy majetku u odborů i velkých stran. Jejich plýtvání je srovnáváno s vysokým pracovním nasazením v organizacích fungujících na neziskovém základě. Systém dlouhodobějších grantů nebo kontraktů mezi velkými organizacemi a politickými stranami na straně jedné, a novou advokační a radikální levicí na straně druhé, by tento problém pomohl zmírnit. Předpokladem toho je samozřejmě řešení problematiky vzájemné spolupráce, jak byla popsána.

Druhým problémem slabosti české levice je stávající společenský kontext. Dva důležité rysy české politické kultury — anti-politika a antikomunismus — již byly zmíněny. Proto lze přejít k reflexi širšího sociálního prostředí. Česká levice funguje v prostředí, ve kterém jsou některé momenty z éry „reálného socialismu“ považovány za jedny z nejostudnějších v moderní historii českých zemí; nicméně současně s tím je (byť méně) negativně hodnocen i polistopadový vývoj a transformace. Z komentářů Respondenta 1 a Respondenta 3 už nicméně plyne, že anti-levicový a antikomunistický étos v Česku zeslábl a situace se pro levice může začít měnit. Zajímavé je, že toto se příliš neodráží v sebe-identifikaci levicovosti u českých občanů — podíl levicově orientovaných občanů i volební preference hlavních levicových stran vytrvale klesají navzdory (pocitovanému) klesajícímu antikomunismu. Lze se tudíž domnívat, že hlavním konkurentem levice přestala být (předpokládejme, že dočasně) pravice se svým antikomunismem, ale spíše se jí staly nové politické subjekty, které využívají levicová témata a rétoriku, aby tak získaly voliče z levé části spektra. Reflektují to všechny sektory české levice, byť nejsou schopny tomuto nástupu čelit. Čím se vlastně liší rétorika nových subjektů — zejména pak ANO a SPD — od rétoriky levice? To, co v jejich diskurzu zcela dominuje, je depolitizace levicových témat a jejich míchání s principiálně protichůdnými politikami (zvyšování důchodů a snižování daní), a to v souladu s tradicemi české nepolitické politiky. Dlužno dodat, že ani velká část levice nebyla dlouhodobě schopna se vymanit z dominantního liberálního diskurzu zaměřeného na redukci lidských práv na práva politická, ekonomizující rétoriku a upřednostňování individualistického výkladu společenských procesů. Právě proto nyní český volič nevidí příliš mnoho rozdílů v rétorice ANO nebo ČSSD a necítí potřebu se identifikovat s levicí.

V tomto smyslu čeká českou levice stále dvojitá cesta. Nejprve bude muset svést bitvu o minulost, která zůstává stále jejím temným příznakem, a bude i nadále — byť zřejmě méně často — sloužit jako

nástroj jejího zpochybňování. Snaha o utlumení či delegitimizaci antikomunismu po třiceti letech od změny režimu by měla spočívat ve vypořádání se s historií jinak než jejím paušálním odmítnutím. Současná historická věda (M. Pullman, P. Kolář, P. Houda, A. Gjuričová, M. Spurný a další) dává české levici do rukou rozsáhlá fakta a nabízí nečernobílý pohled na český socialismus před rokem 1989. Nabízí tak i nástroj, jak postupně měnit či spíše rozšířit vnímání nedávné historie českou veřejností. K tomu bude muset levice svést rovněž bitvu o politickou politiku, kdy je nutné politický program levice formulovat v termínech politických, a nikoliv v termínech morálky a estetiky. Znamená to lépe propojovat konkrétní požadavky a politiky s obecnými politickými principy a hodnotami jako jsou rovnost, solidarita, náboženská svoboda a další.

Všechny tyto kroky — návrat k politické rétorice, odmítnutí anti-levicového výkladu historie a nalezení cesty k levicovým voličům — jsou nicméně podmíněny proměnou mediální krajiny. Je zajímavé, že od žádného z respondentů nezazněla explicitní kritika nedostatku levicových médií v českém prostředí. Nicméně situace je v tomto smyslu poměrně špatná, jak ukazují i nedávné studie na toto téma. Bez médií s celoplošným dopadem je iluzorní očekávat, že česká levice nebo některá její část uspěje s prosazováním výše uvedených bodů. Současný stav může být pro vznik silného levicového média poměrně příznivý: dnes existuje silná poptávka zejména mezi typickými voliči levice po médiu, které by odmítlo dominující liberální mainstream a nabídlo kritický pohled nejen na ekonomickou a politickou situaci v zemi, ale rovněž na dění v zahraničí. Tuto funkci v současnosti plní série tzv. alternativních zpravodajských serverů, případně soukromých televizních stanic, které nabízejí produkci pochybné kvality a obsahu a zneužívají svoji roli skrze šíření národoveckých a konzervativních stereotypů. Cílem všech levicových sektorů by mělo být vytvoření vlastní alternativy k této části mediální sféry namísto toho, aby na ni spoléhala jako na alternativu k dominujícím médiím.

Udržitelnost, trendy (společenské a politické) a vyhlídky

Udržitelnost české levice a budoucí trendy se obecně budou odvíjet nejenom od materiálních a strukturálních aspektů jejich organizace (tj. zdrojů a kontextu), ale rovněž i od schopnosti české levice poskytovat svému okolí (tj. především občanům, médiím atd.) kritickou zpětnou vazbu a tuto vazbu rovněž využívat pro účely adaptace na měnící se prostředí. V tomto smyslu je nutné zmínit jednak vnitro-organizační prostředí, resp. jeho reflexi, jednak témata, kterými se česká levice v současnosti zabývá.

Důležitou součástí vnitro-organizačního prostředí nejsou pouze zdroje, ale rovněž rozhodovací procesy. Zatímco odbory a — spíše překvapivě — i radikální levice dbají podle slov svých představitelů spíše na dosahování organizačních cílů, pro reprezentanty obou politických stran je vnitrostranická demokracie naprosto klíčovou součástí fungování strany. Zde by bylo možné podotknout, že jsou to právě velké organizace typu politických stran, kde je vnitro-organizační „skleróza“ potenciálně největším problémem. Jak uvádí Respondent 1, tento problém nastal u velkých odborových konfederací a v současnosti blokuje nejen spolupráci napříč dalšími levicovými sektory, ale i uvnitř sektoru odborů jako takových.

Z hlediska témat, kterými se česká levice zabývá, se — možná překvapivě — zájem posunul do současnosti až blízké budoucnosti a, byť jde o deklarace, představuje určitou záruku toho, že současná politická levice není tematicky vyprahlá.

Mezi všemi respondenty panuje shoda na problematice sociálních nerovností a jejich řešení. Konkrétně zaznívají témata práv zaměstnanců a minimální mzdy, a to i pro zahraniční pracovníky, dále problematika bydlení a konečně téma exekucí. Druhým z témat, byť jej česká levice zvedla poměrně pozdě a bez větších úspěchů, je potenciálně to, které by levici mohlo přivést mladé

sympatizanty a voliče ve velkých městech: problematika bydlení se v poslední době posouvá vysoko na žebříčku politických priorit. Jak ukazuje aktuální stav politické debaty na toto téma, zcela zde absentuje principiální obhajoba regulace a obecního vlastnictví, které je zatím ochotna akceptovat i mladší generace.

Zajímavější nicméně je, že s výjimkou reprezentanta odborů a sociální demokracie panuje konsensus ohledně důležitosti tématu klimatické změny a že by se levice tohoto tématu měla ujmout. Toto je skutečně klíčové téma blízké budoucnosti, kde se opět dá pracovat s jeho politizací a snahou demonstrovat na něm výhody kolektivně sdílených statků, nutnosti (sebe)omezování se ve prospěch druhých, principu solidarity a humanity. Klimatická změna má potenciál dekonstruovat dosud spíš nekriticky přijímané představy o smysluplnosti deregulace a privatizace veřejných statků, individuální odpovědnosti za svůj osud, a exkluzivity ekonomických kritérií v posuzování smysluplnosti lidských aktivit a preferencí.

Dalším tématem, které je spíše praktické povahy a nenese v sobě takový potenciál pro zisk nových voličů, je příchod průmyslu 4.0, nástup digitalizace a robotizace práce a následný problém daní a přerozdělování. Toto jsou problémy, jejichž řešení bude vyžadováno v nejbližších letech. Levice v souvislosti s nimi bude muset přesvědčit společnost o správnosti svých pohledů — byť, jak uvádí představitel sociální demokracie — „strany ani občané na ně ještě nejsou připraveny“. Pro odborovou levicí má toto téma navíc příchut' dalšího oslabování členské základny, a to i v kontextu problematiky nepodmíněného základního příjmu.

Levicové perspektivy

Současné levicové perspektivy jsou — alespoň z hlediska vnímání představitelů současné levice — mírně pesimistické. Na jedné straně panuje mírná skepse ohledně toho, zda vůbec existuje v Česku skutečná levice — ta míří jak na sociální demokracii, která se měla

levici definitivně odcizit, tak i na komunistickou stranu, která je podle některých spíše reliktem minulosti a není schopna se nadále regenerovat. Další pesimistickým momentem je konkurence nových politických subjektů, které podle některých respondentů decimují levicí i pravici současně, podle jiných nicméně pomohly uvolnit český odpor k politice tím, že do ní přivedly nové tváře, a zvýšily tím podporu politiky obecně. Tento argument ale spíše zakrývá skutečnost, že způsob, jakým tyto nové subjekty dělají politiku, bohužel ubližuje nejenom stávající politické třídě jako celku, ale především politické levici. Jak bylo zmíněno, v prostředí, kde byla politika odsouzena jako morálně nečistá a kde byl ekonomický a politický liberalismus povýšen na přirozenost a zdravý rozum, není příliš prostoru pro politizaci současných a nových témat ani ochoty naslouchat těmto argumentům. Proto by se levice měla cítit ohrožená nejenom úbytkem podporovatelů, ale především prohlubováním depolitizace české politiky.

Konečně posledním důvodem k pesimismu je existující rozdělení politické levice na vzájemně izolované (mnohdy ani ne soupeřící) enklávy, které se nejenomže prolínají velmi zřídka, ale především k tomuto prolínání často nevidí ani důvod. Zatímco někteří vnímají tento rozkol jako věc hodnotovou, která jde napříč organizacemi, další jej považují za spor o rozdílné organizační charakteristiky mezi stranickou a nestranickou levicí.

Bibliografie

BASTL, Martin. *Radikální levice v České republice: devadesátá léta dvacátého století*. Brno: IIPS, 2001.

BREINES, Wini. *Community and Organization in the New Left, 1962—1968: The Great Refusal*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press, 1989.

BUECHLER, Steven M. "New Social Movement Theories". *The Sociological Quarterly* 1995, 36: 441—464.

CÍSAŘ, Ondřej; NAVRÁTIL, Jiří. "Polanyi, political-economic opportunity structure and protest: capitalism and contention in the postcommunist Czech Republic." *Social movement studies* 2017, 16: 82—100.

CÍSAŘ, Ondřej; NAVRÁTIL, Jiří; VRÁBLÍKOVÁ, Kateřina. „Starší, noví, radikální: politický aktivismus v České republice očima teorie sociálních hnutí.“ *Czech Sociological Review* 2011, 47: 137—167.

CÍSAŘ, Ondřej; SLAČÁLEK, Ondřej. "The Alter-globalization Movement and Democracy in the Czech Republic." *Paper presented at the ECPR Joint Session of Workshops*. Helsinki, Finland, May 7—12, 2007.

CROWLEY, Stephen. "Explaining Labor Weakness in Post-Communist Europe: Historical Legacies and Comparative Perspective." *East European Politics and Societies* 2004, 18: 394—429.

ČEPEROVÁ, Klára. KUČERA, Petr. „Obrat po letech: Odborářů v Česku přibývá, nově jsou i v Amazonu nebo H&M,“ *Aktuálně.cz*, publikováno 14/02/2018, <https://zpravy.aktualne.cz/ekonomika/obrat-po-letech-odboraru-v-cesku-pribyva-nove-jsou-i-v-amazo/r-6b990db410e911e8ac3d0cc47ab5f122/>

ČESKOMORAVSKÁ KONFEDERACE ODBOROVÝCH SVAZŮ. „Program ČMKOS 2014—2018“, publikováno 21/08/2015, <https://www.cmkos.cz/cs/obsah/263/program-cmkos-2014-2018/13308>

DANIEL, Jan; EBERLE Jakub. „Hybrid Warriors: Transforming Czech Security through the ‘Russian Hybrid Warfare’ Assemblage.“ *Czech Sociological Review* 2018, 54: 907—931.

DELLA PORTA, Donatella. *Social Movements, Political Violence and the State*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995.

DELLA PORTA, Donatella; RUCHT, Dieter. "Left-Libertarian Movements in Context: A Comparison of Italy and West Germany." Pp. 229—272 in J. C. JENKINS and B. KLANDERMANS (eds.). *The Politics of Social Protest*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press, 1995.

DIMAGGIO, Paul J.; POWELL, W.W. „The Iron Cage Revisited: Institutional Isomorphism and Collective Rationality in Organizational Fields.“ *American sociological review* 1983, 48: 147—160.

FITZGERALD, Kathleen J.; RODGERS Diane M. "Radical Social Movement Organizations: A Theoretical Model". *The Sociological Quarterly* 2000, 41: 573—592.

FLIGSTEIN, Neil.; MCADAM Doug. *A Theory of Fields*. New York: Oxford University Press, 2012.

FRANTOVÁ, Libuše. „Němcová: Mrzí mě, že Češi neopovrhují svou komunistickou minulostí. Pokud jde o míru demokracie, nijak nezaostáváme, v tom jsem spokojena,“ *Parlamentnilisty.cz*, publikováno 23/9/2014, <https://www.parlamentnilisty.cz/arena/rozhovory/Nemcova-Mrzi-me-ze-Cesi-neopovrhuj-svou-komunistickou-minulosti-Pokud-jde-o-miru-demokracie-nijak-nezaostavame-v-tom-jsem-spokojena-336180>

GJURIČOVÁ, Adéla; KOPEČEK, Michal; ROUBAL, Petr; SUK, Jiří; ZAHRADNÍČEK, Tomáš. *Rozdělení minulostí: vytváření politických identit v České republice po roce 1989*. Praha: Knihovna Václava Havla, 2011.

GRESKOVITS, Béla. *The Political Economy of Protest and Patience*. Budapest: Central European University Press, 1998.

HANLEY, Sean. "Towards breakthrough or breakdown? The consolidation of KSCM as a neo-communist successor party in the Czech Republic." *Journal of Communist Studies & Transition Politics* 2001, 17: 96—116.

HRUBEŠ, Milan; NAVRÁTIL, JIŘÍ. „Constructing a Political Enemy: Anti-Communist Framing in the Czech Republic Between 1990 and 2010.“ *Intersections. East European Journal of Society and Politics* 2017, 3:41—62.

CHARVÁT, Jan. „Bohumínské usnesení — co to je, k čemu bylo a je“, *Listy* 6/2013, <http://www.listy.cz/archiv.php?cislo=136&clanek=061308>

JOHNSTON, Hank; LARAÑA, Enrique; GUSFIELD, Joseph R. „Identities, Grievances, and New Social Movements“. Pp. 3—35 in Enrique Laraña, Hank Johnston and Joseph R. Gusfield (eds.). *New Social Movements: From Ideology to Identity*. Philadelphia, PA: Temple University Press, 1994.

KOLÁŘOVÁ, Marta. *Protest proti globalizaci. Gender a feministická kritika*. Praha: SLON, 2009.

KOMUNISTICKÁ STRANA ČECH A MORAVY. „Kdo jsme a co chceme“, *Komunistická strana Čech a Moravy*, 2019, <https://www.kscm.cz/cs/nase-strana/kdo-jsme/kdo-jsme-co-chceme>

KOMUNISTICKÁ STRANA ČECH A MORAVY. „Výroční finanční zpráva politické strany / hnutí za rok 2018“ *Komunistická strana Čech a Moravy*, 2018, dostupné na <https://zpravy.udhps.cz/zprava/vfz2018/kscm>

KOUBEK, Jiří; BUBEN, Radek; POLÁŠEK, Martin. „ČSSD a KSČM v perspektivě stranickosystémové.“ Pp. 52—69 in M. POLÁŠEK, V. NOVOTNÝ, a M. PEROTTINO et al. (eds.) *Mezi masovou a kartelovou stranou. Možnosti teorie při výkladu vývoje ČSS a KSČM v letech 2000—2010*. Praha: SLON, 2012.

KROUPA, Aleš; HÁLA, Jaroslav; VAŠKOVÁ, Renáta; MANSFELDOVÁ, Zdenka; ŠIMONÍK, Pavel. *Odbory, zaměstnavatelé, sociální partneři — odborová organizovanost v ČR a hlavní faktory jejího vývoje*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2004.

KUNŠTÁT, Daniel. „Veřejná podpora KSČM po roce 1989: historická východiska, politické a sociální souvislosti, perspektivy.“ *Naše společnost* 2004: 1. Dostupné z http://www.cvvm.cas.cz/upl/nase-spolecnost/100033s_Kunstat-kscm.pdf, ověřeno 13. 11. 2011.

KUNŠTÁT, Daniel. „Historická paměť a politická identita voličů KSČM.“ *Naše společnost* 2/2011, dostupné na <https://cvvm.soc.cas.cz/cz/casopis-nase-spolecnost/prehled-clanku/66-2011-2/1568-historicka-pamet-a-politicka-identita-volicu-kscm>

MARCH, Luke; a MUDDE, Cas. „What's Left of the Radical Left? The European Radical Left after 1989: Decline and Mutation“. *Comparative European Politics* 2005, 3(1): 23—49.

MORAVEC, Václav; URBÁNIKOVÁ, Marína; VOLEK, Jaromír. „Žurnalisté ve stínu nedůvěry: K některým příčinám klesající důvěryhodnosti českých novinářů.“ Pp. 82—122 in D. PETRANOVÁ, J. MINÁRIKOVÁ, D. MENDELOVÁ. *Megatrendy & médiá* 2016. *Kritika v médiích, kritika médií II*. Trnava: Fakulta masmediálnej komunikácie UCM, 2016.

MYANT, Martin. *Trade unions in the Czech Republic. Report 115*. Brussels: European Trade Union Institute, 2010.

NAVRÁTIL, Jiří. *Od ekonomické globalizace k „válce proti terorismu“*. Proměny českého levicového aktivismu na počátku 21. století. Praha: SLON, 2016.

NAVRÁTIL, Jiří; CÍSAŘ, Ondřej. “Towards a ‘Non-Global Justice Movement’? Two Paths to Re-Scaling the Left Contention in the Czech Republic.” Pp. 227—252 In D.

DELLA PORTA, A. MATTONI (eds.). *Spreading Protest. Social Movements in Times of Crisis*. Colchester: ECPR Press, 2014.

NAVRÁTIL, Jiří; HRUBEŠ, Milan. „Contesting communism after its fall: exploring two modes of anti-communist activism in the Czech Republic.“ *East European Politics* 34: 6—26, 2018.

NAVRÁTIL, Jiří; POSPÍŠIL, Miroslav. *Dreams of Civil Society Two Decades Later: Civic Advocacy in the Czech Republic*. Brno: Masaryk university, 2014.

PICHARDO, Nelson A. “New Social Movements: A Critical Review”. *Annual Review of Sociology* 1997, 23: 411—430.

RYCHNOVSKÁ, Dagmar; KOHÚT, Martin. „The Battle for Truth: Mapping the Network of Information War Experts in the Czech Republic.“ *New Perspectives* 2018, 26: 1—32.

STREECK, Wolfgang. “The Sociology of Labor Markets and Trade Unions”. Pp. 254—283 in N. J. SMELSER and R. SWEDBERG (eds.). *The Handbook of Economic Sociology*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2005.

ŠARADÍN, Pavel; VAŠÁTKOVÁ, Daniela. „Analýza voleb 2017, verze 2.0, 2017.“ Dostupné na <http://www.cssd.cz/analyza>

ŠUBRT, Jiří; VINOPAL, Jiří; HAMPL, Stanislav; PULLMANN, Milan. „The Velvet Revolution and Modern Czech History in the Eyes of the Czech Population.“ *Czech Journal of Political Sciences* 2012, 46 (1): 46—66.

UHLEROVÁ, Monika. “From Political Neutrality to Strategic Alliance: The Trade Union Movement as a Political Actor after the Post-Socialist Transformation in Slovakia”. *Interface* 2015, 7: 49—74.

VOLEK, Jaromír; URBÁNIKOVÁ a Marína. *Čeští novináři v komparativní perspektivě. Hybridní, virtuální a mizející žurnalisté v posttransformační fázi*. Praha: Academia, 2017.

Slovenská republika

Mgr. Matej Ivančík, PhD.

Pojem občianska spoločnosť ako predmet analýzy tejto štúdie vyžaduje priznanie, že spoločnosť disponuje istou formou dynamiky, ktorá ju stavia do rámca chronologického vývoja a zároveň do pôsobnosti štrukturálnych faktorov, ktoré takisto podliehajú externej a internej dynamike. Vďaka tomuto priznaniu je predovšetkým možné zbaviť sa niektorých exkluzívnych interpretácií občianskej spoločnosti, ktoré by ju chápali v reštriktívnom zmysle. Inými slovami, štúdia si kladie za cieľ polemizovať s dominantnými názormi na občiansku spoločnosť na Slovensku, ktoré samotný pojem v zásade prezumujú, vyhýbajú sa jej diskurzívnej alebo štrukturálnej analýze, a tak často delegitimizujú niektoré snahy o jej obohatenie.

Nasledovná štúdia preferuje inkluzívnu interpretáciu občianskej spoločnosti tak, aby do jej rámca bolo možné zaradiť aj organizácie, združenia či hnutia, ktoré sa môžu vymykať striktnějšímu vymedzeniu občianskej spoločnosti. Pod pojmom inkluzívna

interpretácia rozumiem aj zohľadnenie viacúrovňových štruktúr, či dokonca príspevok k metodologickým prístupom k samotnej občianskej spoločnosti, ktoré sa často prikláňajú k akejsi forme progresívno-regresívnej teleológie, v rámci ktorej je občianska spoločnosť na Slovensku vnímaná cez prizmu chronológie československého, resp. slovenského disentu (Bútora 2010). Na jednej strane ide o vzťahy jednotlivých aktérov k štátu a v širšom zmysle k spoločnosti, slovenskej aj medzinárodnej. Na druhej strane ide o vzťahy medzi jednotlivými aktérmi, vzájomné prepojenia na štrukturálnej, nie personálnej, báze či polia pôsobnosti, ktoré svojou činnosťou vytvárajú alebo formujú. Okrem toho, inkluzívna interpretácia referuje aj o snahe zachytiť občiansku spoločnosť na Slovensku z hľadiska diskurzívnej perspektívy. Z tohto hľadiska sa opieram o Foucaultovo chápanie diskurzu ako produkcie vedenia či distribúcie moci, hoci limitovanej, za účelom aktívne ovplyvňovať samotnú povahu spoločnosti (Foucault 2016, Alexander 2006, Habermas 2018).

Ľavicová perspektíva je v štúdiu zastúpená výhradne subjektami, ktoré tvoria občiansku spoločnosť, ako je definovaná na účely tejto štúdie. Do štúdie teda nie je zahrnutý výskum politických strán alebo ľavicovej perspektívy občianskej spoločnosti cez prizmu pôsobenia a politik politických strán, ktoré možno chápať ako ľavicové. Okrem toho, dominantná časť je venovaná subjektom, ktoré svojim pôsobením alebo aktivitami či verejne deklarovanými názormi nesmerujú proti fungovaniu občianskej spoločnosti. Existencia subjektov, ktorých názory a/alebo prax sú smerované proti podstate demokratickej občianskej spoločnosti bude používaná len ako prípadný referenčný rámec za účelom analýzy činností demokratických občianskych ľavicových subjektov.

Nie je podstatou tejto štúdie ozrejmovvať filozofické a historické predpoklady občianskej spoločnosti a jej vývoj, hoci slovenský kontext je nepochybne súčasťou širšieho diskurzu o tomto fenoméne. Mnohé z filozofických konceptov sa aj preto odrážajú v predkladaných štúdiách.

Slovenská literatúra pomerne aktívne prispievala do diskurzu o občianskej spoločnosti. Tento záujem bol do značnej miery ovplyvnený vnútropolitickým vývojom, ktorý si vyžadoval aktívne zapojenie občianskej spoločnosti do politických procesov (Strečanský 2017). Na druhej strane, slovenské príspevky nemožno vyňať zo širšieho rámca znovuobjavenia záujmu o demokraciu ako predmetu analýzy, najmä v súvislosti s pádom tzv. východného bloku.¹ Navyše rezonovala pomerne prenikavá téza Talcotta Parsonsa, že občianska spoločnosť je otázkou evolúcie (Parsons 1967). Prirodzene bolo možné k takémuto záveru dospieť predovšetkým, ak nie striktno výlučne, v spoločnosti definovanej studenou vojnou. Inými slovami, takúto „evolučnú teóriu“ možno označiť za normatívnu.

Väčšina interpretácií (Bútora 2010, Strečanský 2017, Bútorová — Gyarfášová 2010) však preberá práve tento model, resp. jeho špecifickú liberálnu percepciu, ktorú zároveň abstrahuje od historických a materiálnych predpokladov post-totalitného sveta, akými boli napríklad existencia unilaterálneho sveta, či tzv. Washingtonský konsenzus.² Okrem iného, takéto interpretácie majú tendenciu opomínať niektoré smery vo vývoji liberálnych prístupov k občianskej spoločnosti (Rawls 1971)³, či v prístupoch kritickej teórie, resp. smery kladúce dôraz na deliberatívny charakter demokracie. (Habermas 1996) Ďalšou rovinou, na ktorej sa pokúsim demonštrovať nedostatky interpretácie občianskej spoločnosti na Slovensku, bude zahrnutie najnovších príspevkov k otázke samotného pôvodu tohto konceptu (Feinberg

1 Renesancia demokratického diskurzu však nemôže byť vnímaná len ako náhla erupcia polemík, ktorá by reagovala na pád „železnej opony“. Skôr môžeme predpokladať, že bývalé krajiny tzv. „východného bloku“ boli zahrnuté do už prebiehajúcich diskusií, ktoré mali pôvod v kríze demokratického diskurzu. (Ball — Farr — Hanson 1989). Okrem toho je nutné problematizovať aj samotný pojem „východný blok“, ktoré prezumuje homogenitu tohto územia, ako aj istú formu militaristickej hrozby. (Ther 2016)

2 Autorom tohto pojmu je ekonóm John Williamson, ktorý odkazoval na súbor ekonomických opatrení a inštitucionálneho rámca, ktoré sa aplikovali na štáty v kríze, resp. po nej, alebo na štáty bývalého „východného bloku“, spočívajúce najmä v ekonomickej liberalizácii, deregulácii a privatizácii.

3 Ku kritike Rawlsa, (Norval 2016)

2016). Ide predovšetkým o pokus o hľadanie autentických československých, resp. slovenských konceptov občianskej spoločnosti v historickom kontexte, pričom dôraz sa vyhýba lineárnemu disidentskému princípu (Skovajsa 2012). Väčšina klasických interpretácií občianskej spoločnosti na Slovensku totiž opomína existenciu historického vývoja, ktorý pravdaže presahuje obdobie revolúcie v roku 1989. Na ich základe by sa mohlo totiž javiť, akoby občianska spoločnosť nemala iný, než disidentský pôvod. Takýto pohľad je však ochudobnený o štrukturálne predpoklady reformného procesu 60. rokov na jednej strane, a na strane druhej opomína vývoj, ktorým prešli liberálne interpretácie občianskej spoločnosti od roku 1968, či dokonca obdobia predtým. Navyše celý model pôsobí do značnej miery staticky a je aplikovateľný iba na špecifické medzníky vývoja občianskej spoločnosti na Slovensku, akými boli napríklad porážka HZDS vo voľbách 1998, či vstup Slovenska do euro-atlantických štruktúr v roku 2004.

Občianska spoločnosť na Slovensku: historický exkurz

Spomedzi slovenských autorov, ktorí sa snažia čiastočne problematizovať post-disidentský naratív občianskej spoločnosti, možno vyzdvihnúť príspevok Emila Višňovského (Višňovský 2010), ktorý chápe občiansku participáciu ako problém kultúry. Jeho filozofická interpretácia upozorňuje predovšetkým na občiansku participáciu, do ktorej zahŕňa aj tzv. tretí sektor občianskych združení a združení, ktorý podľa neho významne reprezentuje občiansku dimenziu spoločnosti, no súčasne vyslovuje hypotézu problematického uchopenia samotnej občianskej participácie. Naznačuje problematizáciu tohto pojmu, pričom za hlavnú výzvu považuje Kymlickom postulovanú tézu občianstva ako prekonávania kontroverzie liberalizmu a komunitarizmu (Kymlicka 2002). Už týmto iniciačným konfliktom vytvára pôdu pre spochybnenie jednotného modelu občianskej spoločnosti na Slovensku, nakoľko

sa ju snaží ukotviť v širšom kontexte globálneho diskurzu, nie len v post-totalitnej skúsenosti ekonomickej transformácie krajín bývalého „východného bloku“. Višňovský ide ďalej, keď koncept občianstva dopĺňa o dynamické prvky a aditívne kvality,⁴ ktoré z neho robia princíp aplikovateľný na súčasné pomery. Na jednej strane je model občianstva ako súbor noriem, hodnôt a praktík určených na riešenie kolektívnych praktických problémov, za aktívneho uznávania práv a povinností voči sebe navzájom. Dynamika je v tomto prípade obsiahnutá v uznaní úlohy občianskej spoločnosti ako aktívneho riešiteľa potenciálnych konfliktov. Na druhej strane sa objavuje model, ktorý posúva občianstvo do politickej roviny. Ide o súbor politických praktík týkajúcich sa špecifických verejných práv a povinností v tej-ktorej komunite. Bellamyho interpretácia tak poskytuje priestor na konkrétne politické afiliácie aktérov občianskej spoločnosti, ktorý umožňuje vstup ľavicových, resp. pravicových subjektov, avšak inherentne implikuje konflikt vo vnútri občianskej spoločnosti. Tento rozmer je možné považovať za nanajvýš žiaduci, nakoľko potenciálne konflikty *a priori* politizuje, čím zabraňuje ich prienikom do kultúrnej sféry. Višňovský upozorňuje aj na ďalší rozmer Bellamyho definície, a tým je občianstvo ako podmienka občianskej rovnosti. (Višňovský 2010) Členstvo v politickej komunite umožňuje občanom určovať podmienky sociálnej kooperácie na báze rovnosti.

Do repertoára definícií Višňovský nakoniec zahŕňa aj rozmer spolupatričnosti, ktorý chápe ako emocionálnu zložku občianskej spoločnosti. (Castles — Davidson 2000) Je nutné zdôrazniť, že tento rozmer občianskej spoločnosti sa stáva aktuálnym najmä v súvislosti s otázkou migrácie, pričom sa dostáva do konfliktu s vnímaním uzavretej politickej alebo inej komunity. Takýto pohľad bude predmetom hlbšej analýzy štúdie v súvislosti s transakčným aktivizmom konkrétnych ľavicových hnutí, ktoré analyzujem

⁴ Višňovský sa pohráva s komunitaristickou interpretáciou „common liberty“ ako subjektu expanzie, tak ako ju formuloval Michael Walzer. Walzer však na rozdiel od Višňovského, ktorý akcentuje kultúrny rozmer občianskej spoločnosti, upozorňuje na stratený rozmer „primátu politiky“. (Walzer 1989)

nižšie. Otázka spolupatričnosti však do značnej miery formuje smerovanie tejto štúdie, avšak v duchu autorov, ktorí tento model intenzívnejšie rozvíjali (Alexander 2006). Možno konštatovať, že Višňovského príspevok je nanajvýš obohacujúci, pokiaľ ide o diskurz ohľadom občianskej spoločnosti v slovenskej odbornej tvorbe, nakoľko prostredníctvom historickej kontextualizácie a filozofického prístupu upozorňuje na mnohé kontexty samotnej slovenskej občianskej spoločnosti, ktoré často unikali „klasickejšími“ interpretáciami. Tie ju často zredukovali na ekonomický rozmer a rozmer abstrahovanej statickej interpretácie post-disidentskej liberálnej proveniencie. Z hľadiska slovenskej bibliografie o teoretických konceptoch občianskej spoločnosti možno ešte spomenúť štúdiu sociológa Michala Vašečku, ktorá prináša prehľad kategorizácie a rôznych prístupov k občianskej spoločnosti (Vašečka 2004), či publikácie Martina Bútoru zameriavajúce sa na politický kontext občianskej spoločnosti na Slovensku (Bútor 2010).

Pozrime sa teraz bližšie na niektoré klasické, vyššie spomínané, interpretácie občianskej spoločnosti na Slovensku. V prípade týchto štúdií ide už o jasnejšie formulovaný pokus o analytické skúmanie prostredníctvom metodologických rámcov. Za zmienku stoja predovšetkým niektoré práce Borisa Strečanského, Grigorija Mesežnikova, Milana Andrejkoviča, Zory Bútorovej či Olgy Gyarfášovej. Príznačné pre tieto práce je, že u nich absentuje jednoduchá snaha o deskripciu občianskej spoločnosti alebo o poukázanie na jej disidentský pôvod. Predovšetkým sa snažia o autentické a aktualizované prístupy partikulárnych metodologických rámcov. Akcentujú sa rozdiely participácie a reprezentácie, vyzdvihuje sa deliberácia v spoločnosti. Značný dôraz je kladený na neziskový sektor ako imanentnú súčasť občianskej spoločnosti. Väčšina teoretických prác na Slovensku akoby takúto interpretáciu anticipovala, resp. v lepšom prípade neskúma štrukturálne problémy zaradenia neziskového sektoru do občianskej spoločnosti. Will Kymlicka venuje tejto otázke špeciálnu pozornosť v rámci liberálneho diskurzu občianskej

spoločnosti, pričom rozlišuje štyri základné domény: štát, asociačný život, ekonomiku a rodinu.⁵ Štát následne podlieha deleniu na systém reprezentatívnej demokracie a štátnej administratívy a asociačný život delí na skupiny verejného záujmu (mimovládne organizácie a sociálne hnutia) a privátne asociácie (umelecké, rekreačné a náboženské skupiny). Samotný Kymlicka pripúšťa, že interpretačný spor prebieha už na úrovni definovania. Napriek niektorým klasickým dielam a v podstate všeobecnému konsenzu, že rodinná sféra a ekonomika nepatria do občianskej spoločnosti, rovnako ako štát, predovšetkým jeho administratívna, či lepšie povedané byrokratická zložka, často dochádza k prelínaniu a neoddeliteľnosti jednotlivých sfér. Pre Kymlicku sú rozhodujúce obe asociačné sféry. Privátne aj verejné.

Napriek absencii niektorých aspektov si slovenský kontext občianskej spoločnosti v jeho liberálnej interpretácii zaslúži pozornosť. Spomedzi mnohých vyššie uvedených príspevkov vyčnieva pomerne aktuálna štúdia Borisa Strečanského.⁶ V úvode sa zameriava na niektoré štrukturálne charakteristiky Slovenska. Vyzdvihuje mladosť Slovenskej republiky a jej etnický koncept, ruralizmus a provincializmus, rozdielnosť hodnôt a ambivalenciu vzťahu medzi štátom, politickými stranami a občianskou spoločnosťou. Všetky uvedené predpoklady sú nepochybne relevantnými prekážkami fungujúcej občianskej spoločnosti. Je ale možno konštatovať, že ako také pôsobia pomerne abstraktne, nakoľko sú stavané do súvislosti so statickým, nie jasne definovaným konceptom občianskej spoločnosti. V Strečanského modeli sa odráža paralela s tzv. evolučným modelom Talcotta Parsonsa. Slovenská spoločnosť ako by si budovala svoju občiansku spoločnosť iba prostredníctvom legislatívneho rámca komplementárne

⁵ Niektoré substantívnejšie práce sa pomerne opatrne venujú samotnému vymedzeniu, čo z filozofického hľadiska možno zaradiť do občianskej spoločnosti a ako ju možno odlišiť od ostatných aspektov spoločenských sfér. Je nutné dodať, že Kymlicka sa zameriava na liberálny diskurz občianskej spoločnosti.

⁶ Slovakia: 2018 Country Review. Podobne aktuálna je aj štúdia Pavla Demeša: Nové výzvy pred tretím sektorom. (Demeš — Bútorová — Kollár 2014).

zodpovedajúceho tej-ktorej politickej reprezentácii. Z toho následne vyplýva aj auto-legitimita občianskej spoločnosti redukovaná na neziskový sektor a dobrovoľnícke organizácie.⁷

Strečanský artikuluje aj ďalší dôležitý atribút, pokiaľ ide o občiansku spoločnosť na Slovensku, a tou je jej viditeľnosť. Viditeľnosťou sa v tomto zmysle rozumie vnímanie na úrovni mediálnej reflexie, resp. rámca, v ktorom je väčšinou spoločnosťou identifikovaná aktivita jednotlivých organizácií, nadácií, občianskych združení, aktivistických hnutí a podobne. O niečo ďalej, resp. viac do hĺbky ide Zuzana Bútorová, ktorá sa venovala širšiemu spektru atribútov súvisiacich s vnímaním mimovládnych neziskových organizácií na Slovensku (Bútorová 2017). Napriek tomuto posunu možno konštatovať mnohé absentujúce prístupy k tomu, ako verejnosť môže vnímať viditeľnosť občianskej spoločnosti. Predovšetkým je *a priori* zjednodušujúce stotožniť občiansku spoločnosť s činnosťou mimovládnych neziskových organizácií.

Legislatívny a inštitucionálny rámec ohraničujúci medze občianskej spoločnosti je v slovenskej literatúre vnímaný pomerne reštriktívne. Predovšetkým po roku 1989 dochádza k základnej demokratizačnej úprave v oblasti združovacieho práva, ako aj k legislatívnemu ukotveniu pre vznik slobodných odborov a občianskych združení. Nepochybne rozhodujúcim obdobím boli voľby v roku 1998. Do mobilizačnej kampane sa zapojili mimovládne neziskové organizácie, ktoré do značnej miery pomáhali formovať smerovanie Slovenska k demokratickému charakteru (Strečanský 2018). Na druhej strane možno konštatovať, že došlo k vytvoreniu klímy polarizácie spoločnosti, ktorej dôsledky je cítiť aj dnes, a ku ktorých naratívom sa často jedna alebo druhá strana utiekajú dodnes. Istú formu manichejského boja, ktorý bol diskurzívne nastolený

7 Štúdiá, možno aj pre obmedzený rozsah, nereflektujú základné metodologické prístupy k dynamizácii, bližšej špecifikácii či problematizácii konceptu občianskej spoločnosti. Na tomto mieste mám na mysli najmä prístup, ktorý by rozlišoval či je občianska spoločnosť nazeraná ako idea, resp. ideál alebo či je pri jej analýze nevyhnutný realistický prístup. Bližšie. (Norval 2016)

pred rokom 1998, pociťuje slovenská spoločnosť dodnes.⁸ Ďalším dôležitým medzníkom bolo prijatie tzv. Informačného zákona, resp. Zákona o voľnom prístupe k informáciám, v roku 2000. Pre neziskový sektor bolo ďalej významným medzníkom aj umožnenie uchádzať sa o malý percentuálny podiel (1–3%) z daní. Občianske združenia na Slovensku sú samozrejme oslobodené od platenia daní. So vstupom do Európskej únie v roku 2004 sa neziskový sektor stretol so významným nárastom príjmov, avšak ako uvádza Strečanský, aj s úrovňou byrokratizácie, na ktorú nebol zvyknutý.⁹

Ak odhliadneme od hlbšieho problému s tým, čo zmienené prístupy považujú za občiansku spoločnosť, možno im vytknúť absenciu záujmu o tzv. transakčných aktérov a diferenciaciu ideologického a politického ukotvenia jednotlivých aktérov, hnutí či organizácií pôsobiacich v priestore občianskej spoločnosti. Úloha transakčného aktivizmu bude ešte predmetom detailnejšej analýzy štúdie. Všeobecne však možno konštatovať, že väčšina uvedených analýz občianskej spoločnosti poskytuje pomerne statický a ideologicky nedeakonštruovaný pohľad na vývoj občianskej spoločnosti na Slovensku. Je však potrebné dodať, že Strečanského práca zohľadňuje aj nedávnejšie udalosti a výzvy občianskej spoločnosti, akými boli napríklad referendum Aliancie za rodinu či migračná kríza. Oba fenomény budú skúmané nižšie. Pre lepšie pochopenie vývoja občianskej spoločnosti a aktuálnych hrozieb bude potrebné vrátiť sa k niektorým historickým skúsenostiam, ktoré formovali jej charakter a z štrukturálneho hľadiska aj niektoré aktuálne výzvy či konflikty, ktorým čelí.

Skutočne významnú analýzu historického vývoja občianskej spoločnosti, ktorá nie je zredukovaná na jej „disidentský“ pôvod, priniesla štúdia Josepha Grima Feinberga o reformnom procese v 60. rokoch 20. storočia a povahe občianskej spoločnosti.

8 Tento diskurz pôsobí často vo formách intelektuálnych skratiek. Vedľajším účinkom takto polarizovaného diskurzu môže byť aj absencia občianskej spoločnosti existujúcej mimo neziskový sektor.

9 Pozri aj: (Blaščák — Török 2016)

(Feinberg — Kmeť 2016) Okrem tejto štúdie, kolektívna monografia obsahuje množstvo zaujímavých príspevkov, ktoré pomáhajú pochopiť charakter občianskej spoločnosti po roku 1989. Je nutné predznamenať, že vtedajšia spoločnosť, hoci v období 60. rokov v istej miere v reformnom procese, bola podľa všetkých formálnych, inštitucionálnych či inštrumentálnych faktorov totalitná,¹⁰ a preto nemožno hovoriť o existencii nejakej verejnej sféry, kde by jednotliví aktéri požívali formy ochrany svojich individuálnych či kolektívnych práv. Po Feinbergovej štúdii má zmysel siahnuť, ak chceme zachytiť autenticitu niektorých myšlienkových prúdov, ktoré z vtedajšieho hľadiska predstavovali autentické snahy o intelektuálny diskurz o možných formách občianskej spoločnosti. Feinberg analyzuje troch autorov a ich interpretáciu toho, čo označuje ako socialistickú občiansku spoločnosť. Z hľadiska predkladanej štúdie je takáto historická lavicová interpretácia nanajvýš užitočná. Prvým autorom je Miroslav Kusý. (Bátora, Kusá 2013)

Kusého predstava človeka bola úzko prepojená s inštitúciami, ktoré ho jednak odcudzovali, a jednak mu prinášali reálne spojenie s politickým vyjadrením. Občiansku spoločnosť buržoázneho charakteru chápal ako nedemokratickú a zasadzoval sa za užšie sociálne ukotvenie v sociálnych vzťahoch, ktoré sú o mnoho konkrétnejšie a sú zároveň vymedzením voči inštitucionalizovanému občianskemu vzťahu k štátu, ktorý zväzuje (Feinberg 2016).

Podobným, no predsa odlišným, autorom je Zdeněk Mlynář. Mlynář priznáva občianstvu väčšiu autonómiu od štátu než Kusý, no rovnako zdôrazňuje jeho odcudzenie. Obaja autori si

¹⁰ Feinberg síce uvádza, že absencia pomenovania danej spoločnosti neznamená nutne absenciu spoločenských javov, ktoré tento pojem naznačujú, no rovnako sa pohráva s náchylnosťou priznať vtedajšiemu stavu spoločnosti len tie náležitosti, ktoré mu boli objektívne umožnené politickými reštrikciami. Taktnosť, s akou sa tejto hypotéze venuje, mu umožňuje zanechať ideu prípadnej existencie občianskej spoločnosti v rokoch pred inváziou vojsk Varšavskej zmluvy len vo forme metodologickej hypotézy. Pre moju štúdiu je však polozenie tejto otázky inštrumentálne.

uvedomovali, že liberalizačný potenciál občianskych inštitúcií môže rovnako pôsobiť ako faktor odcudzenia. Spoločne s Feinbergom sa metodologický posun smerom k reálnejšej analýze pôsobenia inštitúcií v porovnaní s väčšinou ponovembrových prác o občianskej spoločnosti ocitá na úplne inej úrovni. Možno tvrdiť, že do značnej miery viac koreloval s prácami západných teoretikov, prinajmenšom ich marxistickej časti. (Marcuse 1991) Mlynář samozrejme nezavrhol občiansku spoločnosť, naopak, prezentoval ju ako jediné možné pole, kde sa jej konflikty mali riešiť. Posledným autorom je Michal Lakatoš. Lakatošove úvahy nás približujú k aktuálnejšiemu chápaniu občianskej angažovanosti, ktorú vyzdvihuje ako prax a ideál zároveň. (Feinberg 2016) Lakatoš, napriek jej historickému poňatiu, vyslovne docieňuje nutnosť a užitočnosť občianskej spoločnosti, rovnako ako aj jej imanentné hodnoty. (Lakatoš 1966) Hoci je Feinbergov príspevok výsostne historickým exkurzom do intelektuálneho diskurzu v rámci „reformujúcej sa“,¹¹ ale predsa totalitnej spoločnosti, predstavuje nanajvýš aktuálny a autentický pohľad na nedostatky mnohých interpretácií občianskej spoločnosti na Slovensku.¹² Okrem toho, mnohé občianske aktivity súčasnosti dávajú tejto kritike za pravdu.

V neposlednom rade, hoci len v krátkosti, je nevyhnutné spomenúť ešte jeden štrukturálny faktor, ktorý do značnej miery formoval a stále formuje občiansky diskurz na Slovensku. Ide o otázku inštitucionalizovaného náboženstva a pôsobenia cirkvi na Slovensku. Otázke sa venoval najmä sociológ Miroslav Tížik.

¹¹ Koncept reformácie je v tomto prípade použitý čisto formálne. Uvedomujem si, že na tomto mieste nie je priestor zachytiť povahu, pôvod a rôznorodosť smerovania procesov, ktoré súhrne, často bez dôrazu na obsah, nazývame reformáciou.

¹² Za zmienku stojí ešte jedna interpretácia občianskej spoločnosti, ktorá prezumuje jej korene už v období neskorého socializmu, i keď samozrejme v jej kontextovom chápaní. Historik Michal Kopeček (Architekti dlouhé změny. Expertní kořeny postsocialismu v Československu, 2019) upriamuje pozornosť na expertný sociologický diskurz „participatívneho prognózovania“, ktoré Kopeček interpretuje ako partikulárny pohľad na pluralitu záujmov a spoločenských postojov, nezlučiteľnú s totalitným charakterom spoločnosti. To, čo však niektorí sociológovia, napr. Fedor Gál, pod týmto pojmom rozumeli, je možné chápať ako predstavu občianskej spoločnosti. V skutku zaujímavý postreh uvádza v tejto súvislosti aj Petr Pithart, ktorý vidí ideu občianskej spoločnosti v tzv. „sivej zóne“ medzi disentom a režimom v období „normalizácie“. (Pithart 2016)

(Tížik 2011) Táto téma nie je predmetom štúdie, no stojí za zmienku uviesť, že do právneho a legislatívneho rámca občianskej spoločnosti zasahuje aj toto „post-sekulárne rezíduum“, a to predovšetkým v podobe podpísanej medzinárodnej zmluvy s Vatikánom.

Občianska spoločnosť a ľavica na Slovensku

V predchádzajúcej stati som sa venoval niektorým rámcovým a historickým determinantom občianskej spoločnosti na Slovensku. Pohľad na pôsobenie ľavicových subjektov sa javí ako nevyhnutný, najmä z hľadiska aktuálnej perspektívy občianskej spoločnosti na Slovensku. Zastúpenie ľavicových tém a subjektov vo verejnom priestore v západných spoločnostiach je do značnej miery dominantnou črtou občianskej spoločnosti. Na Slovensku je situácia iná. Existuje množstvo faktorov, ktoré tento obraz dotvárajú, predovšetkým je však nutné vyriešiť niektoré metodologické otázky definovania ľavice na Slovensku.

Pôsobenie a vnímanie ľavice na Slovensku budem analyzovať komplementárne a pokiaľ to bude možné, dynamicky. Inými slovami, budem klásť veľký dôraz na dynamizáciu a vývoj ľavicových subjektov a ich verejnej prezentácie. Otázka, ktorú táto štúdia prirodzene vyvoláva, je, či post-socialistický naratív predchádza akýkoľvek pokus o definíciu ľavice prostredníctvom jej vnímania verejnosťou. Aj v tomto prípade si pomôžem historickým prístupom. Skôr než sa teda dostanem k otázkam delenia a typológie ľavice na Slovensku, je nutné kontextualizovať ich existenciu a vývoj. Do značnej miery určujúcim faktorom je post-socialistický diskurz stotožňovania ľavicových hodnôt s existenciou predošlého komunistického režimu, a rovnako stotožňovanie s tyraniou a neslobodou. Súčasne tento diskurz slúžil ako legitimizačný mechanizmus pre zavádzanie liberalizácie, deregulácie a privatizácie, nielen v oblasti reálnej ekonomiky, ale predovšetkým

vo verejnom, resp. mediálnom diskurze.¹³ Ako som už naznačil, súčasťou takéhoto diskurzu bol aj fenomén, ktorý niektorí autori a autorky označujú ako NGO-izáciu občianskej spoločnosti. (Gagyí, Ivancheva, [s. a.]) V priestore, kde ekonomická liberalizácia bola stotožňovaná s demokratizáciou verejnej sféry, aj za účasti apriórneho demonizovania ľavicových hodnôt, sa pôsobenie neziskového sektora prezentovalo ako rozvoj občianskej spoločnosti. Tento jav je typický, viac či menej, pre celý bývalý „východný blok“. Slovenský kontext bol navyše doplnený o boj neziskového sektora proti tzv. „mečiarizmu“, čo možno čiastočne považovať za faktor ešte viac limitujúci šírenie ľavicových hodnôt, najmä ak zväžeme vtedajšiu binárnosť diskurzu autoritatívny — demokratický. Okrem toho sa „mečiarizmus“ vyznačoval aj istou formou sociálneho konzervativizmu, ktorý vo verejnom priestore mohol suplovať požiadavku autentických ľavicových politik. Autonómnym aspektom limitujúcim postavenie občianskej spoločnosti na Slovensku, a teda aj jej politického či ideologického obsahu, bola aj existencia nacionalistického naratívu spojeného s legitimizáciou politickej reprezentácie, ktorá stála na čele novovznikajúceho štátu. Na účely predkladanej štúdie nie je v skutočnosti podstatné určiť zodpovednosť za absenciu naratívu či diskurzu, ktorý by umožňoval vytváranie a diferenciáciu občianskej spoločnosti. Možno len konštatovať, že radikálne rozdelenie spoločnosti neprosperovalo vytváraniu ľavicových alternatív voči ekonomizovanej spoločnosti.

Okrem toho mala NGO-izácia za dôsledok aj odpútanie ľudí od občianskeho aktivizmu, nakoľko nezohľadňovala historicky determinovaný odpor ľudí k organizovanému verejnemu životu. (Jacobsson, Saxonberg 2013) Naivita neautonómnej občianskej spoločnosti budovaná na finančnej závislosti od štátu mohla vytvoriť istú predispozíciu neziskového sektora vo formovaní

¹³ Dôraz na spomínané fenomény, resp. politické nástroje bol minimálne v diskurzívnej rovine často zahalený v naratívoch začleňovania do európskych alebo euroatlantických štruktúr. Tak či onak, v širšom zmysle ich môžeme vnímať ako dobové, možno až paradigmatické komponenty tzv. liberálneho konsenzu tak, ako ho rozvíjal Ivan Krastev: *The Strange Death of the Liberal Consensus* 2007.

a prispôsobovaní svojej ideológie politickým rámcom, v ktorých boli jednotlivé organizácie nútené koexistovať, ak si chceli zabezpečiť chod a prežitie. Historik a politológ Juraj Marušiak vyzdvihuje ďalší problém v súvislosti s prevažujúcim charakterom občianskej spoločnosti ako priestoru, kde dominuje neziskový sektor, a tým je dominancia súkromného sektoru v oblasti darcovstva (Marušiak 2014). Prenikanie kapitálu na Slovensko súvisí aj so štrukturálnym vnímaním Slovenska, resp. celej strednej a východnej Európy ako periférie, resp. semi-periférie. (Gagyi, Ivancheva [s. a.]) Tento aspekt sa v neskoršom vývoji, najmä v období „nástupu“ tzv. anti-politiky, resp. „proti-systémových“ hnutí, ukázal byť ako diskurzívne dôležitý.

To, čo mnohé analýzy občianskej spoločnosti opomínajú, je dynamická interpretácia pôsobenia odborov na Slovensku. Ich legislatívne ukotvenie a samotná existencia sú nedostačujúce na pochopenie ich úlohy v občianskej spoločnosti. Hlbší náhľad do tejto problematiky ponúka Juraj Marušiak, ktorý si všima ich rozhodujúcu úlohu ako aktérov v prostredí sociálnej konfrontácie v období druhej vlády Mikuláša Dzurindu.¹⁴ Stigmatizovaná úloha odborov v slovenskom občianskom a politickom prostredí zanechala viditeľné dôsledky. Následne boli navyše poznačené hospodárskou krízou. Ich revitalizáciu budem analyzovať nižšie v súvislosti s neskoršími míľnikmi ľavicovej perspektívy občianskej spoločnosti na Slovensku.

Pokiaľ ide o ľavicu a politický systém, rok 1998 bol dôležitý aj z hľadiska účasti Strany demokratickej ľavice (SDĽ) na vláde, čo ju do značnej miery diskreditovalo v dôsledku spolupráce s pravicovými konzervatívnymi a liberálnymi subjektmi. Následne v kontexte politiky tzv. „tretej cesty“ reprezentovanej novým politickým subjektom SMER, vedeným Robertom Ficom, bola formálne

¹⁴ Marušiakove postrehy je vhodné zasadiť do širšieho kontextu tzv. neoliberalizmu druhej vlny. Nemecký historik Philipp Ther v tejto súvislosti vyzdvihuje úlohu Slovenska, ktoré zo svojimi ekonomickými reformami po roku 2004 „zaneslo“ neoliberalizmus priamo do Európskej únie.

ľavicová politika reprezentovaná prakticky výlučne Komunistickou stranou Slovenska (KSS), niekoľkými marginálnymi sociálno-demokratickými stranami, resp. upadajúcou SDĽ. Po svojom vstupe do Národnej rady SR, využil SMER vákuum na ľavej strane spektra a realizoval projekt zjednotenia demokratických ľavicových politických subjektov, čím prebral prídomok SMER — sociálna demokracia a zároveň sa začlenil do európskych socialistických štruktúr. Pokiaľ ide o spoluprácu s odbormi, využil negatívne skúsenosti ich vzťahu s pravicovou vládou koalíciou v rokoch 2002—2006, kedy dokonca došlo ku krátkodobému zrušeniu zákona o tripartite.¹⁵ Rámec prijímaných neoliberálnych reforiem v zdravotníctve či dôchodkovom systéme, alebo aplikovanie propodnikateľskej rovnej dane či tzv. flexibilného Zákonníka práce, boli v danom období rozhodujúcimi ekonomickými faktormi, ktoré mali obrovský vplyv aj na mobilizovanie občianskej spoločnosti.

Predtým ako prejdem k niektorým najaktuálnejším medzníkom vývoja občianskej spoločnosti z hľadiska ľavicovej perspektívy, predovšetkým po vstupe Slovenska do EÚ a NATO, je potrebné urobiť základnú typologizáciu skúmaných ľavicových subjektov a hnutí. Najviditeľnejšie delenie ľavice, z ktorého do značnej miery čerpajú legitimitu aj súčasné ľavicové subjekty, je delenie na tzv. starú a novú ľavicu. Nová ľavica sa združovala okolo časopisu *New Left Review* a svoje miesto si v spoločnosti hľadala prostredníctvom vymedzenia sa voči starším, striktno triedne definovaným praktikám starej ľavice. Rovnako sa vymedzovala aj voči praktikám komunistických režimov bývalého východného bloku, ale súčasne aj voči mocenským štruktúram kapitalistického Západu. Detailnejšie vymedzenie organizácie a programov starej a novej ľavice či politických stratégií spracovali v našom prostredí Ondřej Císař a Pavel Barša. (Barša, Císař 2004) Podobne sa Kate Hudson venovala víziám európskej ľavice v 21. storočí a za týmto účelom reflektovala aj nutnosť dynamickej reflexie zmien, ktoré priniesla nová ľavica. (Hudson 2012) Medzi najzásadnejšie práce, ktoré analyzovali

¹⁵ Vláda obnovila tripartitu až po nátlaku Medzinárodnej organizácie práce.

politické stratégie a koncepcie socialistických subjektov a hnutí, patrí dielo dvojice Chantal Mouffe a Ernesta Laclaua (Mouffe, Laclau 2014). Pôvodná edícia vyšla už v roku 1985 a predstavovala odpoveď na čiastočný zmätok ľavice, ktorá sa ocitla v zajatí ideologického vyprázdnenia na jednej strane, a nedostatočnosti politickej mocenskej ambície na strane druhej. Ako napovedá podtitul, *Towards a Radical Democratic Politics*, ide predovšetkým o formulovanie anti-hierarchickej a radikálne demokratickej politickej vízie pre ľavicu, ktorá do značnej miery vychádza z teórií Rosy Luxemburgovej a Antonia Gramsciho. Popri niektorých iných, prevažne anarchistických či feministických teóriách, vychádza veľká časť najnovších a aktívnych hnutí na Slovensku práve z tohto teoretického základu.

V typológii ľavicového aktivizmu a kontextualizácii jednotlivých aktérov a hnutí v rámci stredoeurópskeho priestoru, ako aj v rámci aktuálnych trendov a výziev, zohrávajú významnú metodologickú úlohu najmä niektorí českí autori, ktorí navyše pracujú s podobným historickým a politickým kontextom, s akým je potrebné pracovať aj v prípade Slovenska. Sem možno zaradiť najmä už spomínaných Ondřeje Císaře a Pavla Baršu, ako aj Jiřího Navrátila, Lukáša Linka, Kateřinu Vráblikovú a Mareka Skovajsu. Uvedení autori pracujú s konceptom občianskej spoločnosti v o mnoho komplexnejšom rámci než vyššie uvádzané slovenské prístupy kladúce do popredia reštriktívne liberálne a legislatívne vymedzenie, ktoré sa sústreďuje na neziskový sektor a dobrovoľníctvo.

Do metodologického prístupu k ľavicovým subjektom a hnutiam bude okrem uvedeného delenia na starú a novú ľavicu nutné zahrnúť aj spomínané pojmy transakčného aktivizmu či klasifikáciu hnutí ako tzv. *grassroot* hnutí (Pedahzur 2003). Niekedy môže dochádzať k čiastočnému prelínaniu týchto hnutí s pojmom radikálny (Císař, Navrátil, Vrábliková 2011). V iných prípadoch sa k charakteristike pridávajú prirovnania s anti-globalistickými, resp. alter-globalistickými hnutiami, ktoré čerpajú svoju

inšpiráciu vo svetovom hnutí „Porto Alegre“ (Císař 2005). Čo je však charakteristické pre takýto druh organizácii, je odpor k hierarchickému vnímaniu organizácie, lokálne ukotvenie aktivít, i keď často so snahou uspieť v globálnejšom spektre, financovanie aktivít prevažne z dobrovoľných, nie hierarchizovaných, zdrojov a príklon k radikálnej forme demokracie. Slovenské ľavicové subjekty a hnutia sa často radia práve k takémuto typu združení. Odpor k parlamentarizmu však nie je významný. Ak existujú takéto hnutia, ich pôsobenie je marginálne, a častokrát v nich dominuje skôr apriórna anti-systémovosť než ľavicový charakter.¹⁶

Aktivity ľavicových subjektov a hnutí v kontexte aktuálneho diania

Do aktuálneho diania je nutné obsiahnuť aj udalosti minulých rokov, ktoré mali formatívny účinok na charakter a činnosť či prípadný vznik nových subjektov na Slovensku. Napriek tomu, že mojím zámerom je na tomto mieste opísať iba udalosti posledných desiatich rokov, nemožno úplne opomenúť hlbší historický kontext. Pre vymedzenie toho, čo je aktuálne, som nepoužil chronológiu, ale obsažnosť či prípadný diskurzívny význam udalostí pre ďalší vývoj občianskej spoločnosti, resp. jej ľavicových aktérov. Ide najmä o nasledovné medzníky:

Protesty Gorila 2012

Marián Kotleba županom Banskobystrického samosprávneho kraja 2013

Referendum Aliancie za rodinu 2015

Utečenecká kríza 2015/2016

ĽSNS v parlamente 2016

Vraždy Jána Kuciaka a Martiny Kušnírovej 2018

¹⁶ Na Slovensku ide najmä o niektoré anarchistické skupiny, ktoré sa zameriavajú na blokády neonacistov, resp. fašistov. V Českej republike sú takéto hnutia početnejšie a ich činnosť je viditeľnejšia. Napriek tomu nemožno hovoriť o striktnom cezúre medzi *grassroot*ovými hnutiami a proti-systémovými subjektmi, navyše ak sa nachádzajú na ideologickom spektre naľavo.

Je však potrebné upozorniť na niektoré udalosti ešte pred rokom 2012. V roku 2009 došlo k ratifikácii Lisabonskej zmluvy. Slovenské ľavicové subjekty sa zapájali do diskurzu najmä prostredníctvom dvoch ľavicových portálov, a to konkrétne Nové slovo a jetotak.sk. Oba portály, pričom Nové slovo vychádzalo istú dobu aj fyzicky, pôsobili ako platformy pre ľavicový diskurz na Slovensku.¹⁷ S nástupom pravicovej vlády Ivety Radičovej v roku 2010, to bol najmä portál jetotak.sk, ktorý pôsobil ako platforma pre obhajobu štrajku lekárov v roku 2011.

Rok 2012 sa stal významným najmä pre rozsiahle protesty „Gorila“. Tie síce nepredstavovali demonštráciu explicitne ľavicových subjektov a ideí, no ich význam spočíval v ich masovosti, ktorá bola dovtedy ostatne dosiahnutá pri novembrovej nežnej revolúcii 1989. Demonstranti v tom čase vyzývali predstaviteľov vlády na odstúpenie a vyšetrenie káuz, ktoré sa spomínali v spise Gorila.¹⁸ Následne sa konali voľby, ktoré vyhral SMER-SD a zostavil jednofarebnú vládu. Otvoril sa tak priestor na kritiku proklamovanej ľavicovej vlády zľava. V tomto období vynikalo množstvo aktivít ľavicového hnutia. Dovolím si tvrdiť, že bolo rozhodujúce, najmä pokiaľ ide o ukotvenie jednotlivých subjektov v ideologických rámcoch, ale aj pre diverzifikáciu jasnejšie vymedzovanie sa v rámci samotného spektra ľavice na Slovensku.

17 Častokrát dochádzalo k prelinaniu autorov a autoriek, ktorí/é sa zapájali do aktívneho komentovania diania z ľavicových pozícií, no všeobecne možno konštatovať, že Nové slovo sa vyprofilovalo ako báza pre konzervatívnejšie ľavicové myslenie, blízke najmä hodnotám starej ľavice. Naopak jetotak.sk apelovalo najmä na liberálne zmýšľajúcich občanov a poskytovalo agendu, ktorá bola viac intelektuálna, ale predovšetkým liberálnejšia. Nové slovo zohralo významnejšiu úlohu v prezentovaní kritiky americkej imperiálnej politiky, napríklad v prípade vojny v Juhoslávii v roku 1999 či pri vstupe Slovenska do NATO. Tieto faktory, spolu so sociálnym konzervativizmom, zohrali neskôr významnú úlohu pri nacionalizácii diskurzu tohto portálu.

18 Dodnes nie sú jednotlivé kauzy objasnené. Kauza Gorila súvisí predovšetkým s rozhovormi v konšpiračnom byte medzi predstaviteľmi vlády, niektorými poslancami a podnikateľom finančnej skupiny PENTA ohľadne obchodov so štátom. Pravosť nebola dodnes explicitne potvrdená a celá kauza je stále citlivou záležitosťou, nakoľko sa neustále objavujú nové skutočnosti. <https://www.aktuality.sk/clanok/655095/tim-gorila-uz-ma-nahravky-z-kocnerovho-trezoru/>.

Rok 2013 znamenal politickú inštitucionalizáciu extrémne pravicovej strany Ľudová strana Naše Slovensko (ĽSNS)¹⁹ v samosprávnej štruktúre Banskobystrickej župy. Županom sa stal Marián Kotleba, najznámejší predstaviteľ politickej extrémnej pravice. Ľavicové skupiny sa samozrejme snažili demonštrovať proti fašizmu v uliciach už aj v období pred zvolením Kotlebu za župana. Išlo najmä o organizáciu Bratislava bez náckov, ktorá sa spoliehala na tradičný spôsob blokád pochodujúcich neonacistov velebiacich vojnový Slovenský štát. Po roku 2013 sa však začínajú mobilizovať aj iné mestá, predovšetkým samotná Banská Bystrica. Bezprostrednou odpoveďou a reakciou na dlhodobé narastanie nenávisti a násilia sa stala platforma NIE v našom meste.²⁰ V porovnaní s organizáciou Bratislava bez náckov ide však o čisto komunitne a liberálne ideologicky formovanú kultúrnu platformu, ktorá nemá program ani v širšom zmysle definovaný politicky. Bratislava bez náckov sa jasne definuje ako protifašistická organizácia, ktorá čerpá svoju inšpiráciu z každoročných blokád konajúcich sa po celom svete. Ich cieľom je odlišiť násilie a nenávisť od fašizmu, politicky ho demaskovať a zabrániť jeho vstupu do demokratického verejného priestoru.²¹ Avšak strana ĽSNS začínala postupne minimalizovať svoje aktivity v uliciach, pričom tento priestor prenechávala iným organizáciám, a sústredila sa na dosiahnutie inštitucionalizovanej politiky, čo sa jej neskôr aj podarilo.

Vzostup ĽSNS bol do značnej miery formovaný sprievodnými udalosťami, ktoré často nemuseli mať výsostne politický charakter. Celkovo možno konštatovať, že obdobie po roku 2012 prinieslo na Slovensko úspech tzv. anti-establishmentu. Týmto fenoménom

19 Označenie extrémna pravica je nanajvýš problematické z viacerých hľadísk. Možno by bolo príznačnejšie prikloniť sa k označeniu neofašistická. Bližšie k problematike: <https://dennikn.sk/398951/marian-kotleba-skutocne-fasista/>; DRÁBIK, J.: Fašizmus. 2019; <https://www.aktuality.sk/clanok/737020/historik-fasizmu-tiso-nebol-fasista-kotleba-jednoznacne-je-rozhovor/>.

20 <http://niot.sk/>

21 Na Slovensku si pravidelne pripomínajú neonacisti 14. marec ako vznik Slovenského štátu (1939) pochodovaním v uliciach. K blokádam pozri bližšie: <https://protifasizmu.org/2013/02/>.

sa zaoberali viacerí autori, dokonca v stredoeurópskom prostredí. Existuje mnoho rovín, ktorými je možné pristupovať k tejto otázke. To, čo však odlišuje strednú Európu a obzvlášť Slovensko od zvyšku západného sveta, je absencia už zmieňovaných alter-globalistických hnutí masovejšieho rázu.²² Anti-systémový priestor sa tak prenecháva voľnému pôsobeniu pravice, ktorá má často nedemokratický charakter, či dokonca identitárny, nacionalistický až fašizoidný, či priam fašistický rozmer.²³ Lukáš Linek vysvetľuje fenomén upadajúceho elektorátu v Českej republike v priebehu rokov 1990—2010. (Linek 2013) Podobne vo svojej štúdii o sociálnej nerovnosti a volebnej účasti analyzuje predpoklady zvyšujúce či znižujúce volebnú účasť, predovšetkým v súvislosti s prístupom k vzdelaniu, sociálnym statusom či majetkovou dispozíciou. Tento fenomén možno reflektovať aj ako potenciálny priestor pre príklon k tzv. anti-politickým stranám, poprípade k stranám radikálnej pravice. Nemožno však zabudnúť ani na globálnejší kontext, ktorý súvisí s pocitom artikulovania identity, resp. jej vystúpenia do popredia politického zápasu. Slovinský neo-marxistický filozof Slavoj Žižek dlhodobo poukazuje na absenciu politického boja, ktorý sa presunul do kultúrneho poľa. Filozof Marek Hrubec vníma tento trend najmä v súvislosti s postupujúcou globalizáciou a rastúcim vplyvom transnacionálnych korporácií, medzinárodných finančných inštitúcií a ich ekonomických a politických partnerov v jednotlivých národných štátoch, pričom tieto faktory sú zodpovedné za reakcie tzv. „zneuznaných“. (Hrubec 2012) Hrubec síce chápe túto časť obyvateľstva predovšetkým ako potenciálne subjekty odporu proti ekologickej, rodovej, ekonomickej či etnickej nespravodlivosti, no v rovnakej miere ich možno považovať aj za základňu pre šovinistické, rasistické, nacionalistické, či patriarchálne

²²Je však nutné poukázať na upadajúci vplyv podobných hnutí aj v západnej Európe či v Amerike, kde sa proti-systémová rétorika stala takmer výlučne doménou konzervatívneho resp. ľudového populizmu.

²³Občianskej a politickej angažovanosti v tomto smere predchádzali mediálne platformy, prednášky, stretnutia a demonštrácie, ktorých združovali niektoré spoločné tendencie, ktoré možno veľmi zjednodušene označiť za boj proti modernite. Spomedzi mnohých je nutné spomenúť najmä vzostup konšpiračného magazínu Zem a vek či konšpiračného spravodajského portálu Hlavné správy.

hnutia. Prirodzene v závislosti od geografického a historického či konkrétneho politického kontextu.

Na Slovensku, aj v dôsledku jednofarebnej vlády proklamovanej sociálnej demokracie v rokoch 2012—2016, sa „protestný hlas“ často presúval do kultúrnej roviny. Jedným z takýchto prejavov bolo aj zorganizovanie referenda organizáciou s úzkym prepojením na cirkevné kruhy, Alianciou za rodinu.²⁴ Slovenský kontext bol v tomto prípade v podstate iba reakciou na podobné projekty v západnej Európe.²⁵ Občiansky sektor v podstate jednomyselne odsúdil referendum ako smerujúce proti ľudským právam. Pred samotným referendom mu prieskumné agentúry predpovedali neúspech²⁶, no ich politický kapitál v podobe referenčného rámca, ku ktorému odkazujú konzervatívne politické subjekty, či schopnosť pôsobiť ako diskurzívne aktivizačná sila, im stále ostal, čoho dôkazom je aj druhé kolo prezidentskej kampane v roku 2019, kedy dominovala práve téma rodiny a liberálnych hodnôt. Na druhej strane, reálny politický výsledok kampane Aliancie za rodinu sa ukázal byť minimálny. Ľavicové subjekty na Slovensku sa však k tejto otázke systematickejšie nepostavili a nedošlo ani k realizácii politických ústupkov v prospech práv LGBTI+. Naopak, sociálno-demokratická strana SMER presadila v spolupráci s opozičným Kresťansko-demokratickým hnutím (KDH) úpravu Ústavy, ktorá v súčasnosti definuje manželstvo ako zväzok jedného muža a jednej ženy.

Migračná kríza rokov 2015—2016 bola veľkou výzvou pre slovenské ľavicové subjekty a hnutia, a to hneď z dvoch dôvodov. Na Svetový deň utečencov 20. 6. pochodovalo Bratislavou päť tisíc ľudí proti tzv. „islamizácii“ Európy. Občianski aktivisti pri tejto príležitosti vyvesili z priečelia budovy Univerzity Komenského

²⁴Referendum, ktoré sa konalo v roku 2015, bolo nakoniec v dôsledku slabej 21% účasti neplatné. Na Slovensku je potrebných 50 %, aby bolo referendum platné.

²⁵Vo Francúzsku je to napríklad La Manif pour tous.

²⁶<https://domov.sme.sk/c/7616538/pojdu-veriaci-na-referendum-pozrite-si-exkluzivny-prieskum-citanie.html>.

nápis „Refugees welcome!“ ako prejav solidarity s utečencami a zároveň upozornenie na rastúcu neznášanlivosť.²⁷ Okrem toho sa skupinka asi sto päťdesiatich aktivistov zúčastnila protidemónštrácie. Pravdepodobne aj v dôsledku rozsiahlych výtržností, ktoré neonacisti, fašisti či rôzne príbuzné hnutia páchali, prišlo na nasledujúci protest 12. septembra už „len“ päťsto ľudí.

Tieto protesty sa stali predpokladom a motiváciou pre inštrumentalizáciu ľavicových myšlienok. Za zmienku stojí predovšetkým projekt „Povstanie pokračuje“ alebo „Slovenské národné pokračovanie“, ktorý od roku 2015 združuje viaceré grassroots organizácie a zameriava sa na propagáciu ideí, akými sú solidarita, sloboda, komunitné projekty a inklúzia menšín do väčšinovej spoločnosti. Ich aktivity sú pomerne rozsiahle a každoročne vrcholia pri príležitosti štátneho sviatku, výročiu Slovenského národného povstania. Legitimitu čerpajú aj z historického odkazu SNP, ktoré je podľa prieskumov vnímané ako pozitívna historická udalosť.²⁸ Z hľadiska mediálnej prezentácie je táto skutočnosť pre zviditeľnenie ľavicových hodnôt veľmi dôležitá. Okrem vlastných aktivít ponúkajú aj priestor mnohým iným organizáciám, alternatívnym umelcom či verejnému čítaniu poézie a komunitným kuchyniam.

Protesty extrémistickej pravice však demonštrovali obrovský potenciál proti-systémových xenofóbnych a pravicovo, resp. konzervatívne, populistických síl na Slovensku, čo sa odrazilo najmä na volebnom výsledku strany Mariána Kotlebu v parlamentných voľbách v marci 2016. Od tohto obdobia je ĽSNS parlamentnou stranou. Juraj Marušiak pripomína dôvody, pre ktoré táto, ale aj iné strany na Slovensku, profitujú.²⁹ Rast Kotlebových preferencií

27 <https://dennikn.sk/155837/transparent-na-univerzite-komenskeho-vital-utecencov/>, <https://www.aktuality.sk/clanok/278174/v-bratislave-budu-protestovat-proti-islamizacii-policia-je-na-chuliganov-pripravena/>.

28 <http://www.ivo.sk/8173/sk/aktuality/na-slovensku-jasne-dominuje-hrdost-na-snp-a-jeho-pozitivne-hodnotenie>.

29 <https://nazory.pravda.sk/analyzy-a-postrehy/clanok/505870-nastup-krajnej-pravice/>.

môžeme sledovať zhruba od roku 2012.³⁰ Možno sa domnievať, že neúspech pretavenia nálad z obdobia protestov Gorila do zmysluplnej ľavicovej alternatívy na jednej strane, a naopak vláda jednej strany proklamovanej sociálnej demokracie, spolu s globálnymi a stredoeurópskymi okolnosťami na strane druhej, sa pricinili k tomu, že protestný hlas v roku 2016 pripadol práve extrémnej pravici.

Dva dni po voľbách, 10. marca, usporiadali viaceré ľavicové združenia a občianski aktivisti protest proti prítomnosti ĽSNS v parlamente.³¹ Tento moment bol do značnej miery inštrumentálny pre väčšiu diverzifikáciu ľavicových hnutí na Slovensku. Na jednej strane sa ľavicovým organizáciám podarilo zmobilizovať veľké množstvo ľudí a pretlačiť tému nebezpečnosti fašizmu v parlamente pod drobnohľad médií, na druhej strane sa vytvoril priestor pre nové subjekty a aktivity, ktoré sa aktívne zapájajú do podpory pracujúcich. Okrem toho, Inštitút ľudských práv začal proces predkladania návrhov Generálnej prokuratúry na zrušenie strany ĽSNS. Na základe tejto iniciatívy došlo k podaniu návrhu na rozpustenie strany.³²

Poslednou a veľmi čerstvou udalosťou, ktorú zahrniem do dynamickej analýzy pôsobenia ľavicových subjektov, je vražda Jána Kuciaka a Martiny Kušnírovej.³³ Z hľadiska predmetnej štúdie je táto udalosť významná najmä pre masové protesty, ktoré sa konali bezprostredne po tejto udalosti a následne sa pravidelne opakovali.³⁴ Protestujúcim aktivistom sa podarilo dosiahnuť reálne politické kroky, avšak požiadavky, ktoré formulovali, mali zväčša personálny

30 <https://www.vysledkyvolieb.sk/parlamentne-volby/strana/75-kotleba-ludova-strana-nase-slovensko>.

31 Na proteste sa zúčastnilo okolo dve tisíc ľudí. <https://dennikn.sk/minuta/398264/>.

32 Prípadoom sa už zaoberal Najvyšší súd, avšak k rozpusteniu strany nakoniec nedošlo. <https://www.aktuality.sk/clanok/491080/generalny-prokurator-podal-navrh-na-rozpustenie-lsns/>.

33 Na tomto mieste nebudem detailnejšie rozoberať tento zločin, ale zameriam sa len na implikácie, ktoré mala bezprostredná reakcia na ľavicové subjekty a ich reprezentáciu vo verejnom priestore.

34 <https://www.aktuality.sk/clanok/574301/protesty-za-slusne-slovensko-budu-pokracovat/>.

charakter. Tak či onak, úplne ovládli mediálny a aktivistický priestor, navyše si zastrešovaním sa pojmom „slušné Slovensko“ budovali legitimitu. Pre ľavicové subjekty je takýto diskurz problematický, pokiaľ ide o definovanie priestoru politického konfliktu. Slušnosť je príliš vágny pojem, ideologicky vyprázdnený. Navyše v ľavicových kruhoch toto označenie rezonovalo ako súvisiace s fašizoidnými subjektmi, ktoré často organizovali pochody za „slušných ľudí“, čím sa chceli vyhnúť rasistickým konotáciám. Protesty za slušné Slovensko doslova ochromili mediálny priestor pre ľavicový aktivizmus. Paradoxne nejde o kompromitáciu ľavicových tém. Jednotlivé združenia, advokačné skupiny či grassroots hnutia môžu naďalej propagovať svoje hodnoty a oslovovať ľudí. Avšak protesty po vražde novinára a jeho snúbenice pravdepodobne na dlhšiu dobu poskytnú pravicovému liberálnemu, ale aj konzervatívnemu, diskurzu akúsi depolitizovanú formu politického boja, na ktorú ľavica ešte len bude musieť hľadať odpovede.

Ďalšie významné ľavicové aktivity

Okrem už zadaného chronologického vývoja a formovania ľavicových subjektov, ako aj ich vzájomnej korelácie, existuje ešte mnoho subjektov, ktoré vykonávajú svoju činnosť dlhodobo či na pravidelnej báze. Dalo by sa konštatovať, že ich činnosť priamo nepodlieha daniu na Slovensku či v zahraničí, i keď ich nepochybne nemôžeme postaviť mimo aktuálny politický kontext. Na tomto mieste sa budem venovať rôznym grassroots hnutiam či organizáciám, ako aj mediálnej prezentácii či budovaniu ľavicového povedomia vo verejnom diskurze. Neopomeniem ani niektoré *ad hoc* udalosti, ktoré pomáhali definovať ľavicovú scénu na Slovensku, a teda aj formovať občiansku spoločnosť z jej perspektívy.

Ak chápeme občiansku spoločnosť ako konkrétny druh sociálnych vzťahov spojených s univerzalistickou solidaritou, je nutné si uvedomiť, že takto historicky netradičné usporiadanie spoločnosti môže byť majoritne podporované, len ak je artikulované symbolicky, prostredníctvom všeobecného jazyka, ktorý si dokáže osvojiť veľké množstvo rôznych skupín obyvateľstva.³⁵ Ľavicové subjekty, najmä také, ktoré artikulujú svoje požiadavky a orientáciu pomerne špecificky, môžu mať problém osloviť širšiu verejnosť. Snažia sa tak svoje aktivity vzájomne prepájať a multiplikovať ich dosah. V tomto zmysle pôsobí väčšina z nich ako tzv. transakční aktéri.³⁶ Ich cieľom je v podstate vplývať na verejnú mienku a presadzovať svoje záujmy, ktoré stotožňujú so záujmami väčšiny. Využívajú výhody, ktoré im na presadenie progresívnej sociálnej zmeny poskytuje občianska spoločnosť.³⁷ Je však nutné odlišiť ich aktivity od niektorých kresťanských či liberálnych projektov,

³⁵ Podľa Alexandra (Alexander 2006), poskytuje táto všeobecná artikulácia hodnôt priestor občianskej spoločnosti pôsobiť nielen v kultúrnom, ale aj v inštitucionálnom rámci.

³⁶ Tomáš Profant akcentuje ich nenásilný charakter. Tieto nové advokačné skupiny podľa neho využívajú nenásilné demonštrácie, petície, happeningy a performancie. Hoci ich v potenciálnej kvalite úspechov stavia do protikladu k odborom, ktoré sú reálne schopné mobilizovať väčšie množstvo ľudí, transakční aktivisti a aktivistky ich prekonávajú intenzitou a kvantitou akcií.

³⁷ Alexander dopĺňa, že na to, aby boli úspešné, musia mať aj mocenské ambície.

ktorých ideologické zázemie je iné. Michael Walzer, významný teoretik občianskej spoločnosti, upozorňuje, že komunitné aktivity môžu mať rôzny charakter, a často sa jednotlivé aktivity líšia nielen v cieľoch, ale aj metódach (Walzer 2002).

Komunitná práca, ku ktorej sa uchylujú ľavicové subjekty, čerpá svoju inšpiráciu skôr v alter-globalizme alebo v anarchistických prúdoch, zdôrazňujúc tak svoj odpor voči hierarchizácii spoločnosti na jednej strane, ale aj voči niektorým marxistickým smerom na druhej strane. Tematicky sa venujú najmä participácii občanov na demokratických rozhodovacích procesoch v oblasti politiky a ekonomiky. Do tejto oblasti patrí najmä združenie Utópia, ktoré pravidelne organizuje semináre, prednášky a rôzne komunitné podujatia.³⁸ Okrem toho sa podieľajú na protestoch proti globalizačným snahám, akými boli v poslednej dobe napríklad diskutovaná dohoda o voľnom obchode s Kanadou CETA.³⁹ Na lokálnej úrovni sú to najmä podpora participatívnych rozpočtov a družstevníctvo.⁴⁰ V poslednej dobe sa Utópia venovala aj seba-organizácii rómskych žien.

Ďalšou organizáciou, tentokrát otvorene sa hlásiacou k anarcho-syndikalizmu, resp. anarcho-komunizmu, je Priama akcia. Tá sa zameriava na solidaritu s pracujúcimi, nielen na Slovensku. Priama akcia je vo svojich aktivitách pomerne reštriktívne definovaná a udržiava si svoj anarchistický charakter. Špecializuje sa najmä na konkrétnu a konkretizovanú pomoc ľuďom v pracovnom prostredí, v prípade nevyplatenia miezd či inej formy neférového zaobchádzania s pracujúcimi.⁴¹

Podobnú agendu, avšak na o mnoho viac inštitucionalizovanej úrovni, naplňa organizácia Pracujúca chudoba. Vstupuje do

dialógu s hráčmi na pracovnom trhu, akými sú napríklad štát, odbory, korporácie, ale aj jednotliví zamestnanci. Prostredníctvom medializácie a systémového uchopenia chudoby na Slovensku sa snažia ovplyvňovať legislatívne procesy a zvyšovať povedomie o odborovej organizovanosti.⁴² V súvislosti s ekonomickou krízou sledujeme nárast tzv. prekariátu, prekarizovanej práce⁴³, to znamená ľudí, ktorí síce pracujú, no aj tak sa ocitajú na hranici chudoby. Pracujúcej chudobe sa prostredníctvom začlenenia do legislatívnych procesov a vytvárania verejného povedomia o danej problematike podarilo presadiť novelizáciu Zákonníka práce, a to konkrétne v dvoch bodoch: zákaz zakazovať zamestnancom verejne sa vyjadrovať o výške svojej mzdy a povinnosť spoločností uverejňovať vo svojich inzerátoch reálnu výšku mzdy ponúkaných pracovných pozícií.⁴⁴

Na hranici ľavice a liberalizmu sa pohybuje Inštitút ľudských práv, ktorý sa zameriava najmä na inštitucionálne reštrikcie zásahov do liberálne demokratického zriadenia a občianskej spoločnosti najmä zo strany extrémistickej pravej či cirkvi a rôznych pridružených organizácií. Hoci ich hodnoty nie sú definované explicitne ľavicovo často sa zapájajú do demokratického ľavicového diskurzu, pričom sa do značnej miery venujú aj tzv. post-materiálnym, resp. kultúrnym ľavicovým témam. Dlhodobu organizujú anti-kampaň Homofób roka a vydali aj príručku pre stredné školy za účelom vzdelávania o problematike.⁴⁵ Do medzinárodných kampaní sa zapísali najmä prostredníctvom protestov za oslobodenie Chelsea Maning. Okrem toho sa im spolu s inými organizáciami nedávno podarilo mobilizovať verejnosť a dosiahnuť vyňatie zástupcu Rímsko-katolíckej cirkvi zo stálej pozície v medzirezortnom ministerskom

38 <https://www.utopia.sk/liferay/web/guest/home>.

39 https://utopia.sk/liferay/article/-/journal_content/56_INSTANCE_b8AZ/10136/4158126.

40 <https://utopia.sk/liferay/web/participativny-strom>.

41 <https://www.priamaakcia.sk/>.

42 <http://www.pracujucachudoba.sk/>.

43 Na Slovensku sa problematikou systematizácie fenoménu a pojmu chudoby najviac zaoberá organizácia Slovenská sieť proti chudobe <https://sapi.info/>.

44 <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/492204-video-kontroverzna-novinka-zamestnanec-bude-moctzverejnit-plat/>.

45 <http://www.ludskeprava.sk/homofob/#sthash.HuDihdwt.dpbs>.

pripomienkovaní zákonov.⁴⁶ Vo svojich aktivitách sa systematicky venujú aj obmedzeniu verejného pôsobenia ĽSNS. Takisto organizujú mnohé podujatia, ktoré sa zaoberajú otázkou pôsobenia modernej ľavice v stredoeurópskom kontexte v 21. storočí.

Keďže všetky ľavicové hnutia a subjekty na Slovensku vždy zápasili s nedostatočnou prítomnosťou v mediálnom priestore, snažili sa svoje aktivity prezentovať aj prostredníctvom ľavicových médií a portálov. Okrem už spomínaných portálov Nové slovo a jetotak.sk sa postupne začali vytvárať nové projekty, buď ako komplementárne priestory, alebo ako pokusy o pokračovanie niektorých začatých tradícií. V súčasnosti už nie sú Nové slovo a jetotak.sk relevantnými platformami pre ľavicové myšlienky, nakoľko Nové slovo sa dlhodobo kompromitovalo nacionalistickou a „pro-putinovskou“ agendou, predovšetkým v súvislosti s anexiou Krymu, a jetotak.sk postupne vymizlo z mediálneho priestoru. Spomedzi tradičných médií, ktoré dávajú priestor ľavicovým myšlienkam, možno spomenúť denník Pravda.

Značne vyprázdnený priestor však neostal prázdny dlho a v súčasnosti mu dominujú najmä tri projekty, pričom v prípade jedného je zaradenie do ľavice pomerne problematické. Na tradíciu jetotak.sk sa snaží do istej miery nadviazať spoločensko-kultúrny a politický portál, resp. blog POLE.⁴⁷ POLE aspiruje na model, ktorý v českej republike predstavujú portály ako A2larm či Deník Referendum. Okrem toho, že prinášajú množstvo kultúrnych a spoločenských tém z ľavicovej perspektívy, zapájajú sa do komentovania aktuálneho diania. Na tomto portáli sú zastúpené predovšetkým kultúrne dianie medzi mladými ľuďmi či globálne témy a konfrontácia každodenného politického zápasu s ľavicovou perspektívou. Pomerná inkluzivita však umožňuje poskytnúť priestor aj začínajúcim autorom alebo autorkám. POLE sa takisto

46 <http://www.ludskeprava.sk/uspech-kbs-neziskala-postavenie-statneho-organu/#sthash.3MMOgTzU.dpbs>; <https://domov.sme.sk/c/22084736/konferencia-biskupov-nebude-povinne-pripomienkovat-navrhy-zakonov.html>.

47 <http://poleblog.sk/>.

venuje organizovaniu rôznych podujatí, konferencií či iných udalostí. V neposlednom rade, sieť ktorú vytvára, pomáha lepšej komunikácii medzi jednotlivými ľavicovými organizáciami či hnutiami.

Ďalším, nielen virtuálnym, priestorom je Karmína. Na rozdiel od POLE blogu, je Karmína priestorom anonymným. Navyše sa zaoberá o mnoho viac teoretickými konceptami, ktoré by bolo možné definovať ako explicitne ľavicové. Okrem teórie sa však venuje aj podrobnému monitorovaniu štrajkov a systémových akcií zameraných proti vykorisťovaniu a deprivácii obyvateľov, nie len na Slovensku, ale po celom svete. Z domácich akcií možno vyzdvihnúť predovšetkým podrobné reportáže a už citovanú publikáciu, ktorá sa venuje štrajku vo Volkswagene v Bratislave.⁴⁸ Podobne ako POLE, Karmína slúži aj ako mediálny priestor na šírenie ľavicových myšlienok a vytvárania všeobecného povedomia o ľavicových ideách a politickej či občianskej praxi. Dosah uvedených portálov je však pomerne slabý, čo pravdepodobne súvisí predovšetkým s menším počtom ľudí, ktorí sú pravidelnými prispievateľmi. V porovnaní s tzv. alternatívnymi médiami, ktoré často aspoň v nejakej miere šíria *fake news*, je ich pôsobenie marginálne. Sú skôr známe užšiemu kruhu ľavice, ktorý možno označiť za intelektuálny.

Za zmienku stojí aj projekt Kapitál, ktorý vychádza aj fyzicky a je bežne dostupný v niektorých kníhkupectvách, podobne ako český dvojtyždenník A2.⁴⁹ Kapitál sa však nedefinuje ako *a priori* ľavicový, a aj obsahovo ho možno vnímať skôr v intenciách kultúrno-spoločenskej angažovanosti s vysoko intelektuálnym spracovaním tém. V neposlednom rade stoja za zmienku aj facebookové platformy „Labor History — Dejiny pracujúcich a práce“⁵⁰ a mimoriadne populárna satirická platforma karikujúca fašizmus,

48 Karmína sa sústreďuje najmä na historický význam tohto štrajku, ktorý nebol štrajkom negatívnej reakcie na stav spôsobený zamestnávateľom, ale pozitívnym štrajkom, ktorý vyzval na zlepšenie pracovných podmienok a zvýšenie plátov v období konjunktúry.

49 <https://kapital-noviny.sk/>.

50 <https://www.facebook.com/labhist/>.

nacizmus a nacionalizmus či myšlienky patriarchátu, s evidentnou vizuálnou referenciou na ĽSNS, nesúca pomenovanie „Naše Slovensko“⁵¹. Pri uvedených mediálnych platformách treba uviesť, že ich potenciál pravdepodobne nie je vyčerpaný a s narastajúcim presakovaním sociálnych, ekonomických, ale aj kultúrnych tém v spoločenskom diskurze budú pravdepodobne naberať na význame.

Niektoré feministické aktivity prezentované na Slovensku, možno takisto považovať za ľavicové. V poslednej dobe sú to aj feministické združenia, ktoré na jednej strane prinášajú alebo komplementárne dopĺňajú ľavicový diskurz, na druhej strane pôsobia ako transnacionálni aktéri tým, že do protestného priestoru na Slovensku solidárne vnášajú témy týkajúce sa okolitých krajín. Sem patria najmä združenia Aspekt⁵² a Feminist FYI⁵³.

51 <https://www.facebook.com/beznenavisti/>.

52 <http://www.aspekt.sk/>.

53 <https://feminist.fyi/>.

Perspektívy slovenskej ľavice

Vyššie analyzovaný rámec občianskej spoločnosti na Slovensku dopĺňam v štúdiu prieskumom realizovaným medzi niekoľkými ľavicovými subjektmi. Zameriavam sa na vnímanie ľavice, spoluprácu v rámci spektra ako aj mimo neho, hodnotové zázemie, spôsob organizácie a rozhodovacích procesov, financovanie či možné výzvy pre ľavicovú časť občianskej spoločnosti. Analýza sa odvoláva na obsahovú náplň pozostávajúcu z rozhovorov s piatimi subjektmi, ktoré reprezentujú jednotlivé zložky slovenských ľavicových organizácií, hnutí či grassroots zoskupení. Ide o nasledovných predstaviteľov: grassroots (respondent 1), feministické hnutie (respondent 2), mediálny priestor (respondent 3), advokačná skupina (respondent 4) a (respondent 5).

Metodológia výberu respondentov a respondentiek bola zostavená tak, aby približne reprezentovala rozloženie a typológiu ľavicového spektra na Slovensku. Analýza je založená na semi-štruktúrovaných rozhovoroch. Delenie na vyššie uvedené typy organizácií a združení nie je pochopiteľne vždy jednoznačné, nakoľko priestor obsadený ľavicovými subjektmi je pomerne malý, a tak často dochádza k prelínaniu aktivít. To môže byť do značnej miery spôsobené rámcami financovania, ktoré síce poskytuje nevyhnutné prostriedky, no takisto formuje aj pôsobenie jednotlivých skupín. Vo výbere nie sú zastúpené žiadne politické strany. Rovnako nie sú zastúpené odbory, nakoľko som sa rozhodol uprednostniť respondentov/ky, ktorý/é sa danej problematike venujú komplexne. V celej štúdiu je dôraz kladený na transakčných aktérov, čo sa takisto odráža vo výbere organizácií či hnutí. Všetci a všetky však pôsobili a stále pôsobia v občianskom sektore ako etablované prvky s vysokou mierou znalosti občianskej spoločnosti na Slovensku.

Definícia

V tejto časti odpovedali respondenti na otázky týkajúce sa definície ľavice a hodnoty, ktoré s ňou asociujú.

Respondent 1 Od Veľkej francúzskej revolúcie by sa dala ľavica označiť za politické presvedčenie, ktorého cieľom je svet meniť, nie ho uchovávať či konzervovať. Ľavica predstavuje myšlienku, ktorá akcentuje rovnosť a emancipáciu od najrôznejších foriem útlaku. Je to presvedčenie, že okrem sveta riadeného logikou nerovnosti existuje aj svet, ktorý voči hierarchii stavia logiku rovnosti. Ľavica pre nás samozrejme nie je homogénna a jej súčasťou sú rozmanité prúdy a názory, ktoré nemusia byť vždy kompatibilné. Hlásime sa k radikálnej ľavici, čo pre nás vo filozofickom kontexte znamená, že nám nejde iba o zmenu zákonov sveta, ale o zmenu pravidiel zmeny zákonov sveta. V kontexte otázky demokracie pre nás ľavicovosť zároveň znamená artikuláciu požiadavky rozšírenia demokratizácie aj do ekonomickej a ďalších oblastí života, ktoré sa vo veľmi bežne rozšírenom povedomí chápu ako „mimopolitické“.

Rovnosť, demokratizácia, sociálna a environmentálna spravodlivosť, sebareflexia, autonómia, pomoc slabším a utláčaným, antimilitarizmus, a mnohé ďalšie.

Respondent 2 Viem o tom, že aj ľavičiar majú problém s násilím na ženách. Ale hodnotovo sa prikláňam k ľavici. Hodnoty, s ktorými sa viem stotožniť, sú sloboda, solidarita, rovnosť, sestersťvo. Pre mňa ľavica znamená hlavne autonómiu. Rozhodovacie procesy by nemali byť hierarchické, lebo inak vzniká nerovnosť. Pravica si tieto hodnoty privlastňuje.

Respondent 3 Ľavica sa usiluje o zaistovanie väčšej rovnosti v spoločnosti. Toto je tá základná definícia, ktorá vychádza z Norberta Bobbia. Cieľom ľavice je jednoducho väčšia rovnosť, v mnohých formách, najmä v otázke triedy. Dosahuje to priamym spôsobom, nie cez nejaký trhovú mechanizmus, ale rovnou redistribúciou. V rámci ľavice sú samozrejme ešte rôzne odnože.

Kľúčovou hodnotou je rovnosť. Aj keď pre mňa je to aj sloboda. Rovnosť, akoby umožňovala slobodu, a zároveň bránila nadvláde

človeka nad človekom. Toto sú tie základné hodnoty. Určite si s ľavicou spájam nejaké základné etické normy ako transparentnosť, neskorumpovanosť. Ale pre mňa je najdôležitejšia hodnota ľavice rovnosť. Mnohé môže mať spoločné s pravcou, ale v tomto sa od nej odlišuje. Nejde o rovnosť príležitostí alebo šancí, ale o rovnosť vo výsledku.

Respondent 4 Ako politiku, pre ktorú je rovnosť nasledovaniahodným cieľom; a človek, nie trh, je mierou všetkých vecí. Rovnosť, sloboda, spravodlivosť.

Respondent 5 Ľavicu vnímame ako súbor politík a opatrení, ktorých ústrednou postavou je človek a jeho blaho. S ľavicou prioritne spájame hodnoty ako solidarita, sociálna spravodlivosť, rovnosť, dôstojnosť, ohľaduplnosť, empatia.

Situácia

V tejto časti odpovedali respondenti na otázky týkajúce sa situácie, v ktorej sa podľa nich nachádza dnešná ľavica, či je úspešná alebo nie, a do akej miery sa ľudia identifikujú s ľavicou na Slovensku.

Respondent 1 Stav ľavicových hnutí na Slovensku je žalostný. Potenciál v parlamentnej i mimoparlamentnej sfére sa preto ukazuje už niekoľko rokov. Tieto snahy však narážajú na mnohé problémy a zlyhania. V poslednom období však vznikli nové iniciatívy a hnutia, ktoré sa pomaly ale isto rozvíjajú, organizujú a majú v tomto zmysle potenciál priniesť nový vietor. V súčasnom období však ľavica na Slovensku jasne svoj politický zápas prehráva.

Môže za to do istej miery tiež prednovembrová diktatúra, ktorý v určitých skupinách spoločnosti udržiava averziu voči všetkému kolektívnemu a do istej miery projektuje hrozbu totalitarizmu aj na súčasné ľavicové hnutia. Tento obraz do značnej miery podporujú najväčšie médiá, z ktorých väčšina je orientovaná stredno-pravo.

Na parlamentnej úrovni za to môže negatívny obraz vnímania korupcie, ktorý sa viaže na stranu SMER-SD, vážne podozrenia z väzieb sociálne demokratickej strany s mafiou, a spreneverenie sa ideálom zo strany predstaviteľov slovenskej sociálnej-demokracie, ktorí čoraz väčšími preberajú rétoriku krajnej pravice a ultra-konzervatívnej časti spoločnosti. Obraz vnímania ľavice je u mnohých mladých ľudí oklieštený na sociálne balíčky, ktoré vnímajú ako odpustky súčasnej vlády, a v konečnom dôsledku ako negatívne opatrenia, ktoré „aj tak zaplatia z vlastného vrečka“. Ľavicu na Slovensku tak chýba dlhodobý moderný projekt hľadiaci do budúcnosti, ktorý by ju zbavil týchto nálepiek.

Respondent 2 Zlý. Pokiaľ ide o politické strany, je veľkou škodou, že si SMER-SD tento priestor privlastnil, a že sme im to dovolili. A som sklamaná aj z Progresívneho Slovenska.⁵⁴ Pustili sa do „stredného prúdu“ pomerne odvážne. Viem si predstaviť oveľa ľavicovejšie strany na Slovensku. Nie som síce odborníčka, ale myslím si, že by mali úspech, keby sa chytili práv pracujúcich. Určite tu chýba ľavicová politická strana.

Pokiaľ ide o občianske združenia a ich aktivity, podľa mňa ich je málo počuť. Kedy bola naposledy nejaká ľavicová demonstrácia? Ani neviem. Existujú antifašistické, ale kto nie je antifašista? Antifašizmus nechápem ako výsostne ľavicový. Kto má problém s antifašizmom, je asi jedine fašista. Pracujúcu chudobu je vcelku vidno. Je super, že sa im podarilo dosiahnuť zverejňovanie miezd. Bol tam ale nejaký problém s ľuďmi, ktorí podporovali Kotlebu.

Mňa na ľavicovej scéne dosť mrzí, že v nej prevláda mizogýnia. V ľavicových kruhoch som považovaná za strašnú radikálku, ktorá nenávidí mužov. Zdá sa mi to hrozné, že je to práve zo strany ľavice, a že sa frakturuje tento priestor.

⁵⁴ Progresívne Slovensko je politické hnutie, resp. strana, ktoré vzniklo v roku 2017. Politicky je radené do streda, resp. naľavo od streda a ideologicky sa rozprestiera na liberálnom až sociálne-liberálnom spektre.

Chcela by som byť častejšie ľavicovejšia, ale bojím sa, že tým ľuďi odradím.

Respondent 3 Tristný, samozrejme. V zásade si myslím, že SMER-SD sa dá nejakým spôsobom označovať za ľavicu, pretože má niektoré atribúty. V tomto sa asi nezhodnem s niektorými kritikmi. Hoci v tom popise sa asi zhodneme, že je to konzervatívna strana, silne pro-podnikateľská alebo oligarchická strana, ale politiky, ktoré urobila, boli v niektorých ohľadoch ľavicové. Usilovali o nejakú rovnosť. Je to ľavicová strana, ktorá kazí meno ľavici na Slovensku. Zbytočne niektoré veci preháňa. Ak aj by sme súhlasili s tézou, že v prípade kultúrnych tém zbytočne stráca voličov, tak tieto témy môže komunikovať inak. Samozrejme ja s tou tézou v zásade nestotožňujem, a ani by som to nerobil.

Progresívne Slovensko — samozvaná, tiež ľavica do istej miery. Oni považujú toto delenie za prekonané. Analyzovali sme ich, sú za istú formu regulácie. Deklarujú kvalitný štát, ktorý je schopný regulovať. Áno, je to teda anti-neoliberálny prístup — to skutočne platí. Otázka, ale je, do akej miery je to ľavicové, do akej miery to povedie k prerozdeleniu. Sú za narovnávanie regionálnych rozdielov, aj to je boj proti nerovnosti. Sú za zdanenie majetku, to je niečo nové. Sú za zníženie daní z príjmu a zataženia zo zamestnania. Je to veľmi centristická ľavica, ktorá ale sama deklaruje, že ľavicou nie je, čo je vlastne možno ešte horšie.

KSS a Vzдор majú problém s odsúdením autoritárstva a minulého režimu. V prípade Vzduoru sa objavili problematické vyjadrenia na adresu Rómov, ktoré k ľavici veľmi nepasujú. Reprezentujú ten vlastenecký komunizmus. Ich rétorika voči migrantom je taká, že problémy treba riešiť na mieste, ale myslím si, že v niektorých článkoch majú tézu, že by ich nevpustili, a to je proti základnému humanizmu. Možno hovoriť o politizovanom anti-humanizme. Nie je ani vcelku jasné ako získali stranu. Majú problémy aj s financovaním, nie je jasný jeho pôvod.

Na Slovensku neexistuje žiadne ľavicové hnutie. Transakční aktéri, ako napríklad Utópia, sa hlási k anarchizmu a venujú sa najviac participatívne rozpočtu. To je samozrejme zaujímavé a dôležité. Má to blízko k tej seba-organizácii, čo je dôležité. Z ľavicového programu môže byť problematické, že to nezasahuje do širších otázok fungovania kapitalizmu. Je to niečo čo robia bežne „mimovládky“, ktoré sa netvária ľavicovo. Ale ide tu o snahu o odstrihnutia sa od štátu a kapitálu.

Povstanie pokračuje vnímam primárne ako antifašistické, aj keď sa prezentujú aj ako anti-kapitalistické.

Pracujúca chudoba — jednoznačne sociálno-demokratická perspektíva, snaha o zlepšovanie podmienok pracujúcich a najmä zvyšovať mzdy. Spolupracujú s odbormi. Ostávajú v starej modernizačnej paradigme. Tematizujú iba túto vec, často je to pro-rastové, čo by som normálne kritizoval, ale som rád, že tu je vôbec takáto nejaká ľavica.

Karmína, Kapitál a Pole. Karmína sa jednoznačne prezentuje marxisticky. To, čo robia, je veľmi užitočné, a dúfam, že sa im bude dariť. Vymedzujú sa voči straníckym nadáciám aj štátnym dotáciám. Karmína sa usiluje byť pre pracujúcich. Myslím si, že to je výlučným cieľom Karmíny; Pole sa snaží byť ako A2larm, teda normálnym časopisom. Pole sa snaží byť bližšie k ľuďom, aby prebralo čitateľov Zeme a veku. Jeho čítanosť nie je vysoká. Cieľom Pola je byť časopisom, ktorý prináša rôzne témy a nielen spojenie s pracujúcou chudobou, zaujať aj čitateľov Denníka N alebo Sme, ktorí sa tiež posunuli do stredu. Inými slovami netematizovať len triedu. Je možné, že stratégia Karmíny je lepšia. Karmína a Kapitál sa nevymedzujú voči iným médiám. Pole sa snaží iné médiá kritizovať. Kapitál to robí možno v otázke feminizmu, ale neviem, nečítam ho až tak často. Má veľmi silný elitársky žargón, používa zbytočne komplikovaný jazyk, čím ako keby prestával byť ľavicovým. Ak je snahou ľavice rovnosť, v tomto je vlastne anti-

tézou ľavice. Na druhej strane prináša dôležité témy čítaním, ktoré nie je konfliktné voči liberálnej scéne, ale zároveň prináša ľavicové témy. Možno to je cieľ. Pole ide viac do konfliktu s liberálnou scénou. To je môj dojem.

Samozrejme, je tu potom Dav dva, ktorý má problém s kultúrnymi témami. V prvom čísle boli problematické antisemitské tendencie. Bol tam Štúrov antisemitský citát, niektoré homofóbne veci. V zásade ich nečítam. Je to pre mňa neakceptovateľné. Nevie, či sa to dá nazvať ľavicou, jedine ak samozvanou.

Sú tu potom ešte rôzne „mimovládky“, povedzme Živica, ktorá by možno bola ľavicová, ale oni sa neprezentujú politicky. Ďalej Vlk, čo je ale konzervatívna mimovládna organizácia, resp. zelená.

Nie som si istý, či majú ľavicové aktivistické hnutia na Slovensku potenciál osloviť občanov na Slovensku, lebo teraz aktivistické spektrum prevzalo Progresívne Slovensko. Je otázne, akým smerom, a či dokáže ich vedenie posunúť hnutie. Čaputová sa vyjadrila, že je za to, aby minimálna mzda bola 60 % priemernej mzdy, čím by ešte narástla. Hoci už sa tam pomaly dostáva. Myslím si, že budú mať nejaké ľavicové tendencie, ale pochybujem, že to budú radikálne ľavicové tendencie. Tie tam skutočne nevidím. Naopak. Je tu jednoducho málo ľudí. Možno vzniká nejaké anarchistické hnutie, ktoré sa chce organizovať mimo štát. Videl som pár takých stretnutí. Možno to k niečomu povedie.

Respondent 4 Žiadne nie sú. Ľavicové myšlienky (lebo hnutia nie sú) sú medzi dvoma kameňmi, jedným sú spomienky na starý režim a druhým pôsobenie SMER-SD.

Respondent 5 Ľavica na Slovensku je silne atomizovaná. Ľavicové hnutia a politické subjekty akoby stratili svoju identitu, nevedia prísť s novými myšlienkami, ideami a ani len s novou modernejšou a pútavejšou formou komunikácie. Vo svete na poli ekonomiky

vznikajú nové ekonomické smery, ktoré redefinujú to, ako ekonomický systém funguje a do akej miery sme mu skutočne schopní porozumieť. Búrajú tak staré a hlboko zažité ekonomické axiómy a ukazujú nový spôsob uvažovania o ekonomike ako evolučnom adaptívnom komplexnom systéme. Súčasné hnutia na Slovensku recyklujú staré idey a snažia sa ich napasovať do súčasného sveta, v ktorom už nemusia platiť. To však nie je problém len ľavice, ale aj pravice. Sú vyprahnutí.

Ľavica má riešiť problémy obyčajného, bežného človeka. Človeka, ktorý si na život zarába prácou, alebo je to malý podnikateľ. Práca má byť dôstojná, dobre ohodnotená, štát má poskytovať kvalitné služby v zdravotníctve a školstve a spoľahlivú sociálnu sieť. Ak ľavica nevie pomenovať problémy v tejto oblasti a nevie pomenovať riešenia, alebo vie a nevie ich komunikovať, potom nemôže čakať, že sa s ňou niekto identifikuje. Žijeme v dobe entertainmentu. Idey potrebujú byť charizmaticky, invenčne, šťavnato, pútavo a zaujímavé komunikované. Ak toto niekto zvláda — či už pravica alebo ľavica — ľudia sa s ňou identifikujú.

Pri tejto otázke si človek spomenie to, čo popísal Martin Šimečka, ktorý si musel urobiť test, aby prišiel na to, že je ľavičiar, pretože po roku 1989 bolo všetko vnímané ako pravica a akákoľvek ľavicovejšia myšlienka bola považovaná za snahu o návrat k nedemokratickým praktikám minulého režimu. Druhá rovina problému je jednoducho tá, že po revolúcii sme sa dali presvedčiť, že kolektivismus je zlo; ako jediná možnosť bolo stimulovať individualizmus. Dnes, tridsať rokov po prevrate, už len žneme to, čo sme zasiali. Ak niekto povie, že chce viac spravodlivosti, menej nerovnosti, je ihneď onálepkovaný ako komunista a fanúšik Stalina s Gottwaldom. Mnoho ľudí sa potom radšej, aj napriek ľavicovým myšlienkam, hlási k pravici, alebo centrizmu. Napriek tejto stigme si myslíme, že sa to dá kompenzovať vhodnou komunikáciou.

Problémy

V tejto časti sa respondenti pokúsili vyzdvihnúť aktuálne problémy a urgentné výzvy, ktoré čakajú ľavicu na Slovensku.

Respondent 1 Na parlamentnej úrovni je to praktická neexistencia relevantnej ľavicovej strany. Na mimoparlamentnej úrovni je to neexistencia „autentického“ ľavicového média schopného osloviť širšiu verejnosť a rovnako neexistencia priestoru, ktorý by predstavoval telo myšlienky, resp. miesto, kde by mohlo dochádzať k budovaniu ľavicového hnutia a komunikácii či už v rámci ľavicových hnutí medzi sebou alebo vo vzťahu medzi vznikajúcimi ľavicovými hnutiami a verejnosťou.

Je to už isté opakovanie, ale na Slovensku urgentne chýba projekt, ktorý by spájal problémy pracujúcich, environmentalizmu, chudoby, žien, mladých i starých ľudí a ktorého cieľom by nebolo upevňovanie jednotlivých identít, ale naopak genericita, ktorá by bola adresovaná všetkým.

Respondent 2 Mizogýnia a homofóbia. Vstúpenie si do svedomia. Nevie presne, aký je to problém, ale je to problém. Ako môžu chcieť zmeniť, keď reprodujú stále tie isté nerovnosti a tú istú hierarchiu. Sedím na diskusii s ľavičiarimi a hovoria iba muži. Vôbec im nevadí, že ženy sa nemôžu ani zapojiť, lebo ich prekričia.

Potenciálne problémy v budúcnosti očakávam v otázke trans ľudí. Momentálne je na západe dosť toxická debata. Ona je veľmi potrebná, len prebieha strašne toxicky. Myslím si, že toto sa dostane aj k nám. Ľavičiar, ktorí majú radi „pichanie“ do feministiek a sú mizogýni, tak to neskôr radi využijú, aby mali dôvod do nich zase skákať a poukazovať na pokrytectvo, a podobne. Ale dúfam, že to nenastane. Mám pocit, že o kultúrne témy prebieha väčší boj.

Respondent 3 Nízka organizovanosť. Ja si myslím, že najväčším problémom strany SMER-SD je, že nijakým spôsobom neusilovala

o budovanie ľavicového podhubia. A myslím si, že to mohlo byť pre nich aj výhodné, vymedzovať sa voči liberálnemu strediu a stredo-pravým médiám. Namiesto budovania kvalitného a kvalifikovaného ľavicového think-tanku (je tu ASA⁵⁵, ale to je veľmi nedostatočné). Neexistuje tu niečo ako INESS, INEKO⁵⁶ a je ich ešte viac. Nie sú tu ich ľavicové alternatívy. Potom nemajú novinári koho osloviť a oslovujú stále tých istých. Do denníka Sme píše Dujava. To sú veľmi centristické veci. Ďalej Baláž, ktorý povedal, že program SYRIZY by vyhodil do smetí. Radovan Geist píše niekedy ľavicovo do Denníka N. Milan Šimečka referuje o veciach, ktoré sú veľmi kritické, ale jeho závery sú často ... . Nevznikla tu radikálna ľavica, ktorá by bola liberálna a silná. Ľavica je slabá napriek Karmíne, Kapitálu a Poľu. Kapitál ani Karmína sa nesnažia presadiť vo verejnej diskusii, napríklad tým, že by písali do mainstreamových médií.

Respondent 4 Na Slovensku sa musí nejaké ľavicové hnutie najprv vytvoriť, potom môže niečomu čeliť. Európsky, a asi aj globálne, vidím ako hlavný problém zladenie všetkých progresívnych agend, ktorým pravičiari radi hovoria „kultúrny marxizmus“ s ekonomickým obsahom dôležitým a prítlačivým pre absolútnu väčšinu populácie (pracujúcich).

Respondent 5 Jediným a urgentným problémom ľavice je fakt, že sa ľavica odtrhla od svojho elektorátu. Dnes, a nie len u nás, ale asi všade vo svete sedia v parlamente politici z ľavicových a sociálno-demokratických strán, ktorí by mali reprezentovať pracujúcich ľudí, no keď sa na týchto ľudí pozrieme podrobnejšie, zistíme, že sú to zväčša podnikatelia a akademici. Pri všetkej úcte, ako chcú podnikatelia a akademici reprezentovať pracujúcich, keď sa v ich svete nijako nepohybujú?

⁵⁵ Analýzy, stratégie, alternatívy. ASA pôsobí ako think tank strany Smer-SD.

⁵⁶ Institute of Economic and Social Studies je slovenský pro-trhový think tank a Inštitút pre ekonomické a sociálne reformy je takisto pro-trhový, pro-reformný think tank.

Témy

V nasledujúcej časti sa respondenti vyjadrili k otázke tém, ktorým sa venujú, resp. tém, ktorým sa venuje, poprípade by sa mala venovať ľavica. Následne sa vyjadrovali k otázke či svoje aktivity vnímajú ako politický alebo občiansky aktivizmus, resp. či je pre nich toto delenie podstatné.

Respondent 1 V slovenskom kontexte považujeme za dlhodobú potrebu predovšetkým budovanie ľavicového hnutia, ktoré by vychádzalo z radikálne demokratických a antiautoritárskych princípov. V našich aktivitách kladíme akcent na antifašizmus, antistalinizmus, feminizmus, environmentalizmus, kritiku neoliberalného kapitalizmu, a zároveň na budovanie iných foriem spoločenských vzťahov a organizovania sa, vzdelávanie a osvetu v ľavicovo-orientovanom kontexte, a napokon hľadania nových foriem politickej praxe. To, o čo sa v súčasnej situácii na Slovensku snažíme, je predovšetkým zmena, resp. rozširovanie diskurzov o témy, ktoré sú vo verejnom priestore interpretované jednorozmerne, alebo vôbec. V nedávnej minulosti sa jednalo o upozornenie na dlhodobé snahy o zákaz interrupcií a oklieštenie reprodukčných práv, upozornenie na zabitie filipínskeho občana Henryho Acordu, ktorý sa snažil brániť kolegyne pred obťažovaním priamo v centre Bratislavy, vytvorenie verejného tlaku a kontextualizáciu útoku ako konania prameniaceho zo štrukturálnych problémov, či o snahu o prepájanie súvislostí medzi vzostupom nacionalizmu, problémami práce, ženských práv, environmentálnych problémov atď. V najbližšej budúcnosti sa budeme venovať predovšetkým budovaniu grassrootsového hnutia po celom Slovensku. Najbližší takzvaný akčný víkend sa uskutoční v Rimavskej Sobote, kde bude dochádzať k diskusiám a workshopom pre účastníkov a účastníčky s cieľom vyjasnenia a upevňovania ľavicových pozícií, tréningom taktík priamych akcií, prednáškam či sondovaniu lokálnych problémov ľudí.

Preferujeme pojem politický aktivizmus. Je to pre nás podstatné, pretože sa nachádzame v spoločenskom teréne, v rámci ktorého sa snažíme depolitizované problémy repolitizovať a najmä priniesť do verejných diskurzov iný, ako bežne chápaný pojem politiky, oklieštený na reprezentáciu, voľby a občiansku spoločnosť. Zároveň občiansky aktivizmus veľmi často prechádza do profesionalizácie činnosti, prípadne nahradzovania úloh štátu, čo našim cieľom nie je. Je ním naopak kritika z radikálnejších pozícií, budovania hnutia zdola a samotná snaha o zmenu.

Respondent 2 Feminizmu. U nás to ale vyplýva skôr z toho, že kto sa čomu chce venovať, tak tomu sa venuje. Keď nám niekto napíše, „mohli by ste napísať o tomto?“, tak ja im vždy poviem, „skúste o tom napísať vy“. Nemáme až tak veľa času, a jednak si myslím, že človek sa vyjadří najlepšie o tom, čo jeho trápi. Keby som ja teraz písala o tom, čo trápi inú ženu, tak by to nešlo zo srdca. Bolo by to neautentické.

Kedysi sme dosť prekladali články. Čerpali sme najmä z „*Everyday feminism*“, kde mali takú „*policy*“, že hocikto mohol preložiť jeden ich článok za týždeň. Ale keďže ja som nechcela porušovať autorské práva, tak sme to nerobili tak, že by sme našli článok hocikde a preložili ho. Toto bola istá limitácia. Teraz to už trochu opadlo a funguje to tak, že čo koho trápi, tak o tom napíše.

V redakcii sme oficiálne dve. Potom sú tu ľudia, ktorí pošlú článok, jeden za rok alebo po tri, alebo ako sa im chce. Teraz robíme „Patriarchálny prd“ a 90 % vecí nám posielajú iní ľudia. Ide trochu o inšpiráciu v „Sexistickom prasátečku“, ale takýchto vecí je veľa. Bolo pár žien, feministiek, ktoré nám vyčítali ten názov. Náštjili na tom, že je to také „chlapácke“. Myslím si, že to osloví viac ľudí. Ale hlavne je to sranda. Nejde nám však o to, aby sme sa páčili celej spoločnosti.

Občianska aktivita je politická a naopak.

Respondent 3 Témy nemáme úplne stanovené, ale v zásade je to kultúra, v jej rôznych formách, politika, spoločnosť, ekonomika, životné prostredie, zahraničná politika a médiá. Podobne ako bežné médiá. Konkrétnejšie to potom závisí od toho, čo kto píše. Väčšinou ide o nejakú formu nerovnosti a spoločenské problémy.

Dichotómia občianskeho a politického aktivizmu je problematická. Občiansky aktivizmus je často politický. Áno, existujú športové kluby, kde sa ľudia stretávajú a tie sú výrazne apolitické. Hoci aj tie potom môžu vytvárať požiadavky a stávajú sa tým pádom politickými. Moja definícia chápe politiku ako konflikt záujmov. V tomto zmysle je aj naša aktivita politická, ale nestranícka.

Respondent 4 Ľudským právam so špeciálnym dôrazom na ekonomické, sociálne a kultúrne práva (ESCR), nakoľko tieto ostatné NGO na Slovensku zanedbávajú.

Politický v zmysle stranícky samozrejme nie, politický v širokom zmysle slova áno, ale to je takmer všetko. Delenie na politický a občiansky aktivizmus je možné, ale je to skôr spôsob pre niektoré organizácie a iniciatívy ako sa vyhnúť vyhranenosti ako skutočné delenie. Samozrejme z hľadiska marketingu sú obe slová mimoriadne citlivé a treba ich používať uvažlivo.

Respondent 5 Našou primárnou témou sú neprimerane nízke mzdy na Slovensku a kvalita pracovného prostredia. Snažíme sa vyzdvihnúť a dostať do popredia postavenie zamestnancov ako významnej súčasti ekonomiky. Všetky tieto témy vyvierajú z našej snahy v spoločnosti otočiť hlboko zakorenený neoliberálny pohľad na fungovanie ekonomiky, ktorý považujeme za nesprávny. Snažíme sa komunikovať, prečo je pre správne fungovanie ekonomiky férové a riadne odmeňovanie zamestnancov nevyhnutné a prečo je dôležitá odborová organizovanosť. Za najväčší problém považujeme vysokú pasivitu a submisivitu zamestnancov na Slovensku. Snažíme sa aktivizovať a vzbudiť v nich záujem každodennou komunikáciou

na internete a presadzovaním opatrení, ktoré majú potenciál zamestnancov rozhybať: zverejňovanie miezd v inzerátoch, sloboda hovoriť o vlastnej mzde, momentálne sa snažíme presadiť oslobodenie pracovnoprávných sporov od súdnych poplatkov.

Neviem, či sa to dá v našom prípade oddeliť. Snažíme sa povzbudzovať ľudí k aktivizmu, snažíme sa inšpirovať odborárov k väčšej aktivite, no zároveň sa snažíme ovplyvňovať aj myslenie politikov a ovplyvňovať legislatívu. Naším cieľom je stať sa relevantným influencerom na politickej scéne v oblasti, ktorú riešime. Ak sa na túto otázku pozeráme z hľadiska formy a financovania našich aktivít, sme občianski aktivisti.

Zdroje, organizácia a rozhodovacie procesy

V tejto časti zodpovedali respondenti otázky týkajúce sa ich zdrojov, vnútornej organizácie a rozhodovacích procesoch v rámci ich združení.

Respondent 1 Financie na činnosť získavame predovšetkým z dobrovoľných príspevkov od ľudí na verejných podujatiach, kde pre tieto účely často ponúkame benefičné jedlo, „merch“ či dobrovoľné vstupné, prípadne prostredníctvom „crowdfundingových“ kampaní, v ktorých ľudia dostávajú ako protiváhu predmety s našim ideovým odkazom.

Rozhodovanie v našej iniciatíve je kolektívne a nehierarchické. Predchádza mu diskusia o jednotlivých problémoch, a následne sa rozhodnutie prijíma prostredníctvom hľadania konsenzu.

Respondent 2 Odmeny za prácu nemáme, lebo nemáme peniaze. Nemáme nejaké granty, ani nič podobné. Keď chceme niečo spraviť, zbierame peniaze od ľudí, ale nie na mzdy. Robíme *fundraising*. Pôvodne som chcela „fundraisovať“, aby sme si zarobili na svoje platy. Jednak sa to nedá, a jednak to ani nie je úplne dobré.

Nedostatky sa prejavujú v tom, že nemám kolegyniu. Moja druhá kolegynia je *busy* a ja si tiež budem musieť v istom momente nájsť prácu. Kebyže mám zabezpečené zdroje, tak by som mohla viac písať, mohla by som robiť viac, aj ostatné ženy.

Keďže ja som začínala sama, rozhodnutia robím ja. Ale skôr je to o tom, že iné ženy nemajú čas. Inak s mojou kolegyniou v redakcii diskutujeme. Veci vymýšľame spolu. Snažíme sa čo najviac robiť veci konsenzuálne. Ale takto by to nemalo nikdy fungovať (keďže som začínala sama). Nikdy to nebude úplne autonómne. Je to grassroot zdola, ale nemáme nastavené procesy rozhodovania, lebo nie je s kým. Hoci, ja by som chcela. Ak dôjde k nejakej konfrontácii názorov, tak si to vydiskutujeme. Hlavné slovo by som mala ja, formálne, ale vedela by som, že to môže ľudí odradiť, takže nešla by som touto cestou.

Respondent 3 Toto je ťažká otázka. Niekedy ale treba urobiť rozhodnutia. V zásade prebieha diskusia, môže sa hlasovať. Väčšinou sa v rámci diskusie k niečomu dospeje. Niekedy vzniknú problémy, ale tie riešime demokraticky. Platí zásada, že každý člen má jeden hlas. To je formálne rozhodovanie. Máme výkonného manažéra, a ten robí denno-denné rozhodnutia, s ktorými väčšina súhlasí. Môže sa aj stať, že niekedy je nejaká skupina prehlasovaná. Väčšina vecí vyplynie z diskusie.

Finančné zdroje máme z nadácie Rosy Luxemburgovej, z nadácie Fridricha Eberta, menší grant z Fondu na podporu umenia. To je v zásade všetko. Boli sme súčasťou grantu *Political Critique*. Skúsime ešte podávať granty Globálne vzdelávanie. Teraz nám jeden nevyšiel. Našími zdrojmi sú aj autori, ľudia, ktorí píšu články, čo je v zásade pár ľudí. Dohromady je to 6–7 ľudí, čo by sme chceli zväčšiť.

Potom sú tu 2% samozrejme, ale programovo s tým nepočítame. Aj kebyže urobíme veľkú výzvu, tak nie som si istý, či by ľudia prispeli, či sa nám to vôbec oplatí.

Respondent 4 Neexistuje žiaden formálny proces ani pevná hierarchia. Rozhodovanie je postavené na deliberácii a participácii s prihliadnutím na špecifické oblasti expertízy jednotlivých osôb.

Primárne slovenské verejné zdroje a zdroje EU. Sekundárne zahraničné a medzinárodné nadácie. S veľkým odstupom malí darcovia ako samospráva, alebo individuálni donori. Hlavným nedostatkom verejných zdrojov je akási „zotrvačnosť“, ktorá hovorí, že podporu si „zaslúži“ ten, kto je v sektore dlhšie, a málo sa prihliada na kvalitu práce alebo jej výsledky. V prípade zahraničných nadácií je to príliš úzke portfólio podporovaných aktivít a nízky rozpočet určený pre Slovensko.

Respondent 5 V združení je nás deväť, takže nemáme a nepotrebujeme formálne procesy pre robenie rozhodnutí. Zbierame námety z praxe, počúvame zamestnancov, odborárov a podnikateľov, všimame si čo hovoria politici a ekonomickí analytici. Keď hocikto z nás dostane nápad, voľne a neformálne o ňom „brainstormujeme“, analyzujeme, či je dobrý. Finálne rozhodnutia nakoniec robím ja ako predseda združenia.

Naše finančné zdroje sú veľmi skromné. Veľkú časť našich výstupov sme si financovali sami z vlastných zdrojov (webová stránka, prvé publikácie), za posledné dva roky sa nám podarilo nazbierať menšie prostriedky z 2 % z daní a sem-tam nám niekto pošle nejaké skromné prostriedky na náš účet, rádovo v desiatkach eur za mesiac. Zatiaľ sa nám iba raz podarilo uspieť so žiadosťou o grant, kde sme získali pár tisíc eur na vydanie našej publikácie, ktorú sme distribuovali poslancom parlamentu, odborárom, ekonómom, novinárom a na školy.

Čo sa týka informačných zdrojov: komunikujeme s bežnými zamestnancami, manažérmi, personalistami, podnikateľmi a odborármi. Čerpáme z tlače, zahraničnej tlače, odborných štúdií a publikácií.

Spolupráca s ľavicou a v rámci ľavice a výzvy do budúcnosti

Odpovede na otázky v tejto časti sú do značnej miery odpoveďami na úroveň sieťovania, resp. *networkingu*. Zároveň v nej respondenti prezentovali svoje vnímanie prekážok spolupráce ľavice na Slovensku.

Respondent 1 Spolupracujeme s organizáciami, ktoré dodržiavajú princípy antiautoritárstva a demokratického rozhodovania a taktiež k spolupráci oslovujeme predovšetkým príčetné organizácie, hnutia či iniciatívy, ktoré sa nemusia nevyhnutne a otvorene hlásiť k ľavici. V témach, ktorými sa zaoberáme, postupom času dochádza k prepojenosti rôznych iniciatív či k vzájomnej pomoci. Hlavným cieľom do budúcnosti by však malo byť ešte väčšie prepájanie týchto skupín a hľadanie možností spoločného organizovania sa.

Prekážku môže predstavovať istá exkluzivita jednotlivých ľavicových skupín a zároveň rozdiely v rozhodovacích procesoch, spôsoboch organizácie či komunikácie a napokon aj samotných cieľoch týchto skupín.

Respondent 2 Prekážkou pri spolupráci ľavice je roztrieštenosť a mizogýnia. Istá forma spolupráce existuje. Máme dobrý vzťah so ženskými kruhmi. S ostatnými nemáme veľmi dobrý vzťah. Objavili sa aj vyjadrenia, že by som sa téme nemala venovať, pokiaľ nemám niečo vyštudované alebo prečítané. V tejto sfére vnímam istý akademizmus, aj v oblasti „štátneho feminizmu“. Človek musí mať školu niekde v Holandsku, vyštudované *gender studies* na to, aby bol vo feministických kruhoch akceptovaný. Toto mi dosť vadí.

Keďže nie som v nejakom ľavicovom hnutí, kde sú aj muži, tak si len predstavujem, že prekážkou spolupráce môže byť aj „mužské ego“. Uvedomujem si, že to povzbudzuje aj systém, ktorý núti bojovať o granty, ale to ego tam je.

Respondent 3 Ľavicu preberajú „mimovládky“, ktoré sú následne depolitizované a vykonávajú intencionálne apolitický aktivizmus. Problémom je, že liberalizmus je tu veľmi silný, a to je problém najmä do budúcnosti. Mnohí ľudia sa posunuli zľava smerom do stredu, smerom k Progresívnemu Slovensku. Je tu veľmi silná kultúra liberalizmu. Prispievajú tomu najmä médiá, ale aj napríklad festival Pohoda. Stále je prítomné veľmi silné pohrdanie ľavicou, až výsmech a pohrdanie „ficovoličmi“. Prítomnosť alternatívnych médií posilňuje dichotómiu. Do budúcnosti sa vytvára priestor pre to, aby zmysluplná ľavica nesilnela, ale aby naopak silnela problematická alternatíva, a aby sa centristi voči tomu vymedzovali. Tým pádom by nevznikala verejná diskusia, v ktorej by ľavica mohla získavať podhubie.

Legitimita ľavicových subjektov pri spolupráci funguje aj na istej miere negatívneho vymedzenia voči aktérom, ktorí sú z rôznych dôvodov vylučovaní. Nevie, ako sme vnímaní my. Spolupráca sa chápe aj prostredníctvom vymedzovania. Bolo by to o mnoho jednoduchšie v Nemecku, kde by nás bolo toľko, že by nevznikla táto otázka, či spolupracovať s niekým, kto je deklaratívne ľavicový, ale zároveň neakceptovateľný. Na Slovensku tým pádom táto otázka vzniká konštantne.

U nás existuje aj medzinárodná spolupráca, napríklad s A2 a Deník Referendum.

Respondent 4 Na Slovensku takmer žiadna, v regióne na slabšej úrovni. Európsky silne nedostatočná, ale zlepšujúca sa.

Respondent 5 Keď sme vydali našu prvú publikáciu, kde sme uverejnili rôzne citáty mnohých osobností ohľadom nízkych miezd, pričom sme tam mali ľudí z celého politického spektra, tak sa na nás mnohí pozerali s nedôverou. Nevedeli nás zaradiť, čo bol samozrejme náš zámer, hlavne s ohľadom na fakt, že aj mnohí pravicoví politici zrazu identifikovali rovnaký problém, na

ktorý sme upozorňovali. Dokonca sme sa od niektorých ľavičiarov dočkali podozrievania z toho, že našu kampaň financujú fašisti. My sa snažíme spolupracovať s každým, kto má záujem problematiku riešiť a nezaujíma nás, akú má nálepku. Sme ochotní diskutovať aj s pravicovými politikmi, pretože si myslíme, že diskusia mnohokrát môže priniesť viac osohu, ako zákopová vojna, tento fakt je ale prekážkou v očiach mnohých ľavičiarov, ktorí nás za takúto spoluprácu odsudzujú.

Nemáme žiadne pravidelné mechanizmy spolupráce. Riadime sa iba princípom, že ktokoľvek chce s nami diskutovať, brainstormovať, alebo spolupracovať pri riešení tejto problematiky, sme tomu otvorení. Spolupracujeme a diskutujeme s rôznymi politikmi z viacerých politických strán, s odborármi z rôznych zväzov (MOV, KOVO, ECHOZ) a z Konfederácie odborových zväzov. Sme otvorení akýmkoľvek myšlienkam a organizáciám, ktoré majú záujem o spoluprácu s nami, no na druhej strane nie je v našich silách, keďže OZ PCH prevádzkujeme popri našich zamestnaniach, stretávať sa s každým, tak si vyberáme tých, ktorí naozaj dokážu niečo ovplyvniť. Diskutovať s niekým o svetovej revolúcii a dokonalom svete je pre nás stratou času, nakoľko si uvedomujeme, že nežijeme v dokonalom svete a snažíme sa odhryznúť si také sústo, ktoré dokážeme požiť a spracovať. Nám namiesto svetovej revolúcie bude stačiť, ak sa nám podarí rozpútať revolúciu vo forme zastavenia poklesu odborovej organizovanosti a otočenia tohto trendu, ako aj zmeniť neoliberálny naratív vo verejnom priestore. Na druhú stranu, niektoré organizácie, ktoré sme na spoluprácu oslovili, nás odignorovali, čo berieme na vedomie; ak by sa ich prístup zmenil, radi to privítame.

Záver

Štúdia sa zaoberá analýzou stavu slovenskej ľavice a jej ukotvením v širšom kontexte občianskej spoločnosti na Slovensku. V prvom rade sa pokúša priniesť historický kontext do často pomerne staticky vnímanej problematiky. Dynamická analýza občianskej spoločnosti a pôsobenia ľavicových subjektov v nej pomáha lepšie pochopiť jej súčasnú situáciu.

Pôsobenie ľavice na Slovensku podlieha mnohým faktorom. Predkladaná štúdia postupne analyzovala legislatívne a politické kontexty, v ktorých sa jednotlivé subjekty objavovali. Dôraz je kladený jednak na globálny rámec, jednak na explicitne autonómne rámce, ktoré definovali a definujú existenciu a vzájomnú koreláciu ľavicových subjektov. Deskriptívna časť štúdie sa orientuje na dva základné fenomény. Prvým z nich je snaha zachytiť čo možno najširšiu škálu relevantných subjektov a ich vzťah k politickému kontextu, v ktorom operujú. Druhým je dynamizácia ich pôsobenia a dôraz na vzájomnú komplementárnosť.

Značná časť práce je postavená na mapovaní slovenskej ľavice. Samotné mapovanie bolo dané do kontextu historických medzníkov, predovšetkým obdobia posledných pätnástich rokov. Pri výbere jednotlivých medzníkov som zohľadňoval najmä dva faktory. Celospoločenský význam a partikulárny význam pre pôsobenie, kooperáciu či vzájomné sa vymedzovanie ľavicových subjektov. V niektorých prípadoch, ako napríklad pri protestoch Gorila alebo pri vstupe fašistickej strany do parlamentu, sa tieto roviny prelínajú. Mapovanie je nastavené tak, aby zvýraznilo najmä subjekty, ktoré možno považovať za dlhodobo pôsobiace, majúce zásadnejší dopad na ľavicu či spoločnosť ako celok, alebo subjekty, ktorých význam rástol v posledných rokoch najmä v mediálnom priestore či priestore sociálnych sietí. Dôležitú zložku ľavicových združení tvoria aj subjekty, ktorých činnosť prispela k podstatnejšiemu formovaniu legislatívneho rámca či inštitucionálnych zlomov.

Inými slovami, nešlo len o mediálnu prezentáciu či vytváranie povedomia, ale aj o úspešný politický nátlak, resp. dlhodobejší dopad pre budovanie grassroots podhubia ľavice.

Nakoniec, významnou zložkou štúdie je semi-štruktúrovaný dotazník, ktorého otázky boli metodologicky formulované tak, aby zaostri na kľúčové problémy slovenskej ľavice. Ide predovšetkým o otázky povahy združení, ich financovania a organizácie, mediálneho, resp. spoločenského dosahu, politickej či občianskej aktivity, potenciálu spolupráce a v neposlednom rade aj o hodnotovú afiliáciu.

Úroveň sieťovania ľavicových organizácií na Slovensku

Demokratické ľavicové organizácie na Slovensku sú štrukturálne limitované viacerými faktormi, čo má za následok aj isté obmedzenia pri prípadných spoluprákach. Ide predovšetkým o „malý trh“, ktorý do značnej miery predurčuje ľavicu na vzájomné si konkurovanie. Nielen v prípade potenciálnych zdrojov, ale pri oslovovaní, resp. vytváraní publika pre ľavicové myšlienky. Z tohto, ale aj iných historických dôvodov, sa ľavicové združenia na Slovensku profilujú predovšetkým ako tzv. transakční aktéri, ktorých vplyv nemôže byť primárne meraný masovosťou záujemcov, členov alebo podporovateľov. Tento faktor do značnej miery ovplyvňuje aj kreovanie politik a hľadanie kanálov a možností presadenia, z čoho následne vznikajú potenciálne konflikty. Ide najmä o spory o legitimitu, správnosť používaných metód či spôsoby získavania zdrojov. Na Slovensku ako keby existoval metaforický boj o legitimitu a „ortodoxiu“ ľavice. Tento jav však nemusí byť konečný, resp. je skôr reziduom primárnych snáh ľavicových subjektov dostať sa do formatívnych pozícií, ktoré by vedeli ovplyvňovať charakter občianskej spoločnosti na Slovensku. V súčasnosti skôr pozorujeme tendencie, ktoré pravdepodobne prekreslia mapu

pôsobenia jednotlivých subjektov, pričom ako určujúce javy možno označiť vynáranie sa nových tém, politické štrukturálne zmeny či refiguráciu stredoeurópskeho priestoru.

Okrem toho, ľavica podlieha ekonomickému a globalizačnému tlaku typickému pre krajiny bývalého „východného bloku“. To jej sťažuje predovšetkým artikulovanie ideí na verejnosti, čo opäť pôsobí na prítomnosť a intenzitu potenciálnych konfliktov. Mediálny priestor je pre ľavicové subjekty veľmi obmedzený. Tento negativistický pohľad nemusí byť nevyhnutne fatálny. Mnohé, najmä dlhšie pôsobiace subjekty sa naučili v takýchto podmienkach spolupracovať aspoň pri *ad hoc* príležitostiach a témach. Častokrát sa im podarilo dosiahnuť významnejšie výsledky a ovplyvniť verejnú mienku, akcentovať problémy, či dokonca udávať tón verejného diskurzu.

Jedným z výsledkov tejto analytickej štúdie je aj hypotéza, že na Slovensku definitívne dochádza k završeniu partikularizácie tém v rámci ľavice. To so sebou nepochybne prináša väčšie množstvo konfliktov, ktoré sledujeme predovšetkým na počiatku tohto procesu. Na druhej strane sa vytvára priestor pre ovplyvňovanie väčšej časti obyvateľstva prostredníctvom prehlbovania a zefektívnenia pôsobenia jednotlivých ľavicových subjektov v partikulárnych oblastiach, kde sa zase môžu vytvárať nové príležitosti na prezentáciu a politický či občiansky vplyv prenikajúci do mainstreamu. Tento stav samozrejme nie je výsledkom čistého pôsobenia ľavice na Slovensku. Obrovskú úlohu zohráva ekonomická situácia, ale aj všeobecný vývoj občianskej spoločnosti, najmä v podobe vytvárania transnacionálnych kooperácií či nových zdrojov.

Na Slovensku, na rozdiel od Českej republiky, nepôsobí výraznejšia komunistická ľavica, z čoho vyplývajú najmä dva fenomény. Predovšetkým vnútorné konflikty prebiehajú prakticky mimo straníckych štruktúr komunistických subjektov a ľavicové

združenia sa takmer výlučne vymedzujú voči proklamovanej sociálnej demokracii strany SMER-SD a sčasti Progresívneho Slovenska. Komunistická ľavica do značnej miery splynula s protisystémovými, často konšpiračnými a v zásade nedemokratickými subjektmi. Štúdia si preto nárokuje isté opomínanie tejto sféry. Z uvedeného však vyplýva, že môže dochádzať k zintenzívneniu bojov v rámci demokratickej ľavice. Tento jav potvrdili aj mnohé odpovede respondentov v predložennom prieskume.

Prieskum všeobecne zdôraznil nasledujúce aspekty. Medzi oslovenými subjektmi panuje prevažne zhoda v ponímaní ľavicových hodnôt. Jednotlivé odchýlky sú v podstate marginálne. Väčšina mapovaných subjektov, a všetky predmetné subjekty prieskumu, preukázali stotožnenie sa s ľavicovými princípmi a ochotu deklarovať svoju ľavicovú orientáciu do značnej miery. Rozdiely mohli vzniknúť pri analýze organizácie a rozhodovacích procesov. V rámci jednotlivých odpovedí je pomerne zložitá rozlíšiť a kontextualizovať rozhodovacie procesy. Je však evidentné, že sa pohybujú od striktne de-hierarchizovaných k takým, ktoré zohľadňujú niektoré iné faktory ako rovnako dôležité. Sem možno zaradiť expertízu, schopnosť osloviť väčšinové obyvateľstvo či subjektívnejšie predpoklady, ktoré ovplyvňujú rozhodovacie procesy. Pokiaľ ide o zdroje jednotlivých subjektov, to, čo najviac rezonuje, je nepravidelnosť a nejednotnosť. Agenda združení či platforiem podlieha extenzívnemu vonkajšiemu faktoru, ktorý často ovplyvňuje ich samotný chod. Vo všeobecnosti možno tvrdiť, že zdroje sú nielen materiálnou súčasťou pôsobenia jednotlivých subjektov, ale konštitutívnym faktorom, pokiaľ ide o potenciálne konflikty. Konflikty sa v zásade nedejú kvôli samotným zdrojom, ako skôr kvôli ich povahe. Konflikt môže následne prerásť aj do ideologického sporu a možných prekážok spolupráce, aj keď skôr o hypotézu.

Návrhy na zlepšenie situácie

Predovšetkým musím konštatovať, že je mimoriadne náročné formulovať potenciálne návrhy na zlepšenie situácie ľavice na Slovensku, a to nielen pre uvedené štrukturálne dôvody, ktoré v konečnom dôsledku obmedzujú potenciál ich spolupráce. Ide najmä o nasledujúce faktory.

Prvý faktor súvisí s úplne legitímnou otázkou, ktorá síce môže vzbudzovať pochybnosť, no je nutné ju položiť, i keď by odpoveď na ňu mala byť negatívna. Je potrebné prehlbovať spoluprácu v rámci existujúcich ľavicových subjektov? Táto otázka má význam iba v súvislosti s kontextom ľavice na Slovensku, ktorá podľa môjho názoru už preklenula obdobie „jednoty ideálov“. Ľavicové hodnoty sa najmä v dôsledku externých okolností, akými boli napríklad ekonomická kríza, a interných okolností, akými je napríklad vyčerpanosť z vlády strany SMER-SD či iné, postupne začali stávať súčasťou mainstreamu, i keď vo svojej veľmi zjemnenej forme. Roztrieštenosť ľavice, ktorú potvrdzujú aj mnohí jej aktéri, sa tak môže javiť iba ako interná záležitosť. Z pohľadu vonkajšieho pozorovateľa môže ísť o zanedbateľný jav. V skutočnosti môže ísť o prirodzený vývoj vzájomného sa vymedzovania, ktorý možno vnímať ako potenciál pre vznik nových subjektov, špecializáciu v rámci jednotlivých oblastí, či postupnejšie prenikanie do politického a občianskeho mainstreamu nie ako monolit ľavice, ale ako jednotlivé subjekty, ktoré sú v očiach verejnosti nejakým spôsobom už profilované. Toto môže byť významné najmä pre niektoré advokačné skupiny. Ich naratív samozrejme následne podlieha nutným kompromisom, ale ciele môžu ostať ľavicové. Celkovú situáciu ľavice možno preto hodnotiť aj tak, že tu vzniká istý kvalitatívne nový prvok, s ktorým sa ešte jednotlivé subjekty nemusia vedieť vysporiadať.

Na druhej strane neexistencia jednotnej alebo aspoň úzko spolupracujúcej ľavice, ktorá by bola schopná presadiť svoje ciele,

je do značnej miery limitujúci faktor. Väčšina respondentov to tak pociťuje. To môže spôsobovať nízku mobilizáciu verejnosti pre dosiahnutie podpory, strácanie energie na zásadnejšie, ale aj menej zásadné, spory či v konečnom dôsledku aj kompromitáciu niektorých ideí.

Druhý faktor súvisí predovšetkým s kontextom, resp. externými a internými okolnosťami, ktoré akoby nepôsobili na ľavicu ako takú, ale skôr deformujú pole ich potenciálnej pôsobnosti. Tu mám na mysli predovšetkým „proti-systémové“ subjekty a nálady. Konšpiračným subjektom sa do veľkej miery darí oslovovať elektorát ľavice, najmä pracujúcu triedu. Ani zďaleka nejde o ich výlučných podporovateľov, ale tvoria ich značnú časť. Ľavica na Slovensku vždy vytvárala naratív, ktorý bol dominantne politický, preto je fenomén anti-politiky do značnej miery ohrozením najmä pre ľavicu. Pokiaľ ide o východiská z tejto situácie, tie vidím najmä v orientovaní sa na ekonomické otázky, resp. šírenie tzv. post-materiálnych hodnôt takým spôsobom, aby ich nemohli diskurzívne využívať anti-politické a fašizoidné organizácie.

Tretím faktorom je vyššie analyzovaný fenomén neutralizovaných, v zásade špecificky apolitických protestov, ktorým dominuje pravicový diskurz. Hoci niektorí pozorovatelia by mohli namietat, fenomén anti-politiky je prítomný aj tu. Jeden z respondentov si všimol aj tento problém, pričom vyslovil názor, že aktivistický priestor je momentálne ovládaný pravicovými subjektmi. Ide o veľmi aktuálny fenomén, ktorý bude pravdepodobne okupovať verejný priestor ešte dlho. Ľavicové združenia, organizácie a advokačné skupiny v podstate neboli schopné aktívne participovať a je možné, že do budúcnosti budú čeliť strate potenciálnych liberálnejších podporovateľov. Vzhľadom na to, že pravicové subjekty formujú svoj aktivistický naratív ako v zásade apolitický, resp. abstrahovaný od ideológie, ľavica nielenže prichádza o ideologicky definovaný priestor, kde by mohla svojimi myšlienkami oslovovať širšie vrstvy obyvateľstva, ale zároveň

sa oslabuje aj jej vplyv v oblasti boja proti konšpiráciám. Inými slovami, lavica predovšetkým trpí absenciou politicky definovaného konfliktu. Zlepšenie jej postavenia bude preto nevyhnutne súvisieť s politizáciou verejného diskurzu.

Bibliografia

ALEXANDER, Jeffrey, C. *The Civil Sphere*. Oxford and New York: Oxford University Press, 2006, 793 s. ISBN 978-0-19-516250-9.

ANDREJKOVIČ, Milan et al. *Občianska spoločnosť na Slovensku: krízy, križovatky, výzvy*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2017, 110 s. ISBN 978-80-89345-61-8.

BALL, Terence — FARR, James — HANSON, Russel L. (eds.). *Political Innovation and Conceptual Change*. Cambridge: Cambridge University Press, 1989, 366 s. ISBN 0-521-35190-3.

BARŠA, Pavel, CÍSAŘ, Ondřej. *Levice v postrevoluční době. Občanská společnost a nová sociální hnutí v radikální politické teorii 20. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004, 210 s. ISBN 80-7325-033-0.

BÁTORA, Jozef, KUSÁ, Dagmar. *Politika a inštitúcie*. Bratislava: Kalligram, 2013, 373 s. ISBN 978-80-8101-670-7.

BELLAMY, Robert. *Citizenship*. New York: Oxford University Press, 2008, 152 s. ISBN 978-0-19-280253-8.

BÚTORA, Martin In: PLICHTOVÁ, Jana. *Občianstvo, participácia a deliberácia na Slovensku: teória a realita*. 1. vyd. Bratislava: Veda, 2010. 610 s. ISBN 978-80-224-1173-8.

BÚTOROVÁ, Zora: Občianska participácia a mimovládne neziskové organizácie očami verejnosti. In: MESEŽNIKOV, Grigorij — STREČANSKÝ, Boris: *Občianska spoločnosť ...*, s. 71—88. ISBN 978-80-89345-61-8.

CASTLES, Stephen, DAVIDSON, Alastair. *Citizenship and Migration. Globalization and the Politics of Belonging*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire and London: Macmillan Press, 2000, 258 s. ISBN 0-333-64310-0.

CÍSAŘ, Ondřej, NAVRÁTIL, Jiří, VRÁBLÍKOVÁ, Kateřina. *Staří, noví, radikální: politický aktivismus v České republice očima teorie sociálních hnutí*. Sociologický Časopis / Czech Sociological Review [online]. 2011, 47(1), 137-167. [cit. 2020-01-25]. ISSN 00380288.

CÍSAŘ, Ondřej. "The Left in the Beginning of the 21st Century." In: KOPEČEK, Lukáš (ed.). *Trajectories of the Left. Social Democratic and (Ex-)Communist Parties in Contemporary Europe: Between Past and Future*. Brno: CDK and ISPO, 2005, pp. 11–28. ISBN 80-7325-078-0

FEINBERG, Joseph Grim. *Občan alebo človek? Alebo, či v reformnom procese šlo vôbec o občiansku spoločnosť...* . In: TÍŽIK, Miroslav, KMEŤ, Norbert (eds.). *Príliš ľudská tvár socializmu? Reforma zdola a okolnosti reformného procesu v Československu 1968*. Bratislava: Sociologický ústav SAV, 2016, s. 64-89. ISBN 978-80-85544-97-8.

FOUCAULT, Michel. *Archeologie vědění*. Praha: Herrmann & synové, 2016, 318 s. ISBN 978-80-87054-43-7.

HABERMAS, Jürgen. *Diskursivní teorie liberální demokracie*. Praha: Karolinum, 2018, 259 s., 978-80-246-3826-3.

GAGYI, Agnes, IVANCHEVA, Mariya. *The Rise and Fall of Civil Society in East-Central Europe*. In: *Civil Society in Central and Eastern Europe. What's Left of It? European Alternatives*. [s. a.] s. 6–14.

HABERMAS, Jürgen. *Between Facts and Norms. Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. Cambridge Massachusets: The MIT Press, 1996, 631 s. ISBN 978-07456-2011-4.

HRUBEC, Marek. *Od zneuznání ke spravedlnosti: kritická teorie globální společnosti a politiky*. Vyd. 1. Praha: Filosofia, 2012. 562 s. Edice filosofie a sociální vědy. ISBN 978-80-7007-362-9.

HUDSON, Kate. *The New European Left. A Socialism for the Twenty-First Century?*. New York: Palgrave Macmillan, 2012, s. 1-29. ISBN 978-0-230-24876-2.

JACOBSSON, Kerstin, SAXONBERG, Steven (eds.). *Beyond NGO-ization. The Development of Social Movements in Central and Eastern Europe*. Farnham: Ashgate Publishing, 2013, 268 s. ISBN 978-1-14094-4222-6.

KOPEČEK, Michal (ed.). *Architekti dlouhé změny. Expertní kořeny postsocialismu v Československu*. Praha: Argo, 2019, 368 s. ISBN 978-80-257-2808-6.

KYMLICKA, Will. *Civil Society and Government: A Liberal-Egalitarian Perspective*. In: ROSENBLUM, Nancy L. — POST, Robert C. (eds.). *Civil Society and Government*. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2002, 408 s. ISBN 0-691-08802-0.

LAKATOŠ, M. *Občan, právo a demokracie*. Praha: Svobodné slovo, 1966, 161 s.

LINEK, Lukáš. *Kam se ztratili voliči? Vysvětlení vývoje volební účasti v České republice v letech 1990–2010*. Brno: CDK, 2013, 334 s. ISBN 978-807-3253-141.

LINEK, Lukáš. *Rostoucí sociální nerovnosti ve volební účasti v Česku v letech 1990–2010*. In: *Naše společnost, 2013, č. 1, s. 3–14*. ISSN 1214-438X.

MARCUSE, Herbert. *Jednorozměrný člověk*. Praha: Naše vojsko, 1991. ISBN 80-2060-07-52.

MARUŠIAK, Juraj. *Občianska spoločnosť na Slovensku pred a po roku 1989.* In: Мирослава Лендьел, Світлана Мітряєва (eds.). Ужгородські словацькі наукові читання: історія, культура, політика, право. Поліграфцентр «Ліра», 2014, 60-76. ISBN 978-617-596-162-9

MESEŽNIKOV, Grigorij, BÚTOROVÁ, Zora, KOLLÁR, Miroslav (eds.). *10 rokov v únii: Slovenská a česká cesta.* Bratislava: Inštitút pre verejné otázky a Heinrich Böll Stiftung, 2014, 188 s. ISBN 978-80-89345-50-2.

MITRAYEVA, S. — STRYAPKO, A. (eds.). Ужгородські словацькі наукові читання: історія, культура, політика, право. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2014, s. 72—73.

MOUFFE, Chantal, LACLAU, Ernesto. *Hegemony and Socialist Strategy. Towards a Radical Democratic Politics.* London & New York, 2014 (Second Edition), 197 s. ISBN 978-1781-681-541.

NORVAL, Aletta, J. *Averzivní demokracie.* Praha: Karolinum, 2016. 237 s. ISBN 978-80-246-3138-7.

PARSONS, Talcott. *Evolutionary Universals in Society.* In: Sociological Theory and Modern Society. New York: Free Press, 1967, s. 490—520. Citované podľa **ALEXANDER, Jeffrey C.:** The Civil ..., s. 38. ISBN 978-0-19-516250-9.

PEDAHZUR, Ami. *The potential role of 'pro-democratic civil society' in responding to extreme right-wing challenges: the case of Brandenburg.* In: Contemporary Politics, 9, č. 1, 2003, s. 64. ISSN 1356-9775.

PITHART, Petr. *Po devětaosmdesátém. Rozpomínání a přemítání.* Praha: Academia, 2016, 490. ISBN 978-80-200-2504-3.

RAWLS, John. *Theory of Justice.* Cambridge & Massachusetts & London: The Belknap Press of Harvard University Press, 1971, 607 s. ISBN 0-674-01772-2.

SKOVAJSA, Marek: *Cultures of Civil Society in East Central Europe: Discourses, Codes, and Performances of Czech Civil Society.* APSA 2012 Annual Meeting Paper. Dostupné: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2104845

STREČANSKÝ, Boris In: Slovakia: 2018 *Country Review.* Slovakia Country Review [online]. 2018, 1—351 [cit. 2020-01-24]. ISSN 15201333.

THER, Philipp. *Europe since 1989. A History.* Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2016, 425 s. ISBN 978-0-691-16737-4.

TÍŽIK, Miroslav, KMEŤ, Norbert, (eds.). *Príliš ľudská tvár socializmu?: reforma zdola a okolnosti reformného procesu v Československu 1968.* Bratislava: Sociologický ústav SAV, 2016. 715 s. ISBN 978-80-85544-97-8.

TÍŽIK, Miroslav. *Náboženstvo vo verejnom živote na Slovensku.* Bratislava: Sociologický ústav SAV, 2011, 423 s. ISBN 978-80-85544-72-5.

VAŠEČKA, Michal. *Občianska spoločnosť v teoretickej perspektíve.* In: *Keď ľahostajnosť nie je odpoveď. Príbeh občianskeho združovania na Slovensku po páde komunizmu.* Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2004, s. 37—57. ISBN 80-88935-73-3.

VIŠNOVSKÝ, Emil. *Občianska participácia ako problém kultúry.* In: PLICHTOVÁ, J. (ed.): *Občianstvo. Participácia a deliberácia na Slovensku.* Bratislava: Veda, 2010, s. 45—82. ISBN 978-80-224-1173-8.

WALZER, Michael. *Citizenship.* In: **BALL, Terence, ed., FARR, James, ed. a HANSON, Russell L. (eds.).** *Political innovation and conceptual change.* Cambridge: Cambridge University Press, 1989, s. 211—219. ISBN 0-521-35978-3.

WALZER, Michael. *Equality and Civil Society*. In: CHAMBERS, S. — KYMLICKA, W. (eds.): *Alternative Conceptions of Civil Society*. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2002, s. 34—36. ISBN 0-691-08796-2.

Maďarsko

Szabina Kerényi, MA.

Tato práce si klade za cíl poskytnout obecný přehled o vývoji a aktivitách občanské společnosti v Maďarsku v poslední době, a to se zvláštním zřetelem na politickou levici.

Co jsou občanské organizace a hnutí a z čeho vycházejí? Jak se měnily nejen v posledních letech, ale i v několika dekádách po pádu starého režimu? Jak se nevládní organizace liší od občanských hnutí prosazujících obvykle místní agendu? Jací další důležití aktéři na tomto poli působí? Kde se dnes nachází politická levice, jak ji lze definovat a kde ji lze najít v kontextu občanských aktivit?

Studie nejen hledá odpovědi na takto vznesené otázky, ale snaží se je i zarámovat do širšího politického a institucionálního kontextu. Část studie sice osvětluje a analyzuje komplexní vzájemnou provázanost institucionálních struktur a občanské sféry v relativně delším časovém rámci 30 let, který se datuje od změny režimu, výzkum se však soustředí především na vývoj v posledních letech, a to zejména po „zlomu směrem k neliberálnímu státu“ s ohledem na okolnosti, které definují politické prostředí od návratu strany Fidesz k moci v roce 2010. Studie je bohatá na empirický materiál a je založena na relativně krátkém výzkumu, což se snaží vyvážit využitím empirických zjištění a materiálů z dřívějších studií.

Metodika a etické otázky

Při práci na této studii jsem využila různé metody kvalitativního výzkumu. Vedla jsem pět cílených a pro účely této studie koncipovaných hloubkových rozhovorů s vedoucími představiteli nevládních organizací a odborníky. Rozhovory jsou doplněny pozorováním aktivit a setkání vybraných organizací, neformálními rozhovory s aktivisty, analýzami tisku, analýzou veřejných diskurzů a řešením prací z oblasti společenských věd, a to především textů zaměřených na problematiku občanských hnutí a občanské společnosti jako takové. Vzhledem k omezené časové dotaci na tento výzkum jsem do analýzy zahrнула i rozhovory ze svých dřívějších prací. Tato studie tedy vychází z jedenácti hloubkových rozhovorů a třinácti poloformálních rozhovorů nebo minirozhovorů, jež jsem realizovala během své terénní práce.

Organizace, neformální nebo poloformální skupiny a sítě prezentované v této studii byly vybrány z různých oborů a sektorů. Byly zvoleny jako klíčové subjekty v dané oblasti, neboť jsou v něm známy a zároveň iniciují mnoho aktivit, případně se jich účastní. Představují tak dobrou ilustraci zkoumané problematiky nebo fenoménu. Rozhovory nezbytně neprobíhaly s lidry těchto organizací, ale s lidmi, kteří v nich sehrávají aktivní a důležitou roli, a/ nebo v nich působí dlouho. Neformální nebo kratší rozhovory s dalšími aktéry doplnily do celkového obrázku další detaily a dokreslily hlavní vyjádření. Vzhledem k centralizované pozici hlavního města, Budapešti, kde se soustředí i většina zdrojů, zde najdeme i většinu formálních a neformálních organizací. Hlavním důvodem, proč se zaměřuji na převážně budapeštské organizace, je i omezený rozsah tohoto výzkumu, který tak dává prostor k bádání i v jiných geografických destinacích a jiných maďarských městech. Ráda bych také uvedla, že v této studii nijak nehierarchizuji prohlášení a názory z různých zdrojů.

Všichni respondenti si byli vědomi účelu mé studie a souhlasili s použitím svých slov v této zprávě. Jak je ve všech oblastech

výzkumu běžné, prioritou pro mne byla a zůstává otázka důvěrnosti zdrojů. S ohledem na problematickou situaci nevládních organizací a celé občanské sféry v Maďarsku bylo obzvláště důležité, abych do studie nezařazovala informace, jež by mohly ohrozit mé respondenty nebo jimi zastoupené organizace. Veškerá vyjádření respondentů jsou proto anonymizována a rozhovory jsou pouze číslovány. I když se vyjádření respondentů v některých případech prolínají nebo doplňují, nijak se to v číslování rozhovorů neprojevuje, aby byla zajištěna ochrana identity respondentů. Jménem je označena pouze jedna osoba, již jsem se dotazovala jako experta v daném oboru, a jeho výroky proto odrážejí pohled odborníka na dané téma.

V této studii jsem se chtěla věnovat i hybným silám, jež hrají důležitou roli ve veřejných diskurzech nebo je i samy iniciují. Z toho důvodu jsem rozšířila její rozsah a kromě zkoumání „klasického“ tématu občanských hnutí a nevládních organizací jsem se zaměřila i na problematiku mobilizace a veřejných diskurzů. Vzhledem k nedávným událostem v Maďarsku⁵⁷ se mi zdálo důležité zahrnout do celkového obrazu i mobilizaci odborů, ačkoli nejsou obvykle vnímány jako součást scény neziskových organizací a občanských hnutí, a to hlavně z historických důvodů. Situace se ovšem změnila v souvislosti se stávkami a mobilizací v podobě protivládních akcí, které se těší velké pozornosti. Značný ohlas veřejnosti vyvolala zejména stávka a následná série vyjednávání v továrně Audi, a to zejména díky úspěchu, jež se stal společným referenčním bodem pro mnoho dalších akcí hnutí nespokojených občanů.

Ačkoli jsou politické strany zpravidla vnímány jako součást institucionálního kontextu a jako takové tudíž nebývají zohledněny ve výzkumu občanské sféry, současná politická situace v Maďarsku si říká o výjimku. Rozhodla jsem se totiž do své studie zahrnout Stranu dvouocasého psa, jež si zprvu získala popularitu spíše jako „recesistická strana“, ale nakonec v celostátních volbách v roce 2018

⁵⁷ Studie vznikla z kraje roku 2019.

získala 1,73 % hlasů. Své kandidáty vyslala i do evropských parlamentních voleb v roce 2019 a uspěla ve čtyřech volebních okrscích v místních volbách roku 2019. Strana je ve studii zahrnuta zčásti proto, že se nechová jako typická strana, ale hlavně z toho důvodu, že se profiluje jako organizace formovaná zdola, kritizuje současnou vládu, hraje důležitou roli při formování opozičního diskurzu a podílí se na protivládních akcích. Dalším důvodem, proč mají místo v této zprávě, je jejich aktivita v místních komunitách, čímž se více přibližují obrazu občanské iniciativy než skutečné politické strany. Jejich hybridní forma existence a aktivní účast na maďarském veřejném životě dobře ilustrují současnou politickou situaci.

Na úvod studie nejdříve charakterizují pojem „občanská sféra“ a nastíním, jak tomuto pojmu vůbec porozumět. Dále vysvětlím změny ve vnímání občanské sféry za dobu od změny režimu a nastíním pohled na příslušné institucionální rámce. V dalším textu se zaměřím na otázky fungování vybraných skupin. Dále budu zkoumat význam levice v jednostranně vyhlášeném neliberálním režimu a pokusím se osvětlit, jak se občanská hnutí a celá občanská sféra vzniklá z liberálního rámce 90. let probojovala ekonomickými a politickými krizemi, aby nyní hledala nové významy a nové pozice. Má studie se zaměřuje na vývoj v posledních dvou letech, což znamená, že kladu velký důraz na současný režim strany Fidesz, jež je u moci bez přerušení již po tři volební období⁵⁸ (když vezmeme v úvahu i období 1998—2002, tak vládne již počtvrté) a jeho konstrukci neliberálního státu. Stručně představím i procesy, jež v konečném důsledku vedly k výsledkům voleb v roce 2010.

⁵⁸ Nebo je to už 4. Fidészova vláda a také po čtvrté, co se Viktor Orbán stal premiérem, bereme-li v úvahu i období 1998—2002.

Občanská společnost v pohybu: od liberálních očekávání k neliberálnímu rámci

V této kapitole nejprve nastíním pojem občanské společnosti a problémy, které s ní mohou souviset. Budu se rovněž věnovat změnám institucionálních rámců od pádu režimu na konci osmdesátých let a radikálním změnám a posunu od liberálního paradigmatu směrem k neliberálnímu státu. Zaměřím se i na změny struktury politických příležitostí, a to zejména ve vztahu k politickým příležitostem občanské společnosti a jiným projevům politické mobilizace.

Zlatá éra liberálního paradigmatu

Ve studiích sociálních hnutí se jako hlavní teoretický koncept využívá analýza struktur politické příležitosti — analýza politických makrostruktur, jež buď omezují možnosti občanských hnutí, a do jaké míry, nebo jim naopak dávají křídla. Studie osvětlují, jak je jednání aktivistů závislé na dostupnosti nebo naopak nedostatku specifických politických příležitostí. I když byl koncept politických příležitostí kritizován jako příliš vágní a univerzalistický (mj. Rootes 1999), slouží jako dobrý analytický nástroj k diskusi o vývoji politických hnutí a občanské společnosti jako takové. Politické příležitosti mohou být otevřené nebo uzavřené, slabé nebo silné — z nich potom vyplynou charakteristiky politických institucí a jejich dostupnosti, tedy toho, jaké příležitosti mohou nabídnout (Kitschelt 1986, McAdam 1986). V jiné klasické práci na toto téma Sidney Tarrow tento model dále rozpracovává a definuje určité prvky politických příležitostí jako přístup ke strukturám, rozdělení v řadách elit, posun v jejich přístupu a nástup potenciálních vlivných spojenců hnutí; součástí jeho teorie je i aspekt represe a facilitace (Tarrow 1998). Tato studie nemá ambici se do detailu věnovat

politickým teoriím, ale využívám uvedeného přístupu k debatě o stavu občanských hnutí v Maďarsku v poslední době, jenž je výsledkem dlouhodobého vývoje od změny režimu v roce 1989.

Pro větší názornost představím nejdříve širší politický a institucionální kontext a jeho dopady na sociální hnutí a občanskou společnost. Na úvod je třeba vyjasnit, jak v této studii používám pojmy ‚sociální hnutí a ‚občanská společnost‘. Chci používat co nejširší pojetí těchto pojmů, jež mi umožní zahrnout do studie veškeré projevy občanské angažovanosti, a to formální i neformální, institucionalizované i zcela neorganizované, místní i celonárodní. Budu také psát o různých formách sociálního hnutí (včetně odborových aktivit) a aktérech občanské společnosti, i když jsou tyto dva fenomény v literatuře často oddělovány a jsou mezi nimi zásadní epistemologické rozdíly. Jak píše Grzegorz Piotrowski o občanském aktivismu, občanských hnutích a nevládních organizacích v regionu střední a východní Evropy, rozdíly nejsou vždy tak jednoznačné, jak by se mohlo zdát, ale vždy jsou přítomny zásadní debaty o věrnosti tématu i přesvědčení, o přístupu k organizaci (NNO jako zaměstnání versus hnutí jako platforma pro projev politických názorů), o životnosti (NNO zůstávají obvykle na scéně dlouhodobě, zatímco hnutí zastávají určité myšlenky po jistou omezenou dobu), a také, což je důležité, o následujícím:

„Důležité jsou rovněž postoje vůči státu — sociální hnutí jsou konfrontační a předkládají své seznamy požadavků, jejichž naplnění znamená ukončení předmětné kampaně/hnutí, zatímco aktéři občanské společnosti (v tomto případě nevládní organizace) často spolupracují s vládami a úřady, občas je i kritizují, ale zásadnímu konfrontačnímu postoji se spíše vyhýbají. Sociální hnutí, přinejmenším v uplynulých letech, inklinují k politizaci svých požadavků, zatímco aktéři občanské společnosti hrají v zásadě podpůrnou a ideologicky neutrálnější roli než hnutí.” (Piotrowski 2017: 150)

I když uvedený text lze považovat za obecně stabilní referenční názor, zdá se, že v maďarském politickém klimatu poslední doby selhává, čemuž se budu detailně věnovat v následující části. V Maďarsku se do popředí odporu proti neliberálnímu režimu dostávají i ty údajně nejneutrálnější nevládní organizace. Kromě toho, což uvádí i má dřívější studie, nepřející politické klima často tlačí občanskou společnost, aby ke své činnosti hledala postranní cesty a zdroje, a tak si získávala přístup k financování, zajistila si existenci a dosáhla i dalších cílů (Kerényi 2016). Proto ve své studii nerozlišuji mezi občanskými organizacemi a občanskými hnutími zabývajícími se povětšinou místní problematikou (grassroots movements), protože jejich činnost je často provázána a tlak ze strany státu zmenšuje prostor mezi nimi na míru jinak neobvyklou.

Je důležité si uvědomit, že občanská společnost není neutrální a deskriptivní koncept, ale, jak uvádí Gerő, k termínu ‚občanská společnost‘ se váží určitá očekávání (Gerő 2018), což je zejména v kontextu střední a východní Evropy nesmírně důležité, protože zde občanská společnost jako třetí sektor sehrála (a očekávalo se to od ní) klíčovou roli v celospolečenském demokratizačním procesu. Takzvaný ‚gulášový socialismus‘ již v osmdesátých letech, a to zejména v Maďarsku, poskytoval relativně širokou osobní svobodu a byl i ekonomicky otevřenější: umožnil vznik prvních legálních organizací nevládního typu (například Maďarské sdružení chovatelů ptactva) a rovněž hnutí s politickými sentimenty, což byl převážně případ ekologických nebo mírových aktivistů. Všechny tyto iniciativy se projevovaly protirežimně a hodně se mluvilo o jejich roli, a to zejména v případě Dunajského hnutí, v procesu svržení režimu v zemi (Enyedi a Szirmai 1998, Szabó 2001). Zdá se, že panuje shoda na tom, že tato hnutí byla nejen součástí opozičních sil a přispěla k demokratickým změnám, ale byla také živnou půdou pro novou demokratickou občanskou společnost na začátku devadesátých let 20. století (Kerényi 2018). Stejně jako byla v procesu transformace úzce propojena tržní liberalizace s demokratizačními snahami, tak i liberální myšlenky a liberální rámec ovlivnily proces

budování nové občanské společnosti; jejich role v dalším vývoji nových demokracií zůstala silná po celá desetiletí. Jak zdůraznili Gagyí a Ivancheva, myšlenka občanské společnosti v tomto regionu se vyvinula jako ideologicky nabitý termín, který je třeba analyzovat ve světle jeho makrohistorických rámců (Gagyí — Ivancheva 2017). Nejdůležitější je, že budování občanské společnosti vycházelo z myšlenky zaostalosti Východu a mýtu o nutnosti dosažení úrovně vyspělého Západu, jež byla dominantní již za socialismu a převládala i po demokratických změnách (Melegh 2006). Tento topos ‚zaostalosti‘ byl interiorizován i do rétoriky občanských hnutí a občanské společnosti (Piotrowski 2015), jejichž výzkumy se hemží odkazy na nedostatečnost těchto společností a politických struktur (Gagyí 2015). Občanská společnost navíc nebyla budována postupně a zdola, ale její zrod a vývoj byl součástí demokratizačního procesu, což přinášelo mimo jiné i financování a know-how od zavedených sítí ze západní Evropy a USA. V Maďarsku, které i za totality patřilo mezi liberálnější a otevřenější země regionu, byla očekávání vysoká a motivy typu dohánění vyspělého Západu nebo členství v NATO a EU jako příslib stability regionu se opakovaly velmi často. Referendum o vstupu do EU bylo provázáno velkými sliby. Jedno z nejrozšířenějších a zároveň nejčastěji parodovaných a v ironických vtipch citovaných lákadel byl například billboard s otázkou „Budu si teď moci otevřít cukrárnu ve Vídni?“. Jen pár let po vstupu si lidé nejenom nemohli otevřít cukrárnu na zářícími výlohami lemovaném bulváru hlavního města sousedního státu, jež slouží jako věčný referenční bod pro Maďary už od doby Habsburské říše, ale i jednoduché cestování do Vídně zůstalo výsadou několika málo lidí stejně jako v 80. letech, kdy Vídeň byla destinací snů každého Maďara. Mýtus a věčně opakované ‚dohánění‘ Západu převládly jak při změně režimu, tak při vstupu do EU (Böröcz, 2014).

Po vstupu do EU se většina amerických nadací z regionu stáhla, neboť se očekávalo, že v nových členských zemích financování občanského sektoru převezme EU. Jeden z aktivistů obeznámený s ranou historií občanské společnosti v Maďarsku vysvětluje, že tento krok měl velký dopad na fungování celé občanské sféry:

“Významné americké nadace investovaly do rozvoje občanské sféry v regionu své finanční prostředky a know-how a Maďarsko z těchto programů nabízených pro země Visegrádské čtyřky čerpalo jako první. Další země se potom přidávaly postupně. Tyto nadace poskytovaly finanční podporu až do doby těsně po vstupu nové desítky do EU, a to vždy v určitých pravidelně se opakujících cyklech, jež umožňovaly přijímajícím organizacím provozovat programy a nabízet prostředky i dalším subjektům v Maďarsku. Tyto nadace se pak z regionu střední a východní Evropy téměř zcela stáhly. Za tímto krokem stála myšlenka, že jakmile bývalé sovětské satelity vstoupí do EU, poslání těchto nadací v nich skončí. Zdroje EU však původní americké zdroje nemohly nahradit, protože mezi svými cíli nikdy neměly rozvoj občanské společnosti a nabízely spíše jiné výhody, jako je přístup k politice a službám EU, nikoli však podporu občanského sektoru jako celku. Domnívám se, že mezinárodním dárcům musí být jasné, že jejich práce zůstala nedokončena. V maďarském občanském sektoru byly služby vždy silnější než prosazování veřejných zájmů (tzv. advokacie), což typ podpory nabízený EU výslovně posílil.” (Rozhovor 1)

Krise liberálního paradigmatu

Zatímco se liberální rámec a vysoká očekávání vůči občanské společnosti staly normou a vedly ke „zlatému věku“ občanské společnosti v Maďarsku v průběhu 90. let, proběhlo i několik fází, které vedly k nastolení politiky neliberalizmu, která, jak již zmiňuji výše, měla své předchůdce. Vedle kritiky vůči nevládnímu sektoru financovanému zvenčí (Fagan 2006, Gagyí — Ivancheva 2017) vedly strukturální změny po vstupu do EU k posunu celé politické scény směrem k byrokratizaci a „projektifikaci“, či — jinými slovy — více projektově organizovanému systému (Buzogány 2015, Buzogány — Kerényi — Olt 2020, Kovách 2007). Na druhé straně, jak ostatně vyplývá z některých empirických výzkumů, přistoupení k EU nebylo jen pouhou slepou uličkou lemovanou zatěžujícími krátkodobými projekty, ale také zdrojem nových typů aktivismu

(Tarrow — Petrova 2007, Císař — Vráblíková 2010). Nové tisíciletí navíc zaznamenalo nástup nadnárodních občanských hnutí doprovázený myšlenkou „globální občanské společnosti“, jež měla vliv i na občanská hnutí v Maďarsku. Ačkoli byl tento proces často kritizován (Gagyi 2018) za elitářství a přílišné zaměření na skupiny bohaté na zdroje (vzdělání, mezinárodní kontakty, kulturní kapitál), empirické studie naznačují, že posun ve vládní politice směrem k neliberalismu ovlivňujícím prakticky všechny oblasti sociálního a politického života, jež zúžil prostor iniciativám jdoucím zdola nahoru, na druhou stranu otevřel prostor pro mobilizaci občanských hnutí a neformální způsoby fungování občanské společnosti (Buzogány — Kerényi — Olt 2020).

Ačkoliv celosvětová hospodářská krize v roce 2008 hluboce a negativně ovlivnila mezinárodní síť občanských hnutí, dala vzniknout druhé vlně globálních společensko-politických „okupačních“ hnutí (s kořeny v USA), která se inspirovala hnutím typu Indignados a také hnutím, jež vznikala na odpor proti úsporným opatřením. Jejich místní propagátoři zanechali na mapách občanských hnutí regionu střední a východní Evropy pozoruhodné stopy (Piotrowski 2015). Hnutí zaměřená proti úsporným opatřením nebo zaměstnanecké iniciativy se těšily jen malému zájmu akademiků zabývajících se studiem sociálních hnutí (Gagyi 2018). To je pozoruhodné zejména v případech, jako byla skupina Koppány v Maďarsku, jež zastupovala občany negativně zasažené švýcarskou měnovou krizí po světové hospodářské krizi v roce 2008, kdy mnoho lidí ztratilo celé jmění. Vzhledem k tomu, že narativně ani svým fungováním nebylo toto hnutí zaškatulkovatelné do běžného typu sociálního aktivismu, bylo v domácích veřejných debatách opomíjeno, a to jak na politické úrovni, tak občanskou společností. Po chabém pokusu o sjednocení tohoto hnutí s maďarským okupačním hnutím trpícím nedostatkem aktivistů začaly mezi aktivisty převládat nacionalisticko-vlastenecké city a hnutí se pomalu posouvalo směrem ke krajní pravici a následně se zcela izolovalo od hlavního proudu občanské

společnosti v Maďarsku. A vzhledem k tomu, že k vystěhovávání rodin dochází až příliš často (každý den je vystěhováno přibližně 12 lidí), problém občanů postižených úvěrovou krizí způsobenou pádem cizí měny zůstává skrytým, ale neméně palčivým. Hodnotové postoje k myšlence občanské společnosti dobře ilustrují pojmy typu „neobčanská společnost“ (Mudde — Kopecký 2003), které poukazují na absenci „skutečné“ občanské společnosti.

Jiná hnutí, jež se vynořila v letech po světové hospodářské krizi, nebyla způsobena úpadkem sociálního státu, který vlastně ani nikdy v regionu, který byl v neustálé krizi bez období prosperity, nevznikl. (Gagyi 2017) Tyto občanské aktivity výslovně neřešily úsporná opatření, ale byly důsledkem jejich zavedení vládami v Rumunsku, Bulharsku nebo v Makedonii. V Maďarsku se největší občanský odpor zvedl proti navrhované internetové dani, za lepší přístup ke vzdělání nebo na podporu svobody médií a oslovil i novou vládu Fidesz, která se v roce 2010 dostala k moci již podruhé a od té doby volby vyhrála již třikrát po sobě. (Gerő — Kerényi 2017)

Institucionální rámce v neliberálním státě

Autor vysoce ceněných a čtených ikonických rozhovorů, levicový liberál a novinář György Baló, se při televizním rozhovoru v průběhu maďarských protivládních demonstrací v roce 2006 obrátil na tehdejšího premiéra Ference Gyurcsányho následovně: „Pane premiére, je to od Vás velmi elegantní tah, že mne žádáte o pomoc. Ale to není můj úkol. Mým úkolem by bylo... kdyby v Maďarsku platil jiný zákon o sdělovacích prostředcích než ten, který přijala socialisticko — liberální vláda... abych Vás činil odpovědným, abych Vám vystavil účet... Já potřebuji pomoci této zemi, a pokud se na tomto naše aktivity protnou, je to v pořádku”.⁵⁹ Máme dobrý důvod se na tento tehdejší rozhovor již zesnulého levicového liberálního novináře s premiérem ve veřejnoprávní televizi dívat s nostalgií po dnech, kdy ještě platila svoboda tisku.

⁵⁹ Zdroj: <https://nava.hu/id/203208/>

Dnes, v roce 2019, je totiž něco takového zhola nemožné. Normy komunikace ve sdělovacích prostředcích se během několika let změnila a veřejnoprávní televize, stejně jako většina mediálních kanálů — ať už se jedná o rádio, televizi, tištěná periodika a pravděpodobně i on-line média — nyní komunikují v souladu s vládní politikou a nenechávají žádný prostor pro kritiku.

Ústně tradované zkratky o odvrácené straně drtivé parlamentní většiny strany Fidesz hovoří o volebních podvodech, zastrašování a korupci. Zpráva OBSE o volbách v roce 2018 byla velmi kritická a poukázala na nepřátelskou až xenofobní rétoriku a také na skutečnost, že volební kampaň Fidesz se zaměřila téměř výhradně na „hrozbu migrantů“ — nebezpečí invaze přistěhovalců do země a jejich následné negativní působení na společnost, komunikované za pomoci fatálně neoriginálních frází typu „seberou nám práci“ a „ohrožují naši kulturu“.

Novela zákona o volbách vyvolala horlivé debaty, protože všechny pozměňovací návrhy (překreslení volebních obvodů, absence druhého kola atd.) bezvýhradně favorizovaly Fidesz. Jedná se o důležité body týkající se dvou po sobě následujících voleb, nicméně skutečnost, že se Fidesz chopil moci, nemá nic společného s volebními podvody. Drtivé vítězství Fidesz ve volbách v roce 2010 lze vysvětlit obecným rozčarováním voličů z předchozího volebního období vlády vedené socialisty. Množství lidí svým hlasem vyjádřilo protest proti politickým skandálům, jež zastínily i přinejmenším špatné řešení hospodářské krize vládou, vysokou míru nezaměstnanosti a úvěrovou krizi. Jak OBSE uvedla, „volby se konaly v pluralistickém prostředí, základní občanská a politická práva občanů byla dodržena a volby se těšily vysoké důvěře veřejnosti. Volební soutěž proběhla v obecně rovných podmínkách a na základě sofistikovaného volebního systému. Na volby dohlížely erudované a efektivní volební orgány, v nichž nechybělo zastoupení plnohodnotných zástupců politických stran⁶⁰“.

60 Zpráva OBSE o volbách v Maďarsku: <https://www.osce.org/odihr/elections/hungary/117819>

Jak poukazují političtí analytici, i dramatický politický obrat v roce 2010 vyšel ze spravedlivých voleb, které se řídily platnými pravidly (Mudde 2012). To dalo Fideszu obrovskou legitimitu, na které strana od té doby staví svou komunikační strategii, v níž se o vítězství hovoří jako o „revoluci u volebních urn“. Velký úspěch ve volbách zajistil straně Fidesz parlamentní dvouřetinovou většinu, díky níž mohla bez nutnosti komunikace s opozicí přijmout jakékoli zákony či novely, a to včetně změn ústavního zákona. Důsledkem proklamované „revoluce u volebních urn“ po roce 2010 a zavedení neliberálního režimu z vůle jedné strany byly zásadní strukturální změny, jež bychom neměli podceňovat, neboť znamenaly začátek nové éry Maďarska.

Vzhledem k tomu hlavním důvodem pádu socialistické vlády byla hroující se ekonomika a nespokojenost, klíčovým prvkem politiky Fidesz se logicky stala stabilizace ekonomiky. „Neortodoxní“ hospodářská politika byla založena na deficitu, který Fidesz zdědil po předchozí socialistické vládě. Míra státního zadlužení přesáhla 80 %, národní ekonomika se hroutila a míra nezaměstnanosti byla okolo 10 %. Vláda Fidesz zavedla bankovní daň a uvalila krizové daně na nadnárodní korporace, což bylo v souladu s populistickými proklamacemi strany. Vládě se také podařilo přesměrovat sentiment proti úsporným balíčkům směrem k ochranné rétorice. Kromě zdanění podniků v rámci „neortodoxní“ hospodářské politiky vláda také znárodnila soukromé penzijní fondy.⁶¹ Hospodářská politika ministra hospodářství Matolcsyho byla v boji s celkovou hospodářskou a dluhovou krizí úspěšná: „Statistická data z května 2015 ukazují, že od roku 2010 se většina (ne-li všechny) sektorů maďarského hospodářství výrazně zlepšila. Růst HDP za rok 2014 předstihl růst České republiky a Polska. Maďarsko se minimálně vyhnulo scénářům negativního vývoje předvídaným kritiky mimo jiné z řad MMF a Evropské komise. Země se ubránila bankrotu a byla schopna splatit MMF jistinu svého

61 <https://diepresse.com/home/meinung/debatte/1463943/Orbans-unorthodoxe-Wirtschaftspolitik?from=suche.intern.portal>

dluhu a využít mezinárodní dluhopisové trhy.“ (Piasecki, 2015: 76). Piasecki nicméně správně upozorňuje, že uvedené úspěchy byly spojeny s obecně kontroverzní, populistickou politikou a že se Maďarsko otevřelo problematickým mezinárodním politickým spojením. Jak zdůrazňují ostatní zdroje, stabilizace ekonomiky byla v roce 2010 prioritním tématem druhého Orbánova kabinetu a úspěch zaručila mimo jiné právě silná kontrola na úkor občanské společnosti (Geröcs 2012).

Volební vítězství a dvoutřetinová většina Fideszu vedly k masivní centralizaci ve všech oblastech — v ekonomice, médiích, kultuře a vzdělávání, což přímo ovlivnilo občanskou sféru. Stabilizace ekonomiky se jinými slovy děla na úkor osobní svobody a na základě zavedení plné centralizace a vládní kontroly, kroků, jež byly spojeny se změnou zahraniční politiky, a to zejména zaujetím kritického postoje k EU a prezentací Maďarska jako „bojovníka za svobodu“. Otočení kormidla na mezinárodní scéně si vyžádalo i cestu k novým mezinárodním politickým spojencům, k čemuž Fidesz od vítězství v roce 2010 směřoval, distancování se od Bruselu a jádra EU a posílení vazeb s Ruskem, Tureckem, Čínou a střední Asií. Tato orientace se často popisuje také jako maďarské „otevírání se na Východ“. Slogany typu „nebudeme ničí kolonie“ se staly nedílnou součástí vládní propagandy, jíž dobře ilustruje Orbánův projev na oslavách státnosti 15. března v roce 2013, kdy promluvil o paralelách mezi maďarským bojem za osvobození od Habsburského jha a současným bojem proti Bruselu jako zahraniční říši, jež chce zasahovat do vnitřní politiky země a narušovat její autonomii. Tato rétorika byla podpořena změnami v legislativě a také novou strukturou Fideszem budovaných státních institucí.

Tento proces, známý jako „neliberální obrat“, nebudu podrobně popisovat a analyzovat chronologicky, ale považuji za důležité se o něm zmínit, neboť vypovídá o politickém prostředí, jež ovlivnilo politické, kulturní a institucionální zakotvení občanských hnutí a občanské společnosti a pomůže

i objasnit pojem neliberalismu v Maďarsku jako takový. I když v Evropě a v USA jsme svědky všeobecného vzestupu populismu a rostoucího zájmu akademiků o studium populismu spojeného s množícími se společenskovědními texty na téma populismu, „neliberální demokracie“ jako koncept nevyšel ze společenskovědní analýzy. Neliberalismus je termín, kterému dal vzniknout Viktor Orbán ve svém projevu na letní škole Bálványos v roce 2014, v němž se mimo jiné relativně zásadně vymezil vůči Maďarům v zahraničí (což způsobilo diplomatické napětí s Rumunskem). V původním projevu bylo vyhlášení „neliberalismu“ opatrné a Orbán považoval za nutné veřejnost ujistit, že „... neodmítá základní principy liberalismu, jako je svoboda...“.⁶² Ve své řeči se však distancoval od liberálního dědictví politiky po pádu starého režimu. Jeho pozdější vystoupení na téma neliberalismu byla pak mnohem agresivnější a přímočařejší a kladla důraz na křesťanskou kulturu, křesťanské hodnoty, odpor proti migraci a „křesťanský model rodiny“.⁶³

Jak již jsem zmínila, poslední volební kampaň vládní strany zcela ovládla protiimigrační rétorika, ale to nebyl zdaleka konec. Vláda protiimigrační sentimenty od té doby neustále živí a sděluje všemi možnými kanály od tzv. „veřejných konzultací“⁶⁴ po mediální kampaně i každodenní mediální obsah. V listopadu 2018 vložili vlastníci 476 provládních médií svá aktiva do Středoevropské tiskové a mediální nadace, jež se stala největším mediálním holdingem v Evropě.⁶⁵

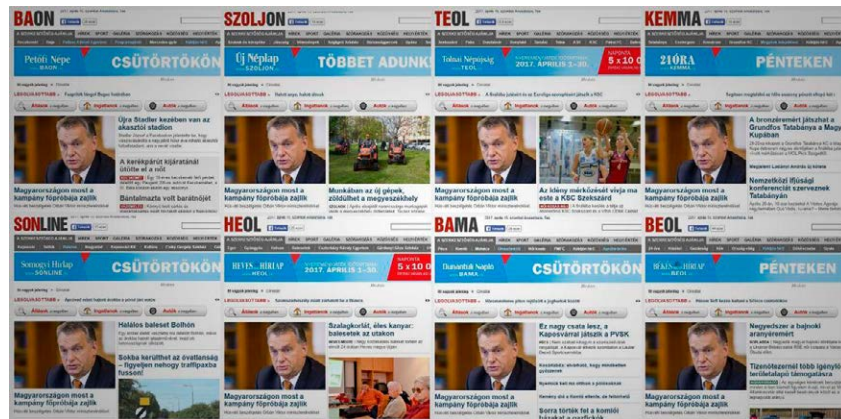
62 <https://www.kormany.hu/en/the-prime-minister/the-prime-minister-s-speeches/prime-minister-viktor-orban-s-speech-at-the-25th-balvanyos-summer-free-university-and-student-camp>

63 <https://www.kormany.hu/en/the-prime-minister/the-prime-minister-s-speeches/prime-minister-viktor-orban-s-speech-at-the-29th-balvanyos-summer-open-university-and-student-camp>

64 Orbánova vláda dokazovala svou legitimitu prostřednictvím tzv. „veřejných konzultací“, výzkumu postaveného na dopisech zaslaných voličům se zmanipulovanými otázkami. Např. první otázka k tzv. „Sorosově plánu“ byla následující: „George Soros 1: George Soros chce, aby Brusel přesídlil alespoň jeden milion přistěhovalců ročně z Afriky a Středního východu na území států Evropské unie, a to včetně Maďarska. Podporujete tento bod Sorosova plánu?“

65 <https://english.atlatszo.hu/2018/11/30/data-visualization-this-is-how-the-pro-government-media-empire-owning-476-outlets-was-formed/>

Obrázek 1: Titulní strany osmi místních zpravodajských portálů v jeden konkrétní den

V další části se zpráva bude věnovat otázce, jak tyto změny v médiích, jež ovlivnily občanskou společnost a občanská hnutí, dopadly na komunikaci, a jak se občanská společnost vyrovnává s novou legislativou.

Nový mobilizační rámec — neliberální stát a jeho „nepřátelé“

Tato část se zaměří na vybrané hlavní procesy z posledních let, jež v různých oblastech a aspektech ovlivnily občanskou společnost a občanská hnutí. Nekladi si za cíl poskytnout ucelený obraz a představit a popsat celou scénu, ale spíše se zaměřím na konkrétní významné události, vybrané organizace a celkovou mobilizaci těch, kterým situace nebyla a není lhostejná. Rozhovory a příklady, jež jsem nasbírala během své práce v terénu, mi slouží spíše pro ilustraci dění v Maďarsku a nelze říci, že by byly jakkoli univerzální. Pro mne jsou však důležité pro prezentaci určitých jevů a procesů a pomohou mi představit vybrané klíčové subjekty a některé významné události, jež tento sektor formovaly. Název této kapitoly odkazuje k práci Karla Poppera s názvem *Open Society and its Enemies / Otevřená společnost a její nepřátelé*, v níž Popper rozvinul svou teorii demokracie a budování institucí, představil základní rámec budování občanské společnosti a popsal ideál „otevřené společnosti“ pod vlivem liberálních paradigmat po změně režimu. Při vzniku občanské společnosti v Maďarsku hrála jeho teorie důležitou roli.⁶⁶ Dovětkem „neliberální stát a jeho nepřátelé“ odkazuji k měnícímu se paradigmatu a přechodu od liberálních na neliberální rámce. Termín „nepřátelé“ je pravděpodobně příliš silný a v některých případech dokonce nevhodný, protože mnoho občanských hnutí a občanských iniciativ, jimž bude věnována pozornost, nemá žádné vyhraněné politické názory a nepovažovalo by se za nepřátele vládních struktur. Struktura neliberálního státu je však ve vybraných oblastech velmi účinná a rétorika o nepřátelích se v komunikaci vládní moci opakuje. Proto jsem se rozhodla o „nepřátelích“ psát

⁶⁶ Filantrop George Soros sehrál obrovskou roli díky svým finančním prostředkům, jež věnoval na zřízení mnoha organizací občanské společnosti v regionu, a to především v Maďarsku. Kromě středoevropské univerzity Soros daroval 32 miliard dolarů na financování Nadací otevřené společnosti v několika zemích, včetně Maďarska, kde byla nadace založena v roce 1984 ještě během socialistického režimu. Po změně režimu Nadace podpořila různé iniciativy a programy v oblasti občanské participace, žurnalistiky, protikorupčních snah atd. (<https://www.opensocietyfoundations.org/>)

ve smyslu ironickém a poukázat na mechanismy, které do politické oblasti zatáhly různé subjekty, které dříve s politikou neměly nic společného — nevládní organizace zaměřené na určitá odborná témata, občany, kteří se mobilizovali v posledních letech a vstoupili na politickou scénu v kontextu jediné (typicky místní) otázky, odbory a dokonce (velmi netypicky) politické strany. Ve všech těchto případech byla za vznikem a další projekcí fenoménu „nepřítele“ síla, jež v konečném důsledku zapříčinila neobvyklé směřování vlivu i nečekaná spojení a spolupráci.

Ve výroční zprávě Nadace Ökotárs ve spolupráci s USAid autoři vyjádřili vážné znepokojení nad zhoršujícími se tendencemi ve vývoji maďarské demokracie. Zpráva upozornila na některé palčivé otázky, jako byly snahy o uzavření Středoevropské univerzity, agresivní protisorosovská kampaň, jež vážně ovlivnila vnímání a možnosti nevládních organizací. Zpráva vyjádřila i znepokojení nad zavedením zákona „o transparentnosti organizací podporovaných ze zahraničí“, který stigmatizuje řadu organizací, zatěžuje je novými administrativními úkony a obecně vytváří nepřátelské prostředí, v němž se nevládní organizace, které byly dříve vnímány jako neutrální, staly hlavními podezřelými. I když je ještě příliš brzy na závěry, faktem je, že počet organizací občanské společnosti se snížil a soukromí dárci vykazují obecnou tendenci distancovat se od organizací, které se staly předmětem kontroverzních a negativně zabarvených politických diskusí. Negativní kampaň však měla i některé nepředvídané pozitivní dopady, jako je například užší spolupráce mezi dotčenými organizacemi.

„Jedním z vítaných vedlejších efektů tohoto skandálu bylo vytvoření tzv. civilizační koalice, jež je již téměř dva roky pravděpodobně největší meziodvětvovou celostátní platformou spolupráce mezi velkými subjekty občanské společnosti a společným dlouhodobým obranným valem proti zvůli moci. Mnozí z nás si uvědomili, že je třeba jasněji a přímočařeji komunikovat směrem k veřejnosti a spolupracovat. Vše to začalo schvalováním zákona stigmatizujícího

organizace podporované ze zahraničí, zákona, jímž parlament postihuje asi 130 organizací. Zatím nevíme, jaké budou v konečném důsledku dopady tohoto zákona, ale je tu nyní asi tucet organizací, které ho zatím bojkotují, což v praxi znamená, že se odmítají v souladu s ním registrovat. Jejich odpor dosud žádné konsekvence neměl. Registrace těch, jež se podvolily, jako například Charitativní služba Řádu maltézských rytířů, Červený kříž nebo některé organizace zaměřené na ochranu zvířat, odhalily směšnost celého zákona a zamýšlená stigmatizace byla do značné míry neúspěšná.“
(Rozhovor 2)

Struktury příležitostí pro občanskou společnost i občanská hnutí se zúžily — v důsledku změn v legislativě čelí občanská společnost i občanská hnutí administrativním problémům a se stále omezenějšími zdroji se dostávají do značně problematických situací. V občanské sféře se již od změny režimu projevují problémy typu rychlého vyhoření a fluktuace pracovníků v důsledku minimálních platů a obecné nejistoty v celé sféře (Arató — Mikecz 2015). Po roce 2010 se situace nejenom změnila, ale podstatně zhoršila, což nevládnímu sektoru dále znesnadnilo situaci při hledání lidských zdrojů: „Subjekty občanské společnosti často najímají zaměstnance na částečný úvazek, třeba i na základě projektu, a po vyčerpání finančních prostředků nemají šanci je dále platit a udržet. Účetnictví a právní podpora jsou obvykle zadávány spolupracujícím subjektům.“ (zpráva USAid — Ökotárs)

Ekologická hnutí, včetně neformálních a profesních skupin, jsou jedním z nejsilnějších sektorů občanské společnosti. Aktivisté za ochranu životního prostředí bojovali již za socialismu a ekologické organizace od počátku 90. let rostly jako houby po dešti. Ekologické organizace byly mezi prvními vlašťovkami občanských iniciativ (s pomocí mezinárodních, většinou amerických dárců) a brzy začaly budovat v rámci občanského sektoru jedinečné sítě. Každý měsíc probíhaly diskuse iniciované jednou z nejvýznamnějších organizací s názvem Ökotárs (Program ekologického partnerství).

Ökotárs vznikla v rámci americké iniciativy hned po změně režimu a v roce 1993 byla registrována jako nadace. V průběhu 90. let se zaměřila především na rozvoj ekologických organizací, ale již kolem roku 2000 se otevřela i jiným otázkám a – jako organizátor různých setkání a školení, iniciátor spolupráce nevládního sektoru a neinstitucionalizovaných (ale místně aktivních) skupin a subjektu spravující programy v občanské sféře — je také klíčovým hráčem ve vývoji maďarské občanské společnosti.

„Cílem těchto setkání bylo se potkat, vzájemně se poznat, dozvědět se co nejvíce o projektech ostatních a hlavně spolupracovat. Chtěli jsme rovněž zahájit dialog mezi nevládními organizacemi a státním sektorem. Pravidelně jsme na tyto schůzky k výměně názorů zvali státní úředníky z ministerstev a dalších veřejných institucí a oni k nám v té době dokonce chodili. V roce 1995 byl přijat zákon o životním prostředí a ekologické organizace v jeho přípravě sehrály velkou roli: podílely se na koncepci, vyjadřovaly svůj názor a mohly zasahovat do celého mechanismu. Tyto procesy přinesly nejenom nutnost, ale i potřebu spolupráce mezi sektory.“ **(Rozhovor 3)**

Tato kooperativní strategie nevládních organizací je důležitá pro obě strany — umožňuje nevládním organizacím účastnit se rozhodování, sdělovat svá odborná a občanská stanoviska a zároveň dává tvorbě vládní politiky velkou legitimitu (Buzogány 2015). Dobrá spolupráce mezi občanskými hnutími a státním sektorem byla bohužel typická pouze pro zlatou éru občanské společnosti v 90. letech a na počátku nového tisíciletí. Po roce 2010 byla problematika životního prostředí na politické úrovni odsunuta díky řadě vládních opatření na okraj zájmu a vláda výrazně škrtala v rozpočtu, snižovala lidské zdroje, a nakonec i zrušila ministerstvo životního prostředí jako nezávislý orgán státní správy a začlenila ho do struktury ministerstva zemědělství.⁶⁷ Po roce 2011 veřejné konzultace s nevládním sektorem postupně zcela ustaly.

67 Dobré shrnutí celého procesu lze najít v dokumentech pracovní skupiny pro čistý vzduch <https://www.levego.hu/hirek/alapjogunk-serult-a-kornyezetvedelmi-igazgatas-leepitesevel/>

„Již v letech 2010 až 2011 bylo zřejmé, že problematika životního prostředí není na seznamu priorit strany Fidesz. Proces odklonu byl dlouhý, ale v roce 2010 v něm zrušením ministerstva životního prostředí a oslabením územní institucionální struktury došlo k prudkému obratu. Změny proběhly velmi rychle a bylo jasné, že ochrana životního prostředí je pro Fidesz nepříjemným tématem, trnem v botě, a reakcí bylo oslabení politiky vlády v oblasti životního prostředí.... Po roce 2010 Fidesz začal měnit legislativu upravující občanskou sféru. Proces to byl problematický, a tak jsme začali o těchto problémech společně diskutovat. Když Fidesz začal připravovat změny v legislativě, účastnili jsme se tohoto procesu již nějakou dobu — do roku 2011. Pravidelně jsme byli zváni, chodili jsme na různá fóra, poslouchali nás... Koncem roku 2011 byl přijat občanský zákoník a všechny možnosti účasti a vyjednávání přestaly existovat.“ **(Rozhovor 4)**

Uzavírající se prostor a omezené příležitosti jsou charakteristické nejen pro oblast životního prostředí, ale prakticky pro všechna odvětví občanské sféry. Gerő a spol. ve studii o nevládních organizacích zaměřujících se na právní ochranu píší, že tyto organizace běžně a aktivně přispívaly svými profesionálními názory k veřejné debatě a bývaly často žádány o odborné stanovisko různými státními institucemi a parlamentními pracovními skupinami. Obecně je nyní daleko méně fór, na které státní sektor zve experty z řad občanské společnosti a jsou-li pozváni, potom spíše jako posluchači, nikoli jako řečníci (Gerő — Susánszky — Tóth — Kopper 2017). Dříve běžné a funkční platformy pro dialog se zmenšily a mechanismy, které dříve stály za rozhodováním nebo byly součástí přípravy legislativních procesů, se dramaticky změnily.

Změny po roce 2010, které vážně ovlivnily vývoj a charakter občanské společnosti, lze rozdělit do dvou fází, pasivní a aktivní. Pasivní fáze byla poznamenána pomalým odklonem státního od občanského sektoru,

zhoršováním spolupráce a radikálními legislativními změnami,⁶⁸ k nimž patřila i novelizace ústavy, jež pomyslně vyvrcholila více než symbolickou změnou názvu této normy z ústavy na 'základní normu'. Vláda prosadila i nový mediální zákon, který vyvolal vážné obavy o nezávislost sdělovacích prostředků, a připravila pozdější centralizaci a monopolizaci různých sdělovacích prostředků, zavedení rovného zdanění atd. Aktivní fáze proběhla o něco později a zahájena byla útoky na granty EHP (akce známá také jako „skandál s norskými fondy“), financování z rozpočtů Norska, Lichtenštejska a Islandu na podporu nových členských zemí EU po roce 2004 (plus Řecka a Portugalska) v oblastech, jako je výzkum, vzdělávání, ochrana životního prostředí, energetika, kultura a spravedlnost. V Maďarsku byly vybrány čtyři organizace, které měly nést centrální odpovědnost za norský grantový program pro občanskou společnost a nadace Ökotárs byla vedoucím tohoto konsorcia. V roce 2014 vláda konsorcium obvinila z politického aktivismu a podjatosti a spustila sérii vyšetřování, v nichž byli aktéři obviněni ze zpronevěry, rozpočtového podvodu a padělání. Současně začala agresivní mediální kampaň nejen proti dotčeným organizacím, ale i proti celé nevládní sféře jako takové. V již zmiňovaném projevu v Bálványosu premiér Viktor Orbán nazval zaměstnance neziskových organizací „politickými aktivisty financovanými ze zahraničí“ a obvinil je, že za podpory svých zahraničních spojenců chtějí ovlivňovat zemi. Po dvou letech vyšetřování prokázalo, že útoky na „norské fondy“ inicioval sám Orbán.⁶⁹

Vyšetřování trvalo přibližně rok a vyšetřovatelé za celou dobu nedokázali najít žádné významné nesrovnalosti. Norští partneři obviněné organizace celou dobu podporovali a konsorciu se navíc podařilo po celou dobu udržet financované programy a podle plánu zveřejňovat výzvy. I když přicházelo méně žádostí (jen asi 1 000 namísto obvyklých zhruba 1 700), počet žadatelů byl pro realizaci

68 Změna ústavy sama o sobě znamenala radikální krok a symbolický zlom. Potvrdila změny z iniciativy Fidesz, jež měly výslovně politický charakter. Více o legislativních změnách: <https://www.jogiforum.hu/hirek/26974>

69 <https://tasz.hu/cikk/kideritetuk-hogy-orban-viktor-szemelyesen-rendelte-el-a-civilek-vezgalasat>

programů dostačující. Skandál však celému sektoru vážně uškodil a nastartoval nový diskurz o občanské společnosti jako takové. Celé období bylo nesmírně časově náročné a vývoj situace navíc dále zhoršil administrativní zátěž dotčených organizací a zatěžoval kapacity celého nevládního sektoru.

„Vývoj byl zcela nepředvídatelný, z tisku jsme se stále dozvídali, že představujeme problém. Debatovali jsme o tom hodně mezi sebou, s jinými organizacemi, s právníky. Dávali jsme prohlášení a rozhovory do médií, takže to bylo docela časově náročné, ale zároveň jsme museli dělat svou práci. Paradoxně měl ten skandál i své výhody, protože nás dostal do středu pozornosti a širší veřejnost byla detailně informována o našem poslání a našich aktivitách. Situace samozřejmě měla svá závažná negativa, na mnohé z nás padl silný stín podezření, což mělo negativní dopad zejména na malé organizace v malých městech, kde se lidé více znají. Aktivisté mimo velká města byli často zastrašováni a báli se vystupovat. Vnímali jsme také, že některé subjekty občanské společnosti se snažily vyhnout problémům tím, že se od nás odtáhly s cílem zbavit se nálepky příslušníků *Sorosovy* fronty.“ (Rozhovor 5)

Skandál kolem norských fondů nebyl jediným útokem na občanskou společnost, naopak, šlo vlastně jen o první krok v tažení proti subjektům občanské společnosti, jež se zabývaly odbornou prací v různých oblastech. Tyto organizace byly označeny nálepkou „Sorosova parta“ zastupující zahraniční zájmy, a tudíž vystavující celou zemi potenciálním rizikům. Diskuse v nevládní a neziskové sféře zaměřené na otázky zastoupení, hodnot, legitimacy a účinnosti liberální agendy, jež dominovaly diskurzům v době po pádu režimu, byly v důsledku neliberálního obratu marginalizovány a proměnily se v boj o holou existenci. Jeden z aktivistů to shrnul následovně:

„Není žádným tajemstvím, naopak, je to nyní zcela zřejmé, že Fidesz usiluje o omezení občanského sektoru na pouhé služby a charitativní funkce. Jinými slovy, vládní síly rozdělily občanská

hnutí a organizace na ‚dobré‘ a ‚špatné‘, přičemž dobří jsou ti, kteří poskytují charitativní služby a nemají ambice zasahovat do strukturálních rozhodnutí státu, zatímco špatní jsou ti, kdo se hlasitě projevují v reakci na problematické otázky, poukazují na problémy nebo dokonce kritizují vládní kroky. Tento příběh je součástí destrukce demokratické kontroly a rovnováhy ve státě.“

(Rozhovor 6)

Je třeba dodat, že vedle „hodných“ a „zlobivých“ aktivistů se projevuje ještě třetí kategorie, a to astroturfingové skupiny a hnutí. *Fórum občanské spolupráce* (Civil Összefogás Fóruma — CÖF) založil Fidesz v roce 2009 s cílem podpořit křesťanské konzervativní myšlenky. Po nástupu Fidesz k moci zorganizovalo Fórum sérii akcí s názvem Pochod míru. Na podporu těchto akcí aktivně vystoupili pravicoví politici, novináři a celebrity, jež se obvykle objevují všude, kde je třeba vyjádřit veřejnou podporu vládě. Pochody se pořádají pravidelně při příležitosti velkých státních svátků a účastní se jich desítky tisíc lidí.

Svým způsobem způsobilo toto politické klima částečný návrat k diskurzům 90. let o otevřené společnosti, potlačilo kritické hlasy zvenčí a obrátilo pozornost zpět k liberální koncepci svobody a otevřené společnosti. Tato nová situace zároveň otevírá cesty k novým strategiím přežití a občanská společnost objevuje kreativní způsoby řešení problémů. V důsledku stávajícího vývoje dochází k individualizaci občanských hnutí a nově se rodící iniciativy dávají přednost neformálnímu působení před institucionalizací. Tento trend upřednostňování neformálního typu občanské angažovanosti a neinstitucionalizované spolupráce skupin je pravděpodobně reakcí občanských hnutí na uzavírající se struktury příležitostí. V nové situaci jsou možnosti občanských hnutí ovlivňovat politiku velmi omezené a je nutno vycházet z podmínek, které diktuje neliberální režim (Buzogány — Kerényi — Olt 2019). Nedávné studie ukázaly, že iniciativy místních občanů vedené zdola nahoru se záměrně vyhýbají institucionalizaci, protože šance na úspěch jsou příliš malé.

Současná vládní garnitura není inkluzivní a je uzavřena spolupráci nebo konzultacím. Opozice je navíc slabá a má v rámci parlamentního systému velmi omezený prostor pro činnost, protože tváří v tvář dvouřetinové většině nemůže prosadit téměř nic. Stigma, problémy v právní oblasti a nezanedbatelné administrativní obtíže nutí občanské iniciativy a nevládní organizace hledat vlastní alternativní cesty. Je zde také aspekt, který Piotrowski identifikuje jako „neodchylování se od tématu“, díky němuž je neformální přístup k činnosti mnohem přitažlivější. Jeden z aktivistů to vysvětluje následovně:

„Asi před deseti lety mne napadlo založit nevládní organizaci s odborným zaměřením. Ke spolupráci jsem vyzvala nejlepší kolegy z oboru (odborníky na laktaci, odborníky na správné nošení a chování dětí, dudy atd.). Byli jsme odhodlaní a plní nadšení a naši organizaci jsme vytvořili prakticky na čtyřech stránkách formátu A4. Zaregistrováni jsme byli obratem po předložení požadované dokumentace, jež se skládala z několika ručně psaných stránek. A teď, po pouhých pár letech, vidím jako člen sdružení provozujícího školu velké změny. Je to opravdová noční můra. Dnes je v podstatě nemožné provozovat nevládní organizaci bez právního vzdělání či najatého schopného právníka. Dodržet všechny zákonné požadavky a pohybovat se v rámci nastavených pravidel je nesmírně těžké, situaci dále komplikuje i rozbujelá byrokracie, spousta papírování, neustálá nutnost hledat v zákonech a ověřovat v nových předpisech, zda se něco nezměnilo. Dnes musíte mít peníze, protože je třeba najmout a zaplatit odborníka, který se ve všech náležitostech orientuje a dokáže vám poradit. Za posledních 10–12 let jsem vždy působila v nějaké organizaci, byla jsem ředitelkou, členkou představenstva nebo členkou dozorčí rady a myslela bych si, že zkušeností mám dost. Ale i tak svou práci nemohu zvládnout bez pomoci externistů a dalších zdrojů, což velmi dobře ilustruje vývoj v posledních 12 letech.“ (Rozhovor 7)

Organizace *Důstojná péče o rodičku* (Másállapotot a szülészetben!) je dobrým příkladem hnutí, které se profiluje kolem konkrétní a jasně

vymezené problematiky, v tomto případě poporodní péče, ať už doma nebo v nemocnicích. Toto hnutí bylo založeno v roce 2016 na základě řady rozhovorů organizovaných sdružením EMMA, jež podporuje péči o rodičky, tj. nijak zvlášť politicky vyprofilovanou oblast. EMMA si klade za cíl zastupovat všechny rodičky, čerstvé i budoucí, a zastřešuje relativně delší období od plánování až po narození dítěte, a dokonce i poté. Vznik hnutí v březnu 2016 byl doprovázen masovým pouličním pochodem, po němž následovaly další demonstrace prosazující vyšší úroveň mateřské péče. Hnutí požaduje po nemocničních porodnických odděleních dodržování určitého protokolu a obecně žádá právo ženy zapojit se do rozhodování o tom, jak bude porod v nemocni probíhat. Velká část aktivit hnutí se odehrává na Facebooku, kde své příběhy a pozitivní i negativní zkušenosti ženy sdílejí. Stránka hnutí je jedinečná v tom smyslu, že se na ní lze dočíst (většinou anonymní) subjektivní příběhy žen.

Obrázek 2: Jedna ze stovek osobních zpráv na Facebookové stránce hnutí

„... Po manuálním rozšíření děložního hrdla doktorem mne jako první napadlo, že asi takto se cítí žena, kterou hromadně znásilnil nejméně tucet mužů. To snad není pravda, blesklo mi hlavou, to je nějaký děsivý sen, to nejsem já.”

Obrázek 3: Transparent hovoří jasně: Maďarský porodník je ta nejlepší antikoncepce!

Když se aktivisté rozhodli formálněji zorganizovat, jako nejlepší řešení se jim zdálo založení občanského hnutí. Mnozí z účastníků měli předchozí zkušenosti z jiných organizací a klíčoví aktivisté se shodli na tom, že registrace nevládní organizace by jim v současném politickém klimatu přinesla více problémů než užitku. Jeden aktivista hnutí vysvětluje:

„Pokud své aktivity formalizujete, je to začátek konce vašeho hnutí. Jste sledovatelní a vaše aktivity jsou dohledatelné. Pokud se z vás stane právní subjekt, můžete navíc čelit sankcím. Pro nás to byla i strategická otázka, protože činnost vaší skupiny jako hnutí je určitou formou sebeobrany. A kdybychom fungovali jako nevládní organizace, jaký by to pro nás mělo přínos? Zakládací listiny a další dokumenty vám nezbytnou bezpečnost neposkytnou. A vím o velmi málo organizacích, které podle svých zakládacích listin postupují, je to totiž tak komplikovaný dokument, že podle něj bod po bodu postupovat snad ani nelze.“ (Rozhovor 8)

Napětí, nenávistné projevy a série útoků nedopadaly pouze na nevládní organizace a formálně neorganizované skupiny, ale ovlivnily i jiné subjekty, například Středoevropskou univerzitu, Korvínovu univerzitu a v poslední době i Maďarskou akademii věd. Ačkoliv tyto subjekty běžně fungují jako vzdělávací a výzkumné instituce, politický kontext je posunul směrem k občanským hnutím. Hodně se debatuje o vládních plánech tyto instituce restrukturalizovat a o tom, zda jde o neoliberální kroky a změny v kontextu tržně orientovaného rámce, který podřizuje veřejný zájem logice trhu. V tomto procesu se odehrálo několik věcí, například byl zrušen, a to bez jakýchkoli předchozích diskusí či oznámení, relativně nový obor Gender Studies. Profesori a studenti se o tom, že jejich obor již neexistuje, dozvěděli ze Sbírky listin. Po tomto rozhodnutí následovala diskuse o potřebnosti genderových studií a dalších univerzitních programů, a to především oborů společenských a humanitních věd. Ironické je, že při reorganizaci Korvínovy univerzity se obecně říkalo, že ke změnám došlo, protože univerzita byla až příliš liberální a neodpovídala konzervativní agendě Fidesz. Racionalizace konfliktu se Středoevropskou univerzitou (CEU) je mnohem obtížnější, k vysvětlení jistě nestačí jen poukázat na zájmy trhu. Poté, co se maďarská vláda rozhodla přerušit americký program univerzity,⁷⁰ byla CEU nucena přesunout své sídlo a velkou část programů do Vídně a v Budapešti zůstává jen část původní instituce. Mnozí toto rozhodnutí vedení CEU vnímali jako kontroverzní, protože původní myšlenkou založení univerzity v Budapešti byla integrace a podpora nové politické a intelektuální elity v regionu střední a východní Evropy. Přesunutím sídla do Vídně CEU mění své zacílení, a to geograficky i koncepčně, protože s přesunem se pravděpodobně změní i složení studentů. Skandální dění kolem CEU vyvolalo ostrou kritiku doma i v zahraničí⁷¹ a bylo provázáno protesty desítek tisíc demonstrantů v budapeštských ulicích.

70 Oficiálně bylo řečeno, že CEU jako americká (zahraniční) univerzita nemá v Maďarsku co pohledávat. Z tohoto důvodu byly všechny programy, které nebyly akreditovány maďarským státem, nuceny odejít a vedení CEU uzavřelo dohodu s Vídní.

71 Maďarská vláda se za neschopnost dohody s CEU a prohlášením o tom, že CEU je „zahraniční“ a „Sorosistickou“ univerzitou dočkala odsudku nejen Sargentiniho zprávy pro Evropský parlament, ale i americké zahraniční diplomacie, a dokonce i Evropské lidové strany, jež od té doby Fideszu pozastavila členství.

Útoky proti Maďarské akademii věd na sebe nedaly dlouho čekat. László Palkovics, ministr pro inovace a technologie, byl vládou jmenován jako hlavní vládní vyjednavatel reorganizace Akademie. Proces vyjednávání byl zahájen v létě 2018, ale až do začátku roku 2019 nebylo jasné, co vlastně návrhy obsahují a jaký bude vliv plánovaných kroků na rozpočet či provoz výzkumných ústavů Akademie. Z několika málo informací, které prosáklly na veřejnost, bylo jasné, že vláda plánuje velké škrtky ve státní podpoře základního výzkumu, navíc by nový návrh přiměl výzkumné instituce soutěžit také o provozní náklady, včetně režijních nákladů či nákladů na administrativu. V útocích na Akademii zaznívaly i otevřené projevy politických sentimentů a paralely mezi vědci a sorosisty/stalinskými strukturami.

Reakce veřejnosti na útoky proti Akademii nebyly tak velkolepé, jako byla mobilizace sil na podporu CEU, a demonstrací se účastnily maximálně dvě tisícovky lidí. Důvodů pro tuto absenci veřejné podpory by se jistě našlo hodně, ale hlas veřejnosti zřejmě nezazněl výrazněji proto, že vláda své cíle neoznámila jasně a zaměstnanci byli ponecháni v nejistotě. Nikdo relativně dlouho nevěděl, jaký vývoj se dá očekávat nebo jaký problém vláda s Akademií vlastně má; ani prezident Akademie László Lovász nebyl o dalších krocích informován. Vládní taktika se velmi podobala taktice kolem nadace Ökotárs. Bylo tak poměrně náročné organizovat odpor nebo mobilizovat síly. Na druhou stranu se do hnutí odporu jen několik měsíců po tom, co se začaly šířit první zvěsti o reorganizaci, sešikovali zaměstnanci. Vědci v nové aktivistické roli přemýšleli, jakou vhodnou formu organizace zvolit, a zprvu inklinovali k myšlence návratu k tradici odborů v Maďarsku:

„Vedli jsme dlouhé diskuse o tom, jak nejlépe zorganizovat naši obhajobu a čekali jsme na moudrá rozhodnutí shora. Měli jsme velké štěstí, protože prezident Akademie se ukázal jako opravdu moudrý člověk. Rok před našimi patáliemi vydal velmi silné prohlášení na podporu CEU a já jsem ho začal vnímat úplně v jiném světle. Před tím bych si býval moc nevsadil na to, že bychom mohli

být takříkajíc na stejné lodi. Ve stejném období se začaly mohutně a hlasitě aktivizovat odbory. Sledovat příklon utlačovaných zaměstnanců k odborům pro nás bylo velmi inspirativní, a proto jsme se rozhodovali, zda to také nezkusíme. Zkoumání historie odborů na Akademii a analýzy našich možností nám přinesly velká překvapení. Je zajímavé, že tato forma aktivizace pracovníků zdola nezněla našim odborovým vůdcům vůbec logicky. Když jsme se ptali na možnosti využití našich vlastních odborů na Akademii, bylo nám řečeno, že je to mrtvá síla, již bude nejlepší zcela pominout, neboť od ní nelze nic očekávat. Probírali jsme nespočet dalších možností, a když jsme se nakonec připojili k jednomu zprvu vstřícnému odborovému svazu, ukázalo se, že nechce udělat jediný krok k ochraně našich pracovních míst a výzkumných ústavů Akademie. Nevypadalo to vůbec nadějně. Nakonec jsme zvolili jiné řešení a vyzvali jsme ke společné iniciativě všechny pracovníky Akademie — výzkumné i administrativní. Naše iniciativa se nakonec zformovala pod názvem Fórum pracovníků akademie (AWF) a jako benefit má i některé prvky typické pro odbory.“ (Rozhovor 10)

„V procesu formování našich aktivit bylo mnoho zajímavých obrátů. Kvůli odporu ze strany odborů spolupráce přinesla více problémů, než se původně očekávalo. Zatímco základní myšlenkou a důvodem k existenci odborů je chránit pracovníky proti zvláštním zaměstnavatelům, dostali jsme se do poměrně podivné situace, kdy se zaměstnanci ocitli na stejné straně jako jejich zaměstnavatelé, a proti nim se postavily odbory zastupující vládní síly, a tudíž protichůdné zájmy. Je přinejmenším zajímavé, že zatímco původní myšlenkou bylo oživit odborovou kulturu a založit odborový svaz, který by reprezentoval zájmy zaměstnanců, zaměstnanci nakonec založili fórum, které není formálně ani organizací (i když se hodně mluví o jeho případné formalizaci), ale propaguje některé odborářské ideje a má ducha funkční odborové organizace. Jeden z aktivistů správně řekl: „Je to velmi zvláštní a do jisté míry i absurdní situace... pracovníci a zaměstnavatel na straně jedné a proti nim odbory. Ale stále pracujeme v souladu se základní ideou odborů — vzájemně se

podporujeme, metaforicky řečeno, držíme se pevně za ruce a náš řetěz je pevný.“ (Rozhovor 11)

Fórum pracovníků usilovalo o inkluzivní zapojení pracovníků a vědců v Akademii a vzhledem k jeho zvláštní situaci bylo cílem Fóra především sjednotit všechny zaměstnance a společně vyjádřit podporu vedení Akademie, jež bylo po celé měsíce pod velkým tlakem ministerstva. Vzhledem k tomu, že na Akademii neexistoval jiný oficiální orgán, který by zaměstnance zastupoval, plnilo tuto funkci fórum a organizovalo shromáždění, vydávalo prohlášení a zatím uspořádalo dvě demonstrace. V únoru aktivisté (ve skutečnosti zaměstnanci Akademie a jejich sympatizanti) obklopili hlavní budovu Akademie věd a vyzvali Radu akademie, jež právě zasedala, aby trvala na politické nezávislosti výzkumné sítě Akademie věd. Podle Rady měla demonstrace velký vliv na finální rozhodnutí, což Fórum povzbudilo k pokračování v protestních i podpurných akcích a k formulování plánů do budoucnosti. Vedle demonstrací Fórum zorganizovalo i dvě hlasování všech zaměstnanců o otázkách, o nichž s Radou Akademie vyjednává Ministerstvo inovací a technologií, a to především otázkách nezávislosti sítě výzkumných pracovníků Akademie. Elektronické hlasování proběhlo dvakrát za účasti přibližně 50 % zaměstnanců, což se dá považovat za relativně slušný výsledek nejenom proto, že hlasování bylo zorganizováno narychlo a informace o něm Fórum šířilo pouze několik dnů před samotným průběhem, ale i z toho důvodu, že žádná podobná akce nikdy dříve v Akademii neproběhla. Účast více než 2000 zaměstnanců byla pozoruhodným politickým aktem, jenž dokázal využít mechanismů přímé akce s cílem legitimizovat rozhodnutí prezidenta Lovásze o odmítnutí ministerského návrhu, aby se vědecká síť Akademie podřídila dohledu ministerstva. Mobilizace odborů se obvykle nezkoumá v kontextu aktivit nevládních organizací a občanských hnutí, protože odbory vycházejí ze zcela jiné reality, jsou ovlivněny jinými mechanismy a jsou spojeny s úplně odlišnými mocenskými strukturami. Odbory v Maďarsku, stejně jako kdekoli jinde v regionu, mají své

kořeny v socialistické minulosti a po změně režimu se povětšinou připojily k jedné z větších stran. Zajímavé je, že aktivity odborů byly v posledních letech důraznější a daleko viditelnější. Odborové akce se pravidelně objevovaly na titulních stránkách opozičních periodik a odboroví předáci mají za sebou úspěšná vyjednávání a akce. Navržený a později schválený „přesčasový zákon“, jemuž se přezdívá také „otrokářský zákon“⁷² zvýšil nárok zaměstnavatele na přesčasové hodiny z původních 250 na 400 a umožnil odložení výplaty mzdy za přesčasové hodiny až na tři roky. Tento zákon vyvolal rozsáhlé demonstrace v Budapešti i v jiných městech a řada protivládních demonstrací sjednotila nejen opozici s odbory, ale také jednotlivé odborové svazy, jež se jinak hlásí k nepříteli kompatibilním politickým tradicím. Krátce po těchto demonstracích zahájili stávky i zaměstnanci továrny Audi v Győru, kteří požadovali osmnáctiprocentní zvýšení mezd. Novináři a aktivisté po celé zemi jim obratem vyjádřili podporu, čímž vzniklo spojení mezi dělnickou stávkou a protivládními protesty z jiných sektorů a dalších oblastí.⁷³ Jak je patrné z předchozího rozhovoru, úspěch odborů inspiroval ke zformování různých hnutí a politickým aktivitám v jiných oblastech občanského života.

Sociolog Tibor T. Meszmann, odborník na odbory, vidí několik důvodů pro vzestup odborů. Především je důležité zdůraznit, že všeobecný návrat popularity odborů se sotva může týkat regionu střední a východní Evropy, protože zde nikdy neproběhla zlatá éra odborů, jak ji známe ze západní Evropy například mezi dvěma světovými válkami. Měli bychom proto spíše hovořit o mezinárodních vlivech na mobilizaci místních odborů: „V mechanismech fungování odborů existuje jiný faktor, a to ten, který sleduje nadnárodní logiku. Některé odborové svazy jsou silně odhodlány zastupovat zájmy pracovníků, organizují rozsáhlé stávky a jejich vyjednávání o mzdách se dostává značné publicity. Velké výrobní firmy mají jinou dynamiku a různé možnosti, mají

své vlastní dedikované struktury správy a řízení podniků, což znamená, že přijímají společná rozhodnutí, mají svůj vlastní etický kodex, své postupy. Pro zahájení výroby v Maďarsku například výrobní společnost vyžaduje, aby místní pobočka měla v Maďarsku svou vlastní odborovou organizaci, což je zakotveno v základacích listinách. Odbory si dokonce mohly činit nároky a stanovovat podmínky dodavatelům. Ačkoliv nový zákoník práce a unijní právo vážně ovlivnily pravomoci odborů, mohou se na druhou stranu efektivněji bránit. V mateřských společnostech se klade stále větší důraz na transparentnost. V Německu sílí tlak ze strany spotřebitelů a lidé by nekupovali například elektroniku s vědomím, že pracovníci ve výrobním závodě pracovali ve špatných podmínkách. Situace došla tak daleko, že takovéto věci dokáží ovlivnit akciové trhy.”

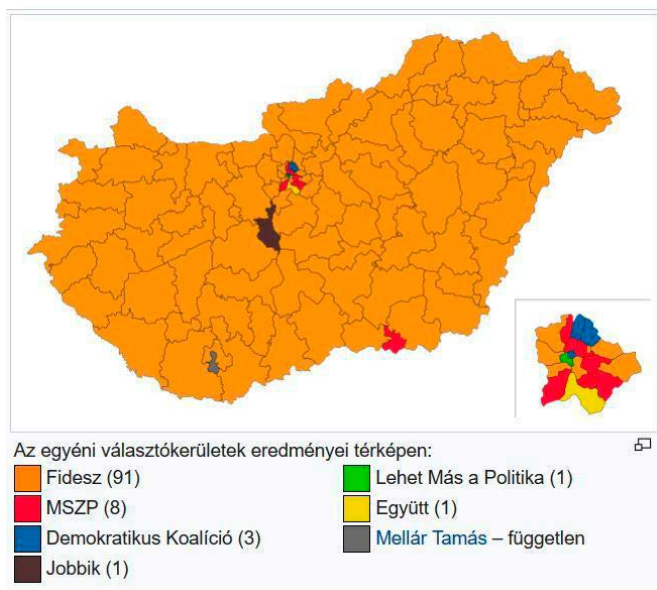
Meszmann také tvrdí, že vedle mezinárodních faktorů, které stojí za prosperitou odborů a mají méně společného s jejich změnami na domácím poli, je třeba také hovořit o komplexních domácích mechanismech. Odborové vyjednávání a podmínky se tak dramaticky nezměnily a odbory byly úspěšné i v dřívější době. I v letech minulých odbory organizovaly větší stávky, a to i v provozech velkých firem, ale podpora veřejnosti byla téměř mizivá. Dnes je situace jiná a stávka v továrně, i když třeba za minimální zvýšení platu, je ve zprávách opozičních médií na první straně. Podle Meszmanna jde spíše o změny sociálních struktur v Maďarsku: „Na lidi dopadl všeobecný pocit úpadku. Střední třída ztrácí půdu pod nohama. Veřejnost je proto obecně citlivější vůči ostatním a lidé projevují větší solidaritu s problémy okolí a více slyší i na akce odborů. Řekl bych, že v tomto procesu panuje spíše opačná logika — veřejnost je otevřenější, média těmto otázkám věnují více pozornosti a odborové svazy to vidí a vnímají. Nová situace je staví do lepší pozice, protože se mohou opřít o širší celospolečenskou podporu. Dělníci posun také vnímají a celá situace je jen utvrzuje v jejich snahách. Proto se k odborům v posledních šesti měsících připojuje stále více lidí. K úspěchu odborových stávek přispěla i podpora veřejnosti, což bylo dříve nepředstavitelné.“ (Rozhovor — Tibor T. Meszmann)

⁷² <https://www.nytimes.com/2018/12/22/world/europe/hungary-slave-law.html>

⁷³ https://index.hu/gazdasag/2019/02/02/audi_sztrajk_szakszervezet_partok_bertargyalas/

Neobvyklým vývojem prošla za nového neliberálního režimu i stranická politika. Je to fenomén, o kterém se v analýzách občanských hnutí nebo občanské společnosti dost málo píše. Struktura politických stran se radikálně změnila. Na politické scéně je jedna velmi silná strana, Fidesz, s parlamentní většinou 66,83%⁷⁴, daleko za ní potom extrémní pravicový Jobbik s 13,07%, socialistická koalice Socialst — Párbeszéd s 10,05%, Demokratická koalice (v čele s bývalým premiérem Ferencem Gyurcsánym) se 4,52%, LMP s 4,02% a v parlamentu jsou i tři nezařazení poslanci⁷⁵. V takovém kontextu je role opozičních stran značně diskutabilní, neboť jejich příležitosti jsou omezené. Opozice je navíc velmi roztržštěná, protože v minulosti utrpěla několik rozkolů a konfliktů, které šance na potenciální spolupráci ještě snížily.

Obrázek 4: Graf výsledků v jednotlivých volebních obvodech při volbách v roce 2018

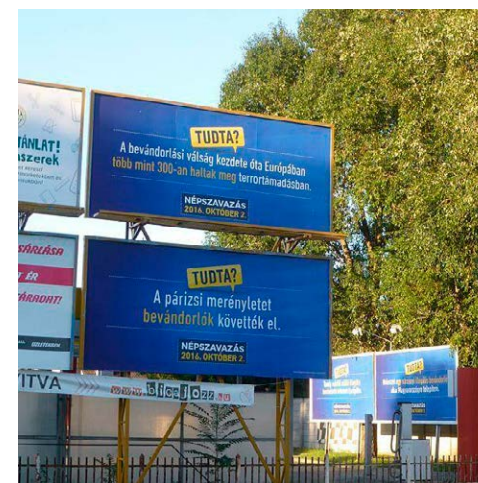

⁷⁴ Počítání mandátů je vůbec velmi zajímavé a rok 2018 to velmi dobře ilustruje. Fidesz dostal 49,27% hlas, což znamená ani prostou většinu, ale přepočítáním na mandáty se dostal na dvoutřetinovou většinu v parlamentu.

⁷⁵ <http://www.valasztas.hu/ogy2018>

Strana dvouocasého psa (Kétfarkú Kutypárt), maďarská recesistická strana, vyrostla na křížovatce politické angažovanosti umělců a vtipu. Původní skupina recesistů je od roku 2014 registrována jako strana, zúčastnila se parlamentních voleb v roce 2018 a dostala 1,75% hlasů. Výsledky ve volbách přinesly straně státní finanční podporu, jež jí umožnila zřídit si kancelář a najmout pět placených zaměstnanců. Ačkoliv tato strana kandiduje i v evropských volbách, její fungování není typicky stranické a její aktivity se spíše podobají činnosti nevládních organizací nebo aktivistů v určitých komunitách. Strana je hodně viditelná v sociálních médiích a populární jsou zejména sociálními médii šířené subverzní zprávy komentující politické kampaně mainstreamových stran. V roce 2016 získala strana poměrně velké množství peněz z crowdfundingu na kampaň parodující vládní billboardovou kampaň proti přistěhovalcům (financovanou z veřejných zdrojů), která předcházela manipulativnímu referendu o přistěhovalectví.

Obrázek 5: Billboard v rámci vládní kampaně proti migrantům:

Víš to? Od začátku přistěhovalecké krize zemřelo při teroristických útocích 300 lidí.

Víš to? I teroristický útok v Paříži spáchali přistěhovalci.

Strana dvouocasého psa ve své kampani rozmístila plakáty se stejnou otázkou — Víš to? Na billboardech ji však doplnila provokativními odpověďmi zpochybňujícími nepřátelskou a protiimigrační vládní politiku, například:

Víš to? Asi ne. Hloupá odpověď na hloupou otázku. Dejte neplatný hlas.
Víš to? Průměrný Maďar se za svého života setká s více ufony než uprchlíky.
Víš to? Většinu korupčních trestných činů páchají politici.

Kromě parodování vládních zákonů, rozhodnutí, zpráv, a dokonce i provládních shromáždění, jako například zorganizování falešného Mírového pochodu, se Strana dvouocasého psa aktivně zapojila do místních akcí a budování občanské komunity a zaměřila se na otázky občanských práv a zájmů v budapeštských čtvrtích a ve větších městech. Typickou akcí strany je například natírání rozbitých chodníků v ulicích města veselými barvami. Jeden z aktivistů vysvětluje:

„Hledáme různá řešení problémů ve městě. Cokoliv se dá řešit na místní úrovni, s hrstkou lidí a s minimálními zdroji, třeba chybějící lavičku, poškozenou autobusovou zastávku či nedbale postavené hřiště, jež je snadné přestavět, to na místní úrovni hned řešíme. Nežádáme o povolení a jdeme cestou přímé akce. A pokud narazíme na něco většího, jako třeba dvě tuny odpadků, které nemůžete jednoduše zlikvidovat, uděláme akci s performancí a tím na problém upozorníme. Mnohokrát se nám podařilo přitáhnout pozornost veřejnosti k problému, který potom místní samospráva musela chtít nechtě řešit. Chceme, aby si lidé uvědomili, že pokud se věci nehýbou, jasně je to naštvě, ale nadávat na autokratický systém samo o sobě nestačí, člověk sám může přiložit účinně ruku k dílu ať na místní úrovni, prostřednictvím přímé akce nebo prostým upozorněním na problém.“ **(Rozhovor 12)**

Aktivisté strany (a protože se jedná o recesistickou stranu, aktivisté se nazývají „pasivisty“) věří v přímou akci a jsou zapojeni do

gerilových akcí, jež místní obyvatelé kvitují povětšinou pozitivně.⁷⁶ Místní se často přidávají a pomáhají opravit lavičku v parku, postavit novou zastávku nebo oživit veselými barvami různé objekty ve městě. Jeden jejich aktivista to okomentoval následovně: „Prvním krokem ke změně světa je chytit do ruky štětec a barvu.“ Aktivisté strany se účastní i akcí dalších občanských iniciativ, podpořili například protestní akce na ochranu městského parku a spolupracovali na různých projektech s jinými skupinami, jako je například Město je pro všechny (A Város Mindenkié), jež se zaměřuje na otázky bydlení a problémy bezdomovectví a rovněž pořádá přímé akce. Taková spolupráce by s „klasickou“ politickou stranou a jejími „klasickými“ členy nebyla asi možná.

⁷⁶ V jednom případě nebyly gerilové akce strany dobře vnímány. V roce 2016 byla v Pécsi strana obviněna z toho, že „poškodila“ malbou městský chodník. Paradoxní je, že aktivisty udala firma odpovědná za jeho údržbu.

Hledání ztracené levice

Po analýze politických rámců a institucí i struktur příležitostí jimi do značné míry tvořených a po představení několika vybraných významných aktérů a událostí bych se chtěla věnovat jednomu z hlavních cílů studie, a to aktivismu na politické levici. Ač ne explicitně, studie již nastínila skupiny a procesy, které by mohly být považovány za levicové. V této části bych se chtěla nejprve zaměřit na problém konceptualizace „levice“, tj. otázku, jak definovat a kde hledat politickou levici v postsocialistické zemi vedené křesťanskou konzervativní vládou v systému neliberální demokracie, v zemi, kde prostor nalevo od středu hned po změně režimu zabrali tržně orientovaní liberálové. Když jsem o tomto problému hovořila s mými kolegy Jiřím Navrátillem (ČR) a Matejem Ivančíkem (Slovensko), dospěli jsme k závěru, že nebudeme hledat jakousi objektivní definici, ale zaměříme se spíše na obecné projevy, jež levici tradičně charakterizují. S tímto cílem jsem v maďarských nevládních organizacích a občanských hnutích zkoumala následující dimenze:

- Solidarita a spolupráce s ostatními skupinami: S kým spolupracují? Jaký je jejich vztah k jiným skupinám a organizacím ve stejném oboru zájmu a mimo něj? Jaký je jejich vztah k politickým stranám a v neposlední řadě i k vládě?
- Organizace: Jak jsou tyto organizace vystavěny? Jak fungují? Fungují pouze na odborném základě? Jsou nějak zapojeny do budování místní komunity?
- Rozhodovací procesy: Jak se rozhodují? Jak jsou inkluzivní?
- Co o sobě říkají: Jaké jsou jejich motivace? Jak se tyto skupiny samy definují, kde vidí svou pozici? Které organizace se výslovně považují za „levicové“?

V následující části se pokusím odpovědět na uvedené otázky a shrnout zjištění z rozhovorů a empirického výzkumu. Od počátku jsme vnímali jistý problém v tom, že vzhledem k politickým

dějínám v našich zemích by levice měla být problematickým pojmem a organizace by měly mít potíže se explicitně a otevřeně přihlásit k „levici“. Výzkum ukázal, že naše předpoklady byly správné. Dotčené organizace mají pro upozadění své levicové angažovanosti na veřejnosti dva hlavní důvody: za prvé se v současném nepřátelském politickém klimatu skrytí politických preferencí jeví jako vhodný způsob sebeobranu a za druhé je v Maďarsku prostor „politické levice“ již obsazen Maďarskou socialistickou stranou a Demokratickou koalicí (stranou bývalého premiéra Gyurcsányho), s níž se mnou zkoumané organizace nechtěly ztotožňovat. Jinými slovy, pojem „levice“ se zdá být dočasně vyprázdněn a obsah, který někde uvnitř vzniká, nemá zřetelné obrysy. Na přímou otázku se někteří respondenti sice označili za levicové, nicméně nebyli příliš ochotni celou svou skupinu označit za levici a váhali se jakkoli umístit na pomyslné politické mapě:

„Spojení se současnou levicí by bylo chybné. V naší skupině je spousta lidí, kteří mají té dichotomní maďarské střední třídy z různých důvodů už dost a je pro ně obrovská úleva, když mohou komunikovat s lidmi, se kterými by si před pár lety neměli co říci. Jak všichni víme, máme krajně pravicovou vládu, která rozčiluje slušné a konzervativnější lidi, kteří sympatizují se stranami, jako je Momentum a Párbeszéd, a tlačí všechny ostatní skupiny směrem ke středu. Podle mne lidé mění své postoje k politice. Doposud dominující apolitický postoj, kdy se mnoho lidí chce vyhnout všem kontaktům s jakoukoli stranou, zdá se, nefunguje.“ (Rozhovor 13)

V případě nevládních organizací zaměřených na určitou odbornou problematiku je otázka politické orientace zpravidla mimo hru, neboť úloha těchto nevládních organizací spočívá primárně v určitém typu odborné činnosti. V současném politickém klimatu v Maďarsku však otázka příslušnosti k levici či pravici není jen záležitostí preferencí, ale znamená zaujetí postoje vůči vládě, k němuž jsou tyto organizace do značné míry tlačeny nedobrovolně.

Aktivista, zapojený do činnosti jedné odborné nevládní organizace, si na tuto situaci stěžuje následovně:

„V nevládních organizacích nemůžeme mluvit o levici a pravici, protože se zformovaly k řešení nějakého problému, kauzy problematiky. Vláda čelí naší kritice — od toho tu občanská společnost také je. Kritika vlády z naší strany nabírá na explicitnosti z toho důvodu, že vládní politika vůči nevládním organizacím se jednoznačně zostrila. Pokud cítí legálně založená a fungující organizace ohrožení systémů demokratické kontroly a rovnováhy, musí vznést kritiku, protože vývoj je v rozporu se všemi hodnotami a zásadami, které tato organizace vyznává. V kontextu občanské společnosti bych o pravici či levici nemluvil, to nemá smysl. S tím, jak se prostor pro občanský aktivismus stále více zužuje, objevuje se vedle „klasických“ nevládních organizací, které vycházejí z myšlenek liberální demokracie a pevně věří v její hodnoty, něco nového. Tím novým jsou skupiny na extrémní pravici a provládní organizace. Ve světle tohoto trendu potom budou všechny organizace v občanské sféře, jež existují již roky a jejichž důvěra v právní stát a demokracii trvá, považovány za „liberální“ bez ohledu na to, zda se za liberální skutečně považují, přičemž nálepku „liberální“ lze v současné době považovat za stigma.“ **(Rozhovor 14)**

Jak ukazuje uvedená citace, občanské skupiny a organizace se protivládními nestaly z vlastní volby, ale staly se jimi díky své víře v demokracii a demokratické mechanismy, jež formovaly občanskou sféru před rokem 2010. Respondent ze Strany dvouocasého psa se cítil mnohem blíže k levicovým hodnotám, protože strana se zabývá sociálními otázkami a vyjadřuje se k problémům chudoby a sociálního úpadku. Tento respondent však také řekl, že jeho strana stále obtížněji zaujímá pozice v situaci, kdy jsou lidé zklamáni konvenční politikou, a strany, jež přislíbily překonat tradiční politické rozpory a obnovit politiku, jako je třeba LMP (Lehet Más a Politika — Politika se dá dělat jinak) nebo Párbeszéd, své sliby nedokázaly splnit. Strana, jež se chce od

tradičních struktur odlišit, se nesmí na současné politické mapě Maďarska nechat v žádném případě zaškatulkovat:

„Rozhodně nejsme první stranou, jež se prohlašuje za zcela odlišnou od všech ostatních stran. My, Strana dvouocasého psa, chceme být mimo stávající politické struktury a nebudeme se na nich nijak účastnit.“ **(Rozhovor 15)**

Při pohledu na organizační strukturu organizací a skupin občanské společnosti je překvapující, že jsou bez výjimek organizovány horizontálně a nehierarchicky. Přístup k organizaci je vyjádřen nejen v jejich formálních strukturách, ale také v jejich fungování. Je zřejmé, že všechny tyto skupiny fungují na základě principů přímé demokracie. Všichni pracují v pracovních skupinách, minimum lidí je klasickými členy a formace jsou inkluzivní. Představená organizační kultura se začala šířit vlivem globálního hnutí na podporu spravedlnosti po roce 2000 a masivně se projevila s hnutím Occupy a podobnými hnutími do té míry, že nikdo už není schopen říci, kde jsou kořeny rozhodnutí jít cestou přímé demokracie v postupech i v rozhodování. Situaci dobře shrnul jeden z aktivistů:

„Máme také setkání, která jsou otevřená všem. Ti, kdo přijdou, přijímají legitimní a závazná rozhodnutí. Samozřejmě to je ve skutečnosti komplikovanější, můžete se třeba ptát, zda každý o takových shromážděních opravdu ví. Pokud jen tak přijdete a nikdo vás nezná, dopad vašich slov bude dost pravděpodobně malý. Když se však ukážete opakovaně, projevíte věrnost a oddanost, získáte si důvěru komunity. Od začátku je samozřejmostí, že chceme a také budeme vycházet z principů participativní demokracie.“ **(Rozhovor 16)**

Participativní demokracie není a nemůže být pro všechny samozřejmostí, neboť je výstupem procesu učení. Zde se projevuje předsudek mnohých výzkumníků — schopnost mluvit na veřejnosti,

persvědčit ostatní a aktivně ovlivňovat rozhodovací proces je dovednost sama o sobě a předpokládá určitý kulturní a organizační kapitál. Na tuto skutečnost upozorňuje například Gagyí v textu k pozici hnutí Occupy Wall Street, která tvrdí, že zastupuje 99 % (Gagyí 2012). Tento problém se dobře odráží i v situaci hnutí na podporu městského parku, do něhož se aktivně zapojili aktivisté s nejrozmanitějším sociálním zázemím, protože dotčený park je na hranicích několika rozdílných čtvrtí. Mix netypických aktivistů dává hnutí velkou legitimitu. Na podporu parku vystoupili lidé, kteří se aktivizují v jiných záležitostech, členové politicky aktivních skupin i aktivní jednotlivci, ale také místní obyvatelé, kteří žijí v sousedství parku a chodí tam na procházku, venčí zde své psy nebo jen tráví volný čas. Když se podpůrná síť začala formovat, jednotlivci s předchozími politickými aktivistickými zkušenostmi prosazovali se samozřejmou jistotou „kulturu občanského hnutí na místní úrovni“ a způsobili uvnitř zúčastněných skupin napětí, protože někteří účastníci nebyli prostě na mechanismy jednání v plénu zvyklí. Docházelo i ke zcela absurdním problémům a situacím, jako bylo například napětí mezi aktivisty — vegany, kteří chtěli na základně protestů zakázat konzumaci masa, a zástupci bezdomovců, kteří se k hnutí připojili a užívali si síly a podpory komunity, ale nedokázali se vůbec identifikovat s problémy, jako je přítomnost masa v táboře aktivistů.

Již zmíněné zčásti uzavřené příležitosti v neliberálním Maďarsku a série útoků na různé subjekty na politické mapě, a to včetně aktivizace typicky nepolitických aktérů, vedly občanská hnutí a nevládní organizace k zaujetí atypických postojů. Ve standardní situaci by se nevládní organizace neúčastnily každodenního politického života, zdržely by se politické činnosti a zůstaly by na odborné úrovni, zatímco občanská hnutí by vydávala ostrá politická prohlášení, vyjadřovala radikální názory a iniciovala pouliční akce. V posledních letech se ale situace změnila a role se dokonce několikrát vyměnily. Jsou známy případy, kdy zavedené nevládní organizace organizovaly pouliční akce. Například Civilizace je

iniciativou známých maďarských nevládních organizací, a to včetně Amnesty International, nadace Ökotárs, Védegylet nebo Akční skupiny za čistý vzduch, jež uspořádala řadu akcí od masové demonstrace s 20 000 účastníky proti zákonu stigmatizujícímu organizace přijímající finanční prostředky ze zahraničí po vydávání společných peticí, jako je například protest proti zákonu na „zastavení“ Sorose. K 15. březnu 2019, kdy Maďarsko slaví výročí revoluce, iniciovala silné politické prohlášení proti současné vládní politice, pod níž své podpisy připojilo již 90 organizací.

Na místní úrovni se v poslední době mobilizují lidé zejména k prosazování místních otázek. Vytvářené skupiny a hnutí se až dosud chovaly spíše apoliticky, jelikož vnímaly, že politizace tématu by mohla poškodit jejich důvěryhodnost a vyústit ve ztrátu sympatií a podpory veřejnosti směrem k jimi prosazované agendě, ale i kvůli obavám, že některé opoziční strany by jim tuto agendu mohly sebrat. Pro skupinu bojující za tzv. římský břeh (*For the Roman Shore*) a proti kácení stromů u Dunaje (*Unity for the Little Forest*) kvůli plánované výstavbě jezu a hnutí pro malý les na jihu Budapešti byla stranická politika problémem, jemuž se všechny zúčastněné strany snažily od samého počátku vyhnout. Spolupráce s jakoukoli politickou stranou potenciálně hrozí názorovým rozkošem uvnitř skupiny nebo hnutí. Tendence k apolitičnosti lze pozorovat i u nejvýznamnějších místních občanských hnutí poslední doby, a to u zmíněného hnutí na ochranu městského parku pro rekreační účely, mobilizaci aktivistů za zachování stromů na břehu Dunaje nebo mírně odlišné iniciativy místních obyvatel v takzvané „party čtvrti“, jež prosazuje zavedení omezení v turistu zaplavené části Budapešti, kde jako houby po dešti rostou hlučné restaurace a kluby. Všechny tyto iniciativy jsou si v mnoha aspektech podobné, neboť se věnují problematikám ovlivňujícím kvalitu života místní komunity a, s výjimkou mobilizace obyvatel party čtvrti v centru města, zkoumají otázku životního prostředí (ve velkoměstě). Tím se hlásí k tradici maďarských ekologických hnutí, což v sobě nese i určitou symboliku, protože tato hnutí vždy patřila k nejúčinnějším

aktivistickým mobilizacím v zemi, jimž nechyběla ani politická dimenze. Tato hnutí se objevila v rozmezí několika málo let a mají mnoho společných rysů, a to především fakt, že byla zformována k ochraně blízkého okolí aktivistů a všechna se na rozhodování chtějí podílet ve jménu obyvatel.

Všechny tyto skupiny a hnutí vnímají jako svůj hlavní cíl a hodnotu zachování názorové „čistoty“ a důvěryhodnosti, což mimo jiné znamená vyhnout se politickým vazbám. Tenzi v místních hnutích a skupinách způsobují všudypřítomné strany omezované institucionální politikou a trpící nedostatkem příležitostí, jež se pochopitelně snaží využít všech možností k vlastnímu zviditelnění a získání důvěryhodnosti v komunitách místních obyvatel. Aktivistům se spolupráce s jakoukoli stranou nelíbí, neboť zpolitizování jimi prosazované problematiky hrozí zastínit jejich agendu a ohrozit ji politickou podjatostí.

„Když jsme se dozvěděli o plánech města začít v létě 2017 stavět čtyřproudovou komunikaci přes místní les v Kispesti, okamžitě jsme uspořádali piknik a pozvali na něj místní obyvatele. Přišlo mnoho lidí, kteří se hned aktivně zapojili, a rozběhla se spolupráce na letácích a svolávání akcí. Většina těchto lidí jsou místní obyvatelé, ale je zde i spousta lidí aktivních v opozičních stranách. Ke spolupráci jsme vyzvali zástupce všech stran; lidé z Fidesz přišli na první dvě fóra, ale od té doby jsme je už nikdy neviděli. Bylo jim jasné, že se od nich očekává nějaká reakce, a to oni udělat nemohou. Účastníci členové místní samosprávy z řad LMP, Párbeszéd a socialistů, ke kampani se připojili a podporu vyjádřili dokonce i poslanci. Od samého počátku však panovala shoda na tom, že i když zastupujeme různé strany, otázka Malého lesa zůstane agendou místních aktivistů a my ji v žádném případě nevyužijeme k propagaci našich stran. Socialisté jako první dohodu porušili a založili si vlastní facebookovou skupinu, ale všichni ostatní jsme se podobných aktivit zdrželi, protože bylo jasné, že pokud aktivistickou kampaň povedeme za strany, přínosy budou minimální a lidi to od účasti

spíše odradí, protože mezi odpůrci stavby jsou voliči všech stran, a to včetně Fideszu.” (Rozhovor 17)

V rámci hnutí na podporu městského parku se prvotní skupina aktivistů rozdělila do dvou a poté dokonce do tří větších skupin, což kopíruje stav politické opozice v Maďarsku. I důvody za tímto rozpadem jsou podobné — nedostatek informací, tlak ze strany státní moci a všemožné tenze, jež v konečném důsledku rozdělení skupin způsobily. Původní rozpad na dvě menší skupiny zapříčinily politické debaty, neboť jedna ze skupin byla otevřeněji protivládní a chtěla jít do těsnější spolupráce s většími opozičními stranami, a to především s kontroverzní stranou bývalého premiéra Ference Gyurcsányho. Jedna skupina aktivistů domnívala, že hnutí by mělo být otevřeně levicové a prosazovat širokou škálu opozičních agend, zatímco druhá skupina prosazovala cílenější postup a soustředění se na problémy parku. Jedna skupina chtěla explicitně budovat spojení s politiky z opozičních stran, zatímco druhá se obávala, že jakékoli spojení s aktivními politiky by hnutí diskreditovalo a odradilo místní aktivisty. Tento „apolitický“ přístup, který vychází z dlouhé tradice postkomunistické éry (viz Konrád 1984), je spíše typický pro místní hnutí ve městech, která se mobilizují kolem konkrétního problému v neliberálním demokratickém systému (Buzogány — Kerényi — Olt 2019).

„Když jsme obsadili území v městském parku, politici na sebe nenechali dlouho čekat. Byli tam aktivisté z Párbeszéd, kteří na začátku opravdu pomáhali, ale ti, kdo se promenovali před kamerami, neměli s naším případem nic společného, a mnohé z nich jsme tam viděli poprvé a naposledy. Objevili se s železnou pravidelností jen tehdy, když dění kolem parku natáčela televize nebo jiná média. Najednou tam stála Ágnes Kunhalmi s kabelkou z lesklé kůže, bylo to absurdní... nebo Ildikó Lendvai, ta se okamžitě přihlásila do našeho řetězce a kdykoliv jsem jí zavolał, neměla čas, ale ujistila mne, že někoho určitě pošle. Bylo to směšné.” (Rozhovor 18)

Pro skupinu hájící zájmy budapeštské Római Shore Part (římský břeh) byla situace poněkud jasnější, protože dotčené území na břehu Dunaje je v odlehlé části města a skupina aktivistů byla proto homogennější. Od samého počátku se aktivisté dohodli, že hnutí nebude úzce spolupracovat s žádnými stranami a udělá vše pro to, aby se problémy Római Part nezpolitizovaly („part“ jako břeh versus „párt“ ve významu strana). Aktivisté zorganizovali sérii demonstrací a jednání a doposud byli úspěšní. Na podzim roku 2019 se budou totiž konat komunální volby a starosta města nechce jít do otevřeného konfliktu s voliči.

Tato netypická snaha oddělit aktivismus od stranické politiky a vytvořit tak „čistý“ aktivismus jako protiváhu zkorumpované stranické politiky je patrná i u ne-stranických uskupení, jako je například Strana dvouocasého psa. Strana spolupracuje s několika iniciativami formovanými a působícími zdola, ale nikoli s jinými stranami. V kontaktu s jinými stranami se zástupci Strany dvouocasého psa obávají spíše negativních zkušeností: „Na ničem konkrétním s žádnou jinou stranou nebo s místními zastupitelstvy nespolečně pracujeme a spolupracovat nebudeme, ať se jedná o levici nebo pravici. Například se starostou Karácsonym v Zugló⁷⁷ nemáme žádné zvláštní vztahy. Jednou za námi přišli členové strany Momentum. Zprvu nebyl rozhovor s nimi nijak problematický, ale když přišlo na akce, ukázalo se, že jsme měli jen přispět k jejich kampani. Naši přímé pouliční akce by se účastnili pouze v případě, že bychom jim povolili na akci rozmístit bannery a rozdávat stranické samolepky. To nás opravdu nezajímá, kvůli tomu tady opravdu nejsme.“ (Rozhovor 19)

V některých situacích by strany, jež jsou považovány za levicové, mohly být potenciálními koaličními partnery pro kolektivní akce nebo by mohly podpořit konkrétní hnutí na jiné úrovni, ale potřeba

⁷⁷ Gergely Karácsony je bývalý poslanec za zelenou stranu LMP. Od LMP odešel a založil novou stranu. V současné době je zástupcem strany Párbeszéd, partnera Socialistické strany ve volbách v roce 2018, a starostou 14. budapeštské čtvrti Zugló.

zůstat neutrální a držet se co nejdále od politicky je příliš silná. I třeba jen náznak příklonu k pravici v několika případech vyústil v problémy a kontroverzní reakce. Hnutí Důstojná péče o rodičku například komunikuje velmi inkluzivně a je založeno na hodnotách typických pro tradiční levici. Jedním z největších úspěchů hnutí je začlenění otázky mateřství do obecně feministické agendy. Hnutí propaguje klasickou konzervativní problematiku a tradiční hodnoty (děti, mateřství, rodina) v novém protisystémovém kontextu (obecná kritika patriarchálního vzorce a posilování postavení žen), čímž se stává součástí feministického diskurzu. I když hnutí poukazuje na problematiku porodníků dopouštějících se násilí na ženách, což ho přibližuje organizacím a hnutím, která se stavějí proti násilí páchanému na ženách, jiné organické spojení s feministickým hnutím nebo čímkoli, co by se projevovalo „feministicky“, nelze najít. Je důležité říci na rovinu, že termín feminismus je v Maďarsku značně stigmatizován. Z podobného důvodu se aktivisté na politické mapě nenechali zařadit ani mezi tradice vyznávající hnutí nalevo i napravo od středu, protože se domnívají, že by to ohrožovalo jejich agendu kolem porodu a mateřství.

„Již léta se angažuji ve všech možných politických organizacích, vždy jsem však inklinovala k levicovým skupinám. V tomto případě jsem se poprvé v mém životě ocitla na stejné platformě s konzervativně smýšlejícími lidmi. Největších překvapení se člověk dočká sám od sebe, já bok po boku s nábožensky orientovanými aktivisty, konzervativními lidmi, se kterými mne však spojuje agenda porodu. Při hledání podpory napříč politickým spektrem jsme se jaksí samozřejmě obraceli k levicovým, liberálním stranám jako našim přirozeným spojencům, protože stejně jako já bojuji za svobodnou volbu a sebeurčení. Velmi mě překvapilo, že například extrémně pravicový Jobbik vnímá naše cíle lépe než liberálové. Na naši první demonstraci mne zcela zmátl poslanec právě za Jobbik, jenž si v davu vykračoval s celou svou rodinou. Na jednu stranu je to důvod k radosti, tím, že přišli, pomohou naši věc šířit i v jiných kruzích a tím lépe pro nás, ale na stranu druhou, chci já otevřeně

pochodovat v jednom šiku s vrcholným politikem strany zastávající antisemitské, rasistické názory?!“ (Rozhovor 20)

Běžným dilematem těchto organizací a hnutí není jen otázka věrnosti dané agendě a její čistoty či otázka, jak udržet přiměřenou vzdálenost od opozičních stran, ale často je předmětem diskusí i vztah k vládnoucí garnituře. Pro současnou křesťanskou konzervativní vládu je otázka rodičovství a prosperity rodiny prioritou, což by mohlo otevřít prostor pro spolupráci i na problematice zlepšování podmínek v porodnické péči. Zatím se tak však nestalo a názorové sjednocení zůstává na úrovni vzájemné komunikace:

„Pro mě je toto levicová organizace. Pojmy levice a pravice moc nepoužívám, podle mne to je tak samozřejmé... Nedokáži definovat, co ta levicovost našeho hnutí v tomto kontextu znamená, možná spočívá v tom, že nabízíme podporu všem ženám, včetně těch, které nemají žádné zdroje nebo jsou ve finančně, sociálně či jinak znevýhodněné situaci. Naše hnutí sdružuje ženy všech možných politických orientací, ale nikdy to nebyl problém, politické preference jsou naše soukromá věc. Velmi důrazně se bráníme zpolitizování naší agendy, nechceme, aby nás jakákoli strana zneužívala pro svou kampaň. Obávám se, že se nám to úplně nepodařilo. Naše hnutí se v komunikaci s vládou dostalo do pastí. Například před pár měsíci dostalo mnoho nevládních organizací včetně nás pozvání k přijetí u ministryně zdravotnictví. Fotografie z přijetí se objevily na sociálních sítích a zástupci nevládního sektoru byli nadšeni, že se někdo zajímá o jejich odborné znalosti. Já osobně si nemyslím, že nás vláda chce slyšet, není to o ničem jiném než o PR, zapózují na fotkách s lidmi z nevládek a potom budou na tu fotku ukazovat a říkat — vidíte, byli jste u nás, vyslechli jsme vás.“ (Rozhovor 21)

Výzkum levicové politiky a levicového aktivismu je nutno soustředit na určitá místa, kde má tento aktivismus tradičně velký

potenciál. Na mapě maďarské levicové scény najdeme dvě lokality v Budapešti, které jsou centrem autentických levicových hnutí a skupin — Gólya a Auróra. Obě lokality se nacházejí v osmém obvodu, který se rozkládá v blízkosti centra a byl znám jako jeden z nejchudších budapeštských obvodů s vysokou koncentrací romské populace. Gentrifikační proces však tuto čtvrť významně mění a populace je zde nyní různorodá. Obě levicová centra jsou zároveň místními bary na pomyslné hranici mezi původní zástavbou a nově rekonstruovanou a developery formovanou částí osmého obvodu. V neposlední řadě je okres veden do října 2019 starostou Fidesz,⁷⁸ který je známý nejkrutějšími činy proti lidem bez domova a vyhoštěním chudých rodin v sousedství. Gólya je doslova umístěna mezi centrem Nokia na okraji gentrifikované oblasti s novým nákupním centrem a nechvalně známou ulicí Szigony, kam rozumný člověk nechodí ani za bílého dne, pokud tedy nemíří za drogami a prostitutkami. Gólya založená skupinou mladých lidí, aktivistů studentské sítě HaHa, kteří v roce 2012 zorganizovali protivládní demonstrace, měla být komunitním centrem, hospodou pro zastánce levicových myšlenek. Po otevření centra se zakladatelé účastnili různých vzdělávacích programů a učili se pracovat jako družstvo, jako cíl si kladli vytvořit ústředí levicových iniciativ, ale zároveň se otevřít místním obyvatelům, nechtěli se soustředit jen na vzdělané levicové intelektuály ze střední třídy. Soustředili kolem sebe řadu lidí, kteří myslí kriticky a svůj názor rádi vyjádří, slouží jako ústředí pro řadu organizací a sítí a jsou schopni některé z těchto organizací i solidárně podpořit. Myšlenka zapojení místních obyvatel však úspěch nezaznamenala, i když na počátku aktivisté do centra zvali místní obyvatele, nabízeli jim kávu zdarma a organizovali společné programy. Jak mi vlastníci družstva vysvětlili, Gólya byla koncipována jako podnik, který musí bez ohledu na upřímné úmysly produkovat zisk, protože jinak by nepřežil. Na jedné straně chyběly zakladatelům kapacity nutné

⁷⁸ Starostu Máté Kocsis vystřídal Botond Sára po parlamentních volbách v roce 2018, když byl Kocsis zvolen premiérem. Osmý okrsek byl jedním z volebních obvodů převzatých opoziční aliancí v komunálních volbách 2019.

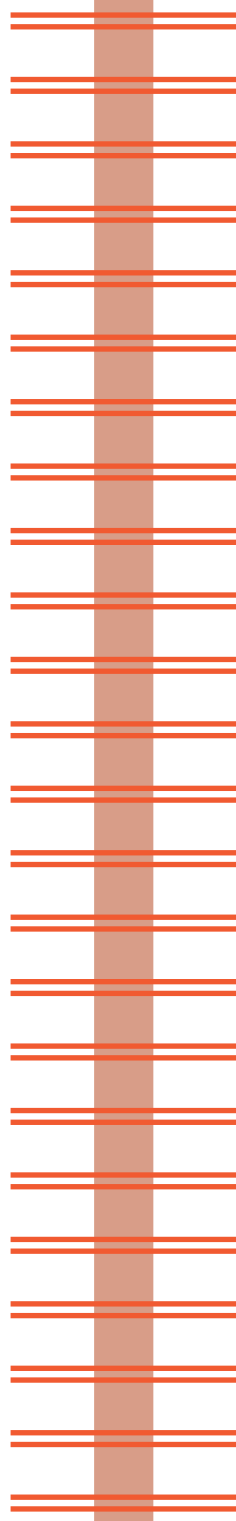
k aktivnímu působení na místní úrovni a zapojení místních obyvatel a na druhé straně jim bylo jasné, že před ekonomickým krachem je zachránit jen ziskové akce, což povětšinou znamená víkendové party spojené s konzumací alkoholu. I navzdory okolnostem zůstává Gólya jedním z mála otevřeně politických a levicově angažovaných míst v Budapešti a útočištěm podobně orientovaných a smýšlejících skupin a hnutí. Letos, na podzim 2019, se Gólya přesune do 9. obvodu, protože zastupitelstvo budovu prodává.

Gólya má svou rivalku v centru Auróra, které — o pár bloků dále — slouží podobným účelům. Auróra je také komunálním projektem a hostí celou řadu programů a organizací zaměřených na kulturní a sociální agendu, zapojuje se do akcí přímé demokracie a budování komunit a identifikuje se jako demokratické centrum: „Auróra vznikla odspodu jako občanská iniciativa se samosprávným režimem a připomíná italská levicová samosprávná komunitní centra (CSOA). Aurora funguje celoročně a prostor v přízemí je zařízen unikátním modulárním nábytkem, podomácky vyrobeným z lakované překližky. Modulární nábytek má symbolizovat organizační strukturu této instituce.“⁷⁹

Auróra zahájila svou činnost v roce 2014 jako nástupce bývalého komunitního baru Sirály provozovaného stejnou organizací (židovskou kulturní komunitou Marom), jež působila v 7. obvodu a do svého zrušení místní samosprávou v roce 2012 se zabývala politickým aktivismem. Od roku 2017, místní samospráva 8. obvodu Auróru několikrát z různých důvodů zavřela, ale centrum se vždy podařilo znovu otevřít. Právě nedávno zastupitelé o uzavření na základě stížností sousedů znovu rozhodli, i když aktivisté z centra Auróra tvrdí, že ve skutečnosti žádné stížnosti sousedů neexistují a obvinění vznesená proti nim jsou vykonstruovaná. Celý problém je s největší pravděpodobností daleko širší a za snahami o zrušení centra jsou nejenom politické sentimenty, ale také otázky spojené s gentrifikací. Sílící zájem turistů během několika let změnil celé

čtvrti a způsobil neřešitelné konflikty mezi turisty a podnikateli na straně jedné a místními obyvateli na straně druhé (Csizmadý — Olt — Smith — Sziva 2019).

⁷⁹ <http://auroraonline.hu/>

5. Diskuse

V této studii prezentuji stav maďarské občanské společnosti, a přestože její název odkazuje spíše na organizace občanské společnosti, šla jsem za tento tradiční kontext a svůj výzkum rozšířila mimo rámec organizací občanské společnosti. Proto píší o neformálních organizacích, jako jsou například místní občanská hnutí vedená zdola, a dokonce analyzuji některé případy, jež pro studie tohoto typu nejsou vůbec typické, jmenovitě odbory, a dokonce jednu politickou stranu, i když nekonvenční, a to Stranu dvouocasého psa.

V úvodní části studie jsem představila nejenom současný politický kontext, v jehož souvislostech poté občanskou sféru a místní hnutí zkoumám, ale i vývoj a změny tohoto kontextu po pádu starého režimu. Po změně režimu se liberální paradigma stalo základem pro budování občanské společnosti. Občanská společnost byla ústředním projektem nově založeného demokratického státu. Proces budování občanské společnosti byl normativní a měl zásadně přispět k budování demokracie v Maďarsku (což bylo v té době typické pro občanskou společnost i v ostatních postkomunistických zemích v regionu střední a východní Evropy). První desetiletí, o němž zde hovořím jako o „zlaté éře“ občanské společnosti, bylo obdobím poměrně bohatým na zdroje od povětšinou amerických organizací. Vzniklo mnoho nevládních organizací a atmosféra byla nakloněná spolupráci jak v rámci jednotlivých sektorů, tak napříč nimi. I mezi občanskou společností a státním sektorem byly pracovní vztahy dobré a spolupráce efektivní.

Změny přišly se strukturálními zásahy shora i se změnou mezinárodního kontextu. Vstup do EU mimo jiné znamenal zastavení podpory USA ve prospěch rozvoje občanské společnosti, přičemž nové zdroje z Evropské unie se nezaměřily na rozvojové programy a obhajobu občanské agendy, ale spíše na služby a pravidelně vyhlášené programy, jež se brzy projeví ve

změnách v terénu. Současně se do maďarské občanské společnosti promítl i vzestup globálního hnutí za spravedlnost. I když toto celosvětové hnutí původně ovlivnilo jen několik málo skupin, jeho stopy a vliv dodnes vidíme ve struktuře mnoha hnutí (jak formálních, tak neformálních skupin a sítí). Tento dopad později posílila i nová globální hnutí, jež se objevila po celosvětové hospodářské krizi v roce 2008, a to především hnutí Occupy a jeho evropské protějšky, které se aktivizovaly a mobilizovaly především proti úsporným opatřením.

Ke změnám v Maďarsku vedle zmíněných změn v globálním kontextu dramaticky přispěly zejména volby v roce 2010, které přinesly vítězství pravicového konzervativního Fideszu, jež získal dvoutřetinovou většinou v parlamentu a obratem zahájil institucionální změny. Začal uzavírat struktury příležitosti pro všechny politické subjekty včetně parlamentní opozice a neparlamentních opozičních stran. Vývoj po roce 2010 zásadně ovlivnil a omezil příležitosti občanské sféry. Změny se týkaly nejen politických aktérů, ale i médií, legislativního procesu a veřejného života obecně. Opakovaná vítězství strany Fidesz v dalších volbách připravila půdu pro vznik pravicového populistického režimu, který sám Orbán označil za „neliberální“, což znamená deklarovaný posun od otevřeného liberálního paradigmatu směrem k uzavřenému systému pod taktovkou neliberálního režimu. Tímto posunem Fidesz rozdělil politickou mapu na spojence a nepřátele a zahájil sérii útoků na aktéry a instituce, které se následně mobilizovaly, vstoupily na politickou scénu a začaly ji zaplňovat aktivisty, kteří byli dříve zaměřeni na čistě odborná témata, resp. byli neutrální až neviditelní.

V důsledku uvedených změn se neziskové organizace, odbory, a dokonce i univerzity a výzkumné instituce zmobilizovaly a pustily se do netypických aktivit. Nevládní organizace, které se dříve soustřeďovaly výhradně na odborná témata, se vydaly cestou politického aktivismu, a naopak tradičně konfrontační

a radikální hnutí si pečlivě hlídají svůj prostor, odmítají byť i náznak jakéhokoli vztahu s institucionální politikou a ve jménu zachování důvěryhodnosti se zaměřují pouze na „svou“ problematiku. Situace je dnes taková, že neformální organizace se víceméně odmítají pustit do střetu, zatímco formální organizace přešly na konfrontační taktiku. Ani jedno nebylo v letech před neliberálním obratem běžné.

Skupiny a hnutí se záměrně snaží o velmi horizontální a inkluzivní politiku, a to jak z pohledu formy, tak i v mechanismech fungování, avšak tyto procesy omezuje „poziční slepota“ aktivistů. Jako cíl a hodnotu samu o sobě však občanská hnutí vnímají budování komunity.

Jednou z největších výzev této zprávy byla definice „levice“, a to z mnoha důvodů. Asi největší problém mi v tomto kontextu dělalo polarizované politické prostředí, v němž organizace nechtějí omezovat své možnosti přihlášením se k malému segmentu na politické mapě. Občanské organizace a hnutí se navíc odmítají identifikovat s politickými stranami, které se prohlašují za levicové. Zdá se však, že se zrodily nové iniciativy a politická hnutí, které se k levicové tradici vnitřně hlásí, aniž by tuto orientaci otevřeně vyhlašovaly.

Bibliografie

ARATÓ, Krisztina — Mikecz Dániel. 2015 *'Civil társadalom, szociális partnerek, társadalmi mozgalmak'* in Körösenyi, András (szerk.) *A magyar politikai rendszer — negyedszázad után*. Budapest, Magyarország: Osiris Kiadó, (2015) pp. 307—331., 26 p.

BUZOGÁNY, Áron — Kerényi Szabina — Olt Gergely 2020 *'Grassroots in Difficult Environments'* Environmental Politics (manuscript)

BUZOGÁNY, Áron 2015 *'Representation and Participation in Movements. Strategies of Environmental Civil Society Organizations in Hungary'* *Südosteuropa* 63(3): 491—514

CÍSAŘ, O. and Vráblíková, K. *'The Europeanization of Social Movements in the Czech Republic: The EU and Local Women's Groups.'* *Communist and Post-Communist Studies* 43(2):209—219

ENYEDI, Gy., Szirmai, V.: *'Environmental Movements and Civil Society in Hungary'* in *Environment and Society in Eastern Europe* Edited by Andrew Tickle & Ian Welsh, Longman, 1998. p. 24.

GAGYI, Ágnes 2012: *'Occupy Wall Street? Position-Blindness in the New Leftist Revolution'* *Journal of Critical Globalisation Studies* 2012;1(5):143—148

GAGYI, Ágnes — Mariya Ivancheva 2017 *'The rise and fall of civil society in East—Central Europe in Moskalewicz'* in M. & Przybylski W. (eds) *Understanding Central Europe*. London: Routledge

GAGYI, Ágnes 2015 *'Social Movement Studies for East Central Europe? The Challenge of a Time—Space Bias on Postwar Western Societies'*, *Intersections. East European Journal of Society and Politics* 1: (3) pp. 16—35.

GERŐ, Márton 2018 *Between Hopes and Reality – About Civil Society and Political Participation in Hungary Between 1990 and 2010*. doctoral dissertation. ELTE Faculty of Social Sciences

GERŐCS 2013 'Látszik már a Matolcsy-hatás az MNB-n'
www.napi.hu (March 28)

JENNE, Erin — Cas Mudde 2012 'Hungary's Illiberal Turn: Can Outsiders Help?' *Journal of Democracy* 23(3): 147—155

KERÉNYI, Szabina 2016 'Mozgalmi ciklusok és az alulról szerveződő mozgalmak strukturális csapdái' in Antal Attila (ed.) *A civilek hatalma*. Budapest: Noran Libro

KERÉNYI, Szabina 2018 *The Danube Movement, the „Dunasaur“ and the Role of Environmental Movements in Late Communism in The Handbook of COURAGE. Cultural Opposition and its Heritage in Eastern Europe*, **Balázs Apor, Péter Apor and Sándor Horváth** (eds.) Budapest: Institute of History, Research Centre for the Humanities, Hungarian Academy of Sciences

KITSCHOLT, Herbert P. 1986 'Political Opportunity Structures and Political Protest: Anti-Nuclear Movements in four Democracies' *British Journal of Political Science*, 16, pp. 57—85

KONRÁD, György 1984 *Antipolitics: pushing the state out of our nightmares: an essay*. New York: H. Holt

KOPECKÝ, Petr & Cas Mudde 'Rethinking civil society'
Democratization, 10:3, 1—14

KOPPER, Ákos — Pál Susánszky Gergely Tóth Márton Gerő 2017 *Creating Suspicion and Vigilance: Using Enemy Images for Hindering Mobilization. Intersections*. *East European Journal of Society and Politics* 3(3)

KOVÁCH, I. — Kristóf, L. (2007) 'The Projectification of Power, The Impact of European Integration on Power and Society' in **Bayer, J. —Jensen, J.** (eds) *From Transition to Globalisation*. Budapest, MTA Politikai Tudományok Intézete, 191—205.

McADAM, Doug 'Recruitment to High-Risk Activism: The Case of Freedom Summer' *American Journal of Sociology* Vol. 92, No. 1 (Jul., 1986), pp. 64—90

OLT, G., Smith, M. K., Csizmady, A. and Pinke-Sziva 2019 'Gentrification, Tourism and the Night-time Economy in Budapest's District VII — the Role of Regulation in a Post-Socialist Context' *Tourism and the Night, Journal of Policy Research in Tourism, Leisure & Events* (special issue)

PETROVA, Tsveta. Sydney Tarrow 2007 'Transactional and Participatory Activism in the Emerging European Polity: The Puzzle of East-Central Europe' *Comparative Political Studies* 40(1):74—94

PIASECKY, Marcin A. 2015 *Was Viktor Orbán's Unorthodox Economic Policy the Right Answer to Hungary's Economic Misfortunes?* *International Journal of Management and Economics* vol. 46, issue 1, 41—71

PIOTROWSKI, Grzegorz 2015 'What are Eastern European Social Movements and How to Study Them?' *Intersections*. *East European Journal of Society and Politics* 1(3)

PIOTROWSKI, Grzegorz 2017 *In the shadow of the iron curtain: Central and Eastern European alterglobalists*, Peter Lang GmbH

ROOTES, Chris 1999 'Political Opportunity Structures: Promise, Problems and Prospects'. *La Lettre de la Maison Française d'Oxford*, 10, 75—97.

SZABÓ, Máté 2001 *Társadalmi mozgalmak és politikai tiltakozás*. Budapest: Rejtjel Kiadó

TARROW, Sydney 1998 *Power in Movement. Social Movements and Contentious Politics*. New York: Cornell University

Profily autorů

Mgr. et Mgr. Jiří Navrátil, PhD.

působí jako odborný asistent na Fakultě sociálních studií Masarykovy university v Brně. Odborně se zaměřuje na stadium sociálních hnutí a politického protestu, politických sítí a občanských společností ve východní Evropě. Aktuálně se zabývá analýzou transformace mezi-organizačních sítí post-socialistických odborových organizací a politických stran. Je autorem monografie „Od ekonomické globalizace k „válce proti terorismu“: Proměny českého levicového aktivismu na počátku 21. století“ (SLON, 2017) a spoluautorem „Dreams of Civil Society Two Decades Later: Civic Advocacy in the Czech Republic“ (MUNI Press, 2014).

Mgr. Matej Ivančík, PhD.

je historik a v současnosti působí na Katedre všeobecných dějin na Filozofické fakultě Univerzity Komenského v Bratislave. Vo svojej vedeckej a pedagogickej činnosti sa zameriava najmä na dejiny diskurzov, politických ideológií, verejnej mienky a občianskej spoločnosti. Vyučuje kurzy z dějin 19. a 20. storočia. Absolvoval výskumné pobyty v Open Society Archives v Budapešti a na Ústave pro soudobé dějiny Akademie věd ČR. Spolupodílel sa na projekte A Game-Changing Year: Czechoslovakia and Europe in 1968.

Szabina Kerényi, MA.

je výzkumnice v Centru společenských věd Maďarské akademie věd, Centra Excellence. Vystudovala politologii, kulturní antropologii a slavistiku a je doktorandkou sociologie. Mezi své badatelské zájmy řadí mobilizace vedené „zdola“, antropologii měst a občanská společnost se zaměřením na střední a východní Evropu. V současné době se podílí na výzkumném projektu (De)demokratizace a trajektorie občanské společnosti a průzkum občanské participace v otázkách územního plánování v maďarských městech.

Shrnutí

Jan Gruber

Tři studie z České republiky, Slovenska a Maďarska, jejichž zpracování zadala Rosa-Luxemburg-Stiftung e. V., zastoupení v České republice, se pokoušejí zmapovat stav občanské společnosti z levicové perspektivy, respektive se zaměřením na politické strany, odbory a rozličné organizace, které se věnují levicovým tématům, jako jsou například lidská a sociální práva, pomoc uprchlíkům, rovnost žen a mužů nebo ekologie a klimatická změna.

Jejich autoři a autorka, kterými jsou Matěj Ivančík z Filozofické fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě, výzkumnice Centra Excellence při Maďarské akademii věd v Budapešti Szabina Kerényi a Jiří Navrátil, jenž působí na Masarykově univerzitě v Brně, nabízejí odpovědi na otázky, jak jsou tyto struktury občanské společnosti organizovány, jakým prošly historickým vývojem po pádu státně-socialistických diktatur, z jakých prostředků financují svou činnost a jak jsou přijímány prostředím, v němž fungují.

Všichni tři se shodují, že česká, slovenská a maďarská levice se nachází ve specifickém společensko-politickém postavení. Její působení negativně ovlivňují jak reminiscence na období komunistického panství, tak provedené politicko-ekonomické transformace. „Určujícím faktorem je ztotožňování levicových hodnot s předešlým komunistickým režimem, tyranií a nesvobodou,“ píše Matěj Ivančík. „Neustávají snahy propojovat reálně-socialistický projekt se současnou levicí a tím ji delegitimizovat v očích veřejnosti,“ dodává Jiří Navrátil.

V případě Maďarska nicméně Szabina Kerényi za hlavní překážku pro rozvoj levicových struktur občanské společnosti neoznačuje

dědictví minulosti, ale neliberální obrat vedený dominující politickou silou, stranou Fidesz. „Není žádným tajemstvím, že Fidesz usiluje o omezení občanského sektoru na pouhé služby a funkce. Vládní síly rozdělily občanská hnutí a organizace na „dobré“ a „špatné“. Dobří jsou ti, kteří [...] nemají ambice zasahovat do důležitých rozhodnutí státu. Zatímco špatní jsou ti, kdo se vůči nim hlasitě vymezují, poukazují na problémy nebo dokonce kritizují vládu,“ vysvětluje.

Jsou politické strany součástí občanské společnosti?

Srovnání působení levicových organizací občanské společnosti ve třech zemích Visegrádské skupiny naráží na nejednu obtíž. Nejde jen o rozdílný kontext, ve kterém se pohybují, ale především o samotné vymezení aktérů a prostoru, který se stal předmětem badatelského zájmu. Daný problém lze dobře ilustrovat na přístupu autorů a autorky k politickým stranám. Zatímco Matěj Ivančík je z analýzy zcela vyloučil a Szabina Kerényi do své studie zahrнула jen recesistickou Stranu maďarského dvouocasého psa, Jiří Navrátil s nimi — jakožto důležitou strukturou občanské společnosti — pracuje.

„Pole levicových organizací zahrnuje jak méně formální organizace, například neregistrované občanské iniciativy, tak i politické strany, které více či méně napomáhají sdružování občanů a jejich politických preferencí,“ uvádí výzkumník z Masarykovy univerzity v Brně s tím, že „politické strany, neziskové organizace a neformální skupiny či sítě [...] je třeba považovat za součást levicového organizačního prostoru.“

Jak přiblížit levicový segment občanské společnosti?

Rozdílné badatelské přístupy se kromě nestejného vymezení občanské společnosti dále projevují i ve způsobu strukturování studií. Brněnský politolog a sociolog se soustředí především na výčet

a popis jednotlivých aktérů, jejich kategorizaci do připravených sektorů, náčrt pole, v němž se pohybují, a v závěru volně připojuje polostrukturované rozhovory se zástupci rozličných hnutí a spolků o kondici levice v České republice, jejích problémech a tématech hodných budoucího uchopení.

Pracovník Filozofické fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě se při mapování slovenské levice vydal poněkud jinou cestou. Oproti svému českému kolegovi dává přednost kontextu, respektive rozboru společenského prostoru. Více si všímá institucionálního zajištění organizací občanské společnosti. Jeho studie nemá ambici přinést přehled levicových struktur, zaměřuje se spíše na několik vybraných událostí, které podnítily či daly vzniknout novým subjektům, a s nimi spojené reakce veřejnosti.

Podobně postupuje i autorka maďarské práce. Szabina Kerényi však na rozdíl od Matěje Ivančíka a Jiřího Navrátila podává ucelenější a sevřenější příběh působení levicového segmentu občanské společnosti. Nejenže se ji podařilo do textu organicky začlenit rozhovory s jednotlivými aktéry, ale vylíčila i dynamiku přetváření společnosti pod tlakem politické strany Fidesz, které přináší rozličná omezení veřejného působení. Detailněji si všímá limitů spolupráce na leviči nebo strategií, jež jednotlivé iniciativy volí pro dosahování vytčených cílů.

Proč se „levicové“ organizace nehlásí k levici?

Dalším aspektem, který znesnadňuje srovnání kondice, aktivit a vyhlídek levicových organizací v České republice, na Slovensku a v Maďarsku, je definice levice samé, respektive metoda výběru aktérů pro potřeby studií, neboť někteří se k levici veřejně nehlásí. „Některé subjekty se označují jako apolitické, často z obavy, aby nebyly nálepkovány jako levicové a neutrpěla tak jejich pověst,“ píše Jiří Navrátil s tím, že je lze identifikovat leda skrze účast na jistých typech protestů a v určitých oblastech aktivismu.

Výzkumnice Centra pro sociální vědy při Maďarské akademii věd v Budapešti doplňuje, že mnohé organizace upozadují svou politickou orientaci ze dvou důvodů. „Za prvé se v současném nepřátelském klimatu skrytí profilu jeví jako vhodný způsob sebeobrany. Za druhé je v Maďarsku prostor politické levice obsazen Maďarskou demokratickou stranou a Demokratickou koalicí, která se z ní odštěpila. [...] Pojem „levice“ je dočasně vyprázdněný a obsah zůstává příliš rozmazaný,“ ozřejmuje.

Na totožný problém ve své práci ostatně narazil i Matěj Ivančík, když se pokoušel zařadit slovenský Institut lidských práv. „Ačkoli jeho hodnoty nejsou definované explicitně levicově, často se zapojuje do demokratického levicového diskurzu, přičemž se snaží věnovat zejména takzvaným post-materiálním, respektive kulturním levicovým tématům,“ uvádí a doplňuje, že Institut současně organizuje četné akce, které se věnují aktivitám moderní levice ve středoevropském prostoru.

Co limituje spolupráci aktérů na levici?

Všechny tři studie se — přes četné rozdíly ve způsobu zpracování — nicméně shodnou na výčtu nejzávažnějších neduhů, které trápí českou, slovenskou i maďarskou levici. Zmiňují nedostatečné finanční zázemí, slabé personální zajištění, omezený prostor působnosti a neschopnost prosadit se v celostátních médiích vedle silnějších a mocnějších hráčů. Matěj Ivančík současně upozorňuje na konflikty na levicové scéně. „Jakoby na Slovensku existoval metaforický boj o legitimitu a ‚ortodoxii‘ levice,“ glosuje.

Závěr, že se mezi levicovými organizacemi občanské společnosti nerodí spolupráce snadno, potvrzuje i Jiří Navrátil. „Levicové pole je silně polarizované. Důvodem je [...] ideologické soupeření o podporu, příznivce a zdroje. Současně se ale v České republice projevují i další faktory — anti-politika a anti-komunismus. Oba mají tendenci udržovat politickou levici izolovanou a odrazují její

případné spojení,“ shrnuje s tím, že užší vazby mezi levicovými subjekty se — navzdory mnohými rozpoznané potřebě — nedaří budovat.

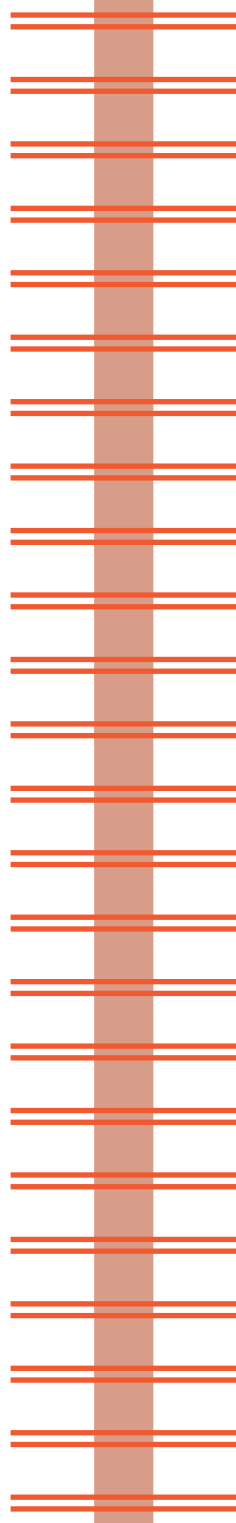
Ačkoli o těžkostech při koordinovaném postupu levice píše i Szabina Kerényi, připomíná, že nastolení neliberálního režimu v Maďarsku mělo za následek „nepředvídatelné pozitivní dopady“ v podobě těsnější spolupráce mezi různými aktéry. Na příkladu schválení zákona o transparentnosti organizací podporovaných ze zahraničí, jež očerňuje celou řadu subjektů, zatěžuje je novými byrokratickými povinnostmi a vpsledku vytváří nepřátelskou atmosféru, demonstruje posílení vzájemnosti a odhodlání čelit z vůli moci společně bez ohledu na dílčí rozpory a oblast zájmu.

Kudy se má levice vydat v příštích letech?

Autoři — nikoliv však autorka — se v závěru svých prací pokoušejí nabídnout levici v České republice a na Slovensku několik rad a doporučení, které by jí mohly pomoci překonat stávající těžkosti. Jiří Navrátil i Matěj Ivančík se znovu vrací k potřebě budování vazeb mezi levicovými organizacemi, neboť stávající roztržičnost této části občanské společnosti pokládají za výrazně limitující faktor pro dosahování strukturálních společenských změn.

Podle brněnského sociologa a politologa je pro další rozvoj levice nezbytné svést „bitvu o minulost, která stále zůstává jejím temným příznakem, a bude i nadále sloužit jako nástroj jejího zpochybňování. [...] Levice bude rovněž muset svést bitvu o politickou politiku, tedy formulovat levicový program v politických termínech, a nikoliv v termínech morálky a estetiky“. Upozorňuje však, že vítězství v těchto zápasech jsou podmíněna výraznou proměnou české mediální krajiny. „Bez vytváření médií s celoplošným dopadem je iluzorní, že levice — případně některá její část — výrazněji uspěje,“ shrnuje.

Vypořádat se s anti-politikou považuje za důležité i autor slovenské práce. „S ohledem na to, že pravicové subjekty formují svůj narativ jako v zásadě apolitický, respektive neideologický, levice přichází o prostor, kde by mohla svými myšlenkami oslovovat širší vrstvy obyvatelstva,“ uvádí s tím, že levici zkrátka trápí absence politicky definovaného konfliktu. „Zlepšení jejího postavení bude proto nevyhnutelně souviset s politizací veřejného diskurzu,“ dodává Matěj Ivančík závěrem.

Občanská společnost a levicové hodnoty – Srovnávací studie
mapující stav organizované občanské společnosti z levicové
perspektivy v České republice, na Slovensku a v Maďarsku

Editor: Michaela Svatošová

Design a sazba: Eva Nečasová — designity.cz

Vydáno s finanční podporou Rosa-Luxemburg-Stiftung e.V.,
zastoupení v České republice

Tiskárna: David Prouza — Radim 206, 28103, Radim

Rok vydání: 2020

ISBN 978-80-270-7638-3

978-80-270-7638-3

